

ДОСЛІДЖЕННЯ

**«Історія ХХ сторіччя
в європейських
ЗМІ: дослідження
медійного нарративу
щодо подій,
які мають вплив
на роль України
у світових процесах»**

ukrainian
institute

ONE PHILOSOPHY

CORESTONE

Організатори дослідження:

Український інститут
One Philosophy Group of Companies

Дослідження здійснили:

Аналітична компанія Corestone Group
за участі дослідниці Ярослави Барб'єрі
та Квітки Перегінець

© Київ
Лютий, 2020

Зміст

1.	Методологія дослідження	4
2.	Аналіз висвітлення тем за період 2018–2019 років	8
2.1.	Голодомор	8
2.2.	Український авангард та «Розстріляне відродження»	21
2.3.	Друга світова війна	34
2.4.	Демократизація в пострадянському просторі	53
2.5.	Чорнобильська катастрофа	66
3.	Кількісний та хронологічний аналіз	79
3.1.	Розподіл за всіма темами в європейських ЗМІ	79
3.2.	Розподіл за окремими темами в європейських ЗМІ	82
3.3.	Кількісний та хронологічний аналіз тем в українських ЗМІ	87
3.4.	Кількісний та хронологічний аналіз тем у російських ЗМІ	93
4.	Редакційна політика та політичні орієнтації досліджуваних ЗМІ	99
4.1.	Загальна редакційна політика досліджуваних ЗМІ	99
4.2.	Вектор редакційних політик досліджуваних ЗМІ за темами	111

1. Методологія дослідження

МЕТА	Зрозуміти ключові наративи основних історичних подій XX сторіччя, які висвітлювалися в європейських ЗМІ у 2018-2019 рр.
ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ	Визначити рівні охоплення обраних тем у країнах вибірки; Виконати контент-аналіз тез в рамках кожної з тем; Виявити основні наративи, що розповсюджуються в рамках країн/видань; Проаналізувати лінгвістичні підтексти, що супроводжують ті чи інші наративи; Визначити крос-культурний вплив (які наративи і де є найбільш поширеними); Вивчити редакційну політику обраних видань щодо тем дослідження.
РОЗГЛЯНУТИЙ ПЕРІОД ЧАСУ	01 січня 2018 року – 19 лютого 2020 року
МЕТОДОЛОГІЯ	Контент-аналіз та контекстний аналіз текстів.
КЛЮЧОВІ ТЕМИ	Голодомор; WW II/ Друга світова війна; Український авангард та «Розстріляне відродження»; Демократизація на пострадянському просторі та в країнах соціалістичного табору (далі також – «Демократизація на пострадянському просторі», «Демократизація»); Чорнобильська катастрофа (далі також – Чорнобиль).
ПРИМІТКИ ЩОДО ВІДБОРУ ВІСВІТЛЕНИХ У ЗВІТІ СТАТЕЙ	Одне й те ж видання могло опублікувати декілька різних статей на ту саму тему. Критерії включення тієї чи іншої статті до звіту полягали у наступному: Точність формулювання – вагомі та важливі формулювання, які впливають на тлумачення тексту та надають йому специфічного забарвлення, що в свою чергу виводять на поверхню погляди автора/ки чи видання щодо висвітленої теми; Відома особа автора/ки статті – приміром, аварію на ЧАЕС згадував у своїй статті відомий британський журналіст Е. Лукас; Посилання на інше джерело – часто одне поважне видання у своїй статті посилається на інше і просто копіює текст статті, розбавляючи його перефразованими реченнями, які не несуть жодного смислового навантаження, зокрема це стосується польських ЗМІ.

Вибірка ЗМІ для дослідження

Таблиця 1. Перелік ЗМІ, що були включені до дослідження.

Британія	Німеччина	Франція	Польща	Україна	Росія
The Economist	Die Welt	Le Monde	Gazeta	Українська	Известия
The Times	Die Zeit	Le Figaro	Wyborcza	правда (УП)	Газета.ru
The Guardian	Frankfurter	Libération	Rzeczpospolita	Дзеркало	Российская
Financial Times	Allgemeine	Le Parisien	Fakt	тижня (ДТ)	газета
The Daily	Zeitung (FAZ)	L'opinion	Super Express	Обозреватель	РБК-Россия
Telegraph	Der Spiegel	RFI	Dziennik	Новое время	(РБК)
The Sun	Süddeutsche	L'Internaute	Gazeta Prawna	(НВ)	Коммерсантъ
Daily Mail	Zeitung		Wpolarityce	Strana.ua	Lenta.ru
Express	Bild		(wPolarityce.pl)	Цензор.нет	
	Focus			24 канал	
				Радіо Свобода	
				112.ua	
				Гордон	

Обсяг проаналізованого матеріалу

Таблиця 2. Кількість проаналізованих матеріалів за країнами та темами.

	Україна	Росія	Німеччина	Британія	Польща	Франція	Загалом
Голодомор	2973	107	10	7	17	3	3117
Чорнобиль	2397	383	25	15	9	10	2839
Авангард	364	131	27	13	4	10	549
Друга світова війна	291	175	10	13	13	5	507
Демократизація	334	20	8	9	0	9	380
Загалом	6359	816	80	57	43	37	7392

Теми та ключові нарративи дослідження

Таблиця 3. Перелік ключових тем, нарративів та ключових слів пошуку.

ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ	ПІДКАЗКА: Як шукати певний нарратив у тексті (навідні запитання)	КЛЮЧОВЕ СЛОВО для визначення наявності певного історичного нарративу (якщо виявлено інші прийнятні ключові слова, їх слід додати)
Голодомор	Чи описується Голодомор як геноцид? Якщо ні, який інший вислів використано?	Голодомор Геноцид
Український авангард, 1910-ті - середина 1930-х	Чи взагалі висвітлюється це явище у ЗМІ? Якщо так, чи представляються ключові митці як українські, російські чи радянські художники?	Український авангард Олександр Архипенко Олександр Богомазов Олександр Довженко Олександра Екстер Казимір Малевич Дзига Вертов
Розстріляне Відродження, 1920-ті – 1930-ті	Чи наявне висвітлення в ЗМІ цього явища взагалі та радянських репресій представників цього покоління художників / письменників зокрема?	Розстріляне Відродження
Друга світова війна	Як описуються пакт Ріббентропа-Молотова та його геополітичні наслідки?	пакт Ріббентропа-Молотова
	Росія представляється визволителем Європи від фашизму чи гнобителем Східної Європи? Чи у обох ролях одночасно?	Росія як визволитель Європи Росія як гнобитель Східної Європи
	Чи описано Ялтинську конференцію як подію, що ознаменувала закінчення війни та початок нового	Ялтинська конференція Сфери впливу

ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ

ПІДКАЗКА: Як шукати певний наратив у тексті (навідні запитання)

КЛЮЧОВЕ СЛОВО

для визначення наявності певного історичного наративу (якщо виявлено інші прийнятні ключові слова, їх слід додати)

миру на європейському континенті (для Західної Європи)? Або подію описано як ознаку нової окупації (для Східної Європи, оскільки вона призвела до поділу континенту на сфери впливу)? Або ці два погляди однаковою мірою присутні в тексті?

Чи є чітке визнання місцевих рухів опору / дисидентського руху проти Червоної / Радянської Армії / Радянської влади в СРСР та країнах Варшавського договору під час холодної війни?

(Місцеві) рухи опору
Дисидентський рух

Демократизація у пострадянському просторі

Як висловлюються сподівання країн Західної, Центральної та Східної Європи щодо демократизації в пострадянських країнах (особливо Росії та Україні)?

(пострадянська) демократизація (пострадянські) перетворення

Чорнобильська катастрофа

Як описується ця подія? Як змінилася частота згадування цієї теми з моменту виходу британського телесеріалу Чорнобиль влітку 2019 року?

Чорнобиль [український правопис]
Чернобыль [російський правопис]
Катастрофа

**ПРИНЦИП
ВІДБОРУ ЦИТАТ**

Цитати відбиралися за принципом підтвердження або спростування гіпотез та питань Таблиці 3. Перелік ключових тем, наративів та смислових акцентів пошуку дослідження.

2. Аналіз висвітлення тем за період 2018-2019 років

2.1. Голодомор

Кількість проаналізованих матеріалів з теми: 3 115

Таблиця 4. Кількість проаналізованих статей з теми ГОЛОДОМОР, за країнами та роками.

Країна	Кількість повідомлень, 2018 р.	Кількість повідомлень, 2019 р.	Загальна кількість повідомлень
Велика Британія	3	4	7
Німеччина	2	8	10
Франція	0	3	3
Польща	4	13	17
Україна	1 632	1 341	2 973
Росія	45	60	105
Загалом	1 686	1 429	3 115

Європейські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Про Голодомор у 2018 році європейські ЗМІ писали з нагоди 85-ї річниці вшанування пам'яті його жертв, а вихід у прокат фільму А. ГОЛЛАНД «Ціна правди» дав ще одну можливість згадати Голодомор у 2019 році.

Найбільше згадок про голод 1932-1933 років у 2019 році було у польських медіа, оскільки Польща послідовно демонструє прихильність до тем колективної пам'яті та висвітлення дій тоталітарних режимів (зокрема комунізму).

Польща

Усі проаналізовані польські ЗМІ, зокрема Gazeta Wyborcza та Rzeczpospolita, описували голод 1932-1933 років в Україні як **геноцид, влаштований Сталіним та радянською владою**. Загалом у польських медіа **відсутній інший наратив, який би заперечував визначення Голодомору як геноциду українського народу**. Дві події особливо спонукали до публікації статей про Голодомор – вихід на екран стрічки А. ГОЛЛАНД «Ціна правди» та День пам'яті жертв Голодомору, що у 2019 році відзначався в Україні 23 листопада. Також польські видання згадували книгу американської дослідниці Е. Епплблом «Червоний голод: Війна Сталіна проти України» (далі також – «Червоний голод»), яку вперше було опубліковано у 2017 році.

Німеччина

У порівнянні з 2018 роком у 2019 році німецькі ЗМІ почали писати про Голодомор частіше. Згадки Голодомору в німецьких ЗМІ збігалися з трьома головними подіями:

- › Було подано петицію до німецького Бундестагу з проханням визнати трагедію 1932-1933 років геноцидом;
- › Вихід книги Е. Епплблом «Червоний голод: Війна Сталіна проти України»;
- › Прем'єра фільму А. ГОЛЛАНД «Ціна правди».

Німецькі медіа, як правило, помірковано та з обережністю висвітлювали питання Голодомору. Варто також зазначити, що серед проаналізованих у цьому звіті чотирьох європейських країн, лише німецькі ЗМІ писали про Голодомор як про «центральну травму національної пам'яті України» та «центральний елемент національної української ідентичності».

Франція

Французькі ЗМІ мало уваги приділяли темі Голодомору. Статті основних газет країни показували розуміння масштабів Великого Голоду та того, що він був спричинений політикою Сталіна. Однак, спроб описати цю трагічну в історії України подію в значенні геноциду немає.

Британія

Британські ЗМІ доволі часто згадували про Голодомор. Автори статей описували Голодомор як явище, **спричинене політикою**

СРСР, та називали його **масовим вбивством** та/чи **геноцидом**. Варто зазначити, що інколи британські ЗМІ зазначені епітети доповнювали висловами «вважається» або «прийнято вважати». Тобто позиція щодо Голодомору як «масового вбивства» та «геноциду» не обов'язково відображала позицію редакції чи автора статті.

Є певна кореляція між фактом визнання Голодомору геноцидом та публікаціями у медіа у конкретних країнах. Найбільше згадок про голод 1932-1933 років зафіксовано у польських публікаціях (якщо ми виключаємо Україну та Росію). Підкреслимо, що з чотирьох досліджених країн лише **Сейм Польщі у грудні 2006 року** визначив Голодомор як акт геноциду. І хоча минуло вже 13 років, польські ЗМІ продовжували активно писати про Голод 1932-1933 років – відповідні згадки можна знайти і до 2018-2019 років.

Голодомор як геноцид українського народу став ключовим наративом у досліджуваних європейських ЗМІ. Другим за частотою згадок був наратив про те, що Голодомор – це штучно створений Сталіним голод.

Як деталізовано нижче, особливо варто звернути увагу на дві публікації у німецькому контексті: перша з'явилася у Frankfurter Allgemeine Zeitung у 2018 році, у якій Україну зображено як політичний суб'єкт, який намагається критично змиритися зі своїм історичним минулим. Другою стала стаття у німецькому виданні Die Zeit від 2019 року, у якій чітко визнано суб'єктність України як незалежної історичної та культурної реальності (в тексті згадуються такі категорії, як українська нація, українська національна ідентичність тощо).

Здебільшого тема Голодомору згадується побіжно у контексті інших подій та інформприводів. Наративних війн на тему Голодомору як в середині кожної окремої досліджуваної європейської країни, так і між країнами не виявлено.

Таблиця 5. Наративи з теми ГОЛОДОМОР, за країнами та роками.

Наратив	Велика Британія		Франція		Німеччина		Польща	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Голодомор – це геноцид українського народу	+	+			+	+	+	+
						<i>крім Die Zeit</i>		
Голодомор – це штучно спричинений Сталіним та радянською владою голод.	+	+		+		+	+	+
Пам'ять про голод в Україні була і є центральним елементом української національної ідентичності						+		

2018 РІК НІМЕЦЬКІ ЗМІ

Газета *Frankfurter Allgemeine Zeitung*¹ у статті, присвяченій Берестейському миру 1918 року між Українською Народною Республікою та Центральними державами, зауважила, що експрезидент України В. Ющенко намагався привернути увагу світової спільноти до Голодомору з метою дистанціювання своєї спадщини від Радянського Союзу і визначила його як «голод в Україні 1932 та 1933 років, що був спричинений радянським режимом на чолі зі Сталіним».

У публікації Україна була зображена як політичний суб'єкт, який намагається розібратись зі своїм історичним минулим. Автори матеріалу дослідили прозахідний вектор розвитку сучасної України, наводячи аналогію з подіями сторічної давнини: «Україна 1918 року та сьогоднішня Україна народилися в болю війни та революції та мають всі пов'язані з цим родимі плями».

У іншій статті *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*², присвяченій огляду книги німецького історика Г. Альтріхтера «Сталін. Повелитель Терору. Біографія», Голодомор згадувався, однак через призму сумнівів історика щодо того, чи була ця подія саме геноцидом. Автор публікації є доволі обережним у формулюваннях: «Чи планував Сталін через голод в 1932-1933 рр., через який загинуло від 5 до 7 мільйонів людей, геноцид українців (Голодомор)? «Сумніви залишаються». Така коротка відповідь німецького історика має всі підстави існувати, незважаючи на те, що сучасна українська історіографія використовує поняття можливого геноциду в цілях його легітимації».

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

У статті австралійця Р. Фленегана в *The Guardian*³, присвяченій історії корінного населення Австралії, Україна й Голодомор згадувалися у проведенні паралелей у злочинах проти корінного населення Австралії: «Я сподіваюся, що одного разу хтось знайде корінне слово, щоб описати унікальну природу цієї тривалої трагедії... таке слово, як Голокост для єврейської трагедії, і як Голодомор для української трагедії».

*The Telegraph*⁴ у своїй статті про 25 фактів, які потрібно знати про Україну, посилався на той факт, що 25 країн світу визнали Голодомор актом геноциду українського народу: «Колись країна була відома як житниця Європи завдяки розвинутій аграрній галузі. Цей титул завдав країні величезних труднощів, коли вона стала відповідальною за годування Радянського Союзу за часів Сталіна. Колективізація та недосяжні цілі зі збору пшениці стали головними причинами Великого Голоду, також відомого як Голодомор, який у 1932 та 1933 роках забрав життя

1 Schmidgall M. (2014, Februar 13). Wie Die Ukraine an den Brotfrieden erinnert. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

2 Plaggenborgs S. (2018, Juni). Vieles an Stalin ist Fake. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

3 Flanagan R. (2018, August 4). The world is being undone before us. If we do not reimagine Australia, we will be undone too. *The Guardian*.

4 Morris H. (2018, August 24). 25 things you didn't know about Ukraine, The heart of Europe. *The Telegraph*.

аж 7,5 мільйонів українців. Голод визнано актом геноциду 25 країнами, включно з Україною, Австралією та Канадою».

У іншій статті *The Telegraph*¹ присвяченій процесу отримання Томосу про автокефалію Православної Церкви України була згадка про Голодомор. Публікацію було доповнено світлиною з патріархом Філаретом із підписом: «Патріарх Філарет, один з найгучніших голосів незалежної української церкви, вшановує пам'ять жертв Голодомору 1932-3 років, який багато хто вважає геноцидом, скоєним за наказом Москви».

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

Стаття у *Wyborcza*² про книгу Е. Епплблм «Червоний голод» посилалася на цитату досвідченого репортера, який визначив Голодомор як: «... [злочин] Сталіна, який поступається лише Голокосту, але його жорстокість та підступність прирівнюються до того, що зробив Гітлер».

Три публікації поспіль у газеті «*Wpolarityce*» були присвячені 85-й річниці Голодомору. У матеріалі зі зверненням польського Президента А. Дуди *Wpolarityce*³ використовували чітку й відкриту риторику у визначенні Голодомору: «комуністичний геноцид українців у 1930-х роках», «запланований комуністичний злочин полягав у тому, що мільйони українців голодували через конфіскацію продуктів, заборону на пересування та управління власними господарствами», «Факт геноциду є беззаперечним і визнаним міжнародною спільнотою, включно з Польщею».

Інші дві публікації в цьому виданні (*Wpolarityce*⁴ і *Wpolarityce*) присвячені темі пам'яті про поляків, які стали жертвами Великого голоду. У першому матеріалі Голодомор було категорично названо геноцидом: «Великий голод в Україні був геноцидом, ... штучно створеним в 1932-1933 роках за наказом Сталіна».

2019 РІК НІМЕЦЬКІ ЗМІ

У статті *Die Welt*⁵, присвяченій аналізу книги Т. Малярчук «Забуття», Голодомор згадувався побіжно в контексті національної травми України: «... 1931 рік, Україна віддалилася від власної державності як ніколи; це також рік, коли аграрна політика Сталіна значною мірою призвела до катастрофи і спричинила голод українських селян. «Голодомор» з мільйонами жертв і до сьогодні є центральною травмою національної пам'яті».

1 Luhn A. (2018, December 9). Ukraine vs Russia: Inside The biggest schism in Orthodox Christianity in 350 years. *The Telegraph*.

2 Kaźmierska M. (2018, Marzec 23). Anne Applebaum w CK Zamek o ludobójstwie na Ukrainie. *Wyborcza*.

3 Pilnujmy pamięci (2018, Listopad 27). 85. rocznica „Wielkiego Głodu» na Ukrainie. «W interesie Polski zawsze była i zawsze będzie wolna Ukraina». *Wpolarityce*

4 Górny G (2018, Listopad 25). Wielki Głód na Ukrainie był ludobójstwem, które dotknęło także Polaków. *Wpolarityce*

5 Kämmerlings R. (2019, Februar 14). Salz auf unserer Braut. *Welt*.

Щотижневик *Die Zeit* відреагував на петицію до Бундестагу щодо визнання Голодомору геноцидом українців публікацією, в якій розпочав дискусію на цю тему на основі книги Е. Епплблом «Червоний голод». У статті представлялися політичні міркування у контексті інтерпретації Голодомору як геноциду: «Голод 1932-1933 років, який називають Голодомором, належить до низки невирішених конфліктів в українсько-російських взаєминах». Автори публікації з категоричністю згадували про Голодомор: «Якщо зосередитись на історичних подіях, то це показує, що не може йти жодної мови про геноцид української нації. Такий аргумент має одну головну слабкість: не лише Україна постраждала від голоду 1932-1933 років. Люди голодували також і в Росії, особливо ті, що мешкали вздовж Волги, на Північному Кавказі та у деяких регіонах Сибіру».

У публікації визначалася важливість теми Голодомору для України як незалежного геополітичного суб'єкта: «Пам'ять про голод в Україні була і є центральним елементом української національної ідентичності... Що напруженішими стають відносини між Україною та Росією, то рішучіше офіційний Київ наполягає на тому, що у випадку Голодомору йшлося про спланований геноцид».

Видання *Focus*¹ у статті, присвяченій фільму А. ГОЛЛАНД «Ціна правди», назвало Голодомор «Сталінським голодом»: «1933 рік. Сталін прирік на голод мільйони українців». Автори утрималися від висновків, зазначивши: «Голодомор все ще є політично зарядженою темою. Оцінки кількості загиблих різняться. Декларація ООН від 2003 року зазначає про смерть від семи до десяти мільйонів. Україна характеризує події як геноцид, як і 17 інших країн».

У публікації *Frankfurter Allgemeine Zeitung*², присвяченій прем'єрі фільму А. ГОЛЛАНД «Ціна Правди», автор говорить про Голодомор з наступної точки зору: «Там (в Україні – прим. ред.) Голодомор, знищення голодом, який називають катастрофою, не забувається».

У іншій статті *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*³ про нову постановку опери Д. Шостаковича «Леді Макбет Мценського повіту» (вперше поставлена у 1934 році) Голодомор прямо описується як акт геноциду: «Тарускін (американський музикознавець – прим. ред.) бачить цю оперу як виправдання Голодомору, тобто геноциду українців та великих фермерів через запровадження цілеспрямованої політики голоду».

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

*Gazeta Wyborcza*⁴, аналізуючи фільм А. ГОЛЛАНД «Ціна правди», не використовувала щодо Голодомору конкретного означення,

1 Grenier E. (2019, Februar 11). «Mr. Jones»: Wie ein Journalist Stalins Hungersnot aufdeckte. Focus.

2 Gnauck G. (2019, November 25). HUNGERSTERBEN IN DER UKRAINE: Not als politische Waffe. Frankfurter Allgemeine Zeitung

3 Brachmann J. (2019, November 5). SCHOSTAKOWITSCH IN FRANKFURT: Zisterne des Begehrens. Frankfurter Allgemeine Zeitung

4 Czech M. (2019, Marzec 23). Ukraińskie «Oskarżam...!» Jak ówczesny Zachód zareagował na Wielki Głód. Wyborcza

проте звинувачувала держави Західної Європи щодо політики солідарного замовчування Голоду: «Змова щодо мовчання держав не залежала від політичного устрою, тому що влада всіх країн, які мали свої дипломатичні представництва в СРСР... солідарно мовчала».

Інше польське видання *Fakt*¹ в матеріалі про фільм А. ГОЛЛАНД «Ціна правди» посилалося на Голодомор так: «Сталін прирік на голодну смерть сотні тисяч жителів України».

У рецензії на фільм А. ГОЛЛАНД «Ціна правди» видання *Wpolityce*² писало: «Великий Голод в Україні, який українською називають Голодомором, є найжахливішим злочином комунізму. Совети в період з 1932-1933 скарали на смерть мільйони людей».

У статті *Gazeta Wyborcza*³, присвяченій виставці про Голодомор, автори стверджували: «Впродовж двох років влада СРСР методично морила голодом декілька мільйонів. Радянський голодомор — це масовий геноцид».

Те ж видання *Wpolityce*⁴ та *Gazeta Prawna*⁵ зазначили, що «У 2006 році Польща визнала Голодомор в Україні актом геноциду».

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

У статті для *The Times*⁶, розмірковуючи над наслідками імпічменту Д. Трампа та висловлюючи свої симпатії Україні, Н. Фергюсон згадував й тему Голодомору: «Напевно, жодна країна не зазнала більших страждань у ХХ столітті. Ставши полем битви під час двох світових війн, вона також несла на собі тягар штучно створеного Йосипом Сталіним голоду — масового вбивства селянства в ім'я «колективізації», яку українці пам'ятають як Голодомор».

Науковець Д. Крібб у статті для *The Guardian*⁷ про проблему глобального голоду посилався і на Голодомор, описуючи його як: «голод, що вбив мільйони українців у 1930-х роках».

1 Mak. (2019, Październik 25). Nowy film Agnieszki Holland zablokowany w Rosji. Artystka wyjaśnia, dlaczego. Fakt

2 Adamski L. (2019, Wrzesień 16). „Obywatel Jones». Kwintesencja sowieckiego koszmaru. Najlepszy od lat film Holland. RECENZJA. Wpolityce

3 Źmijewska M. (2019, Listopad 20). Umierali z głodu w domach, na polach i drogach. Wystawa «Sowiecki Hołodomor». Wyborcza.

4 Zespół Wpolityce (2019, Listopad 23). Ukraina pamięta o ofiarach Wielkiego Głodu. Zeleński: Zbrodni ludobójstwa dokonał totalitarny reżim stalinowski na naszym narodzie, na narodzie Ukrainy. Wpolityce.

5 Junko J. (2019, Listopad 24). Ukraina: Prezydent odznaczył Holland i Applebaum za ukazywanie prawdy o Wielkim Głodzie. Gazeta Prawna.

6 Ferguson N. (2019, September 29). Donald Trump's Chernobyl will nuke him — or his foes. The Times.

7 Renton A. (2019, October 13). Food Or War by Julian Cribb review — a stark choice and a bleak outlook. The Guardian.

У іншій статті *The Guardian*¹ присвяченій фільму А. ГОЛЛАНД «Ціна правди», автори описали Голодомор як: «Сталінський голод-геноцид в Україні».

ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

Видання *L'Internaute*² у розлогій статті про життя Сталіна коротко посилалося на Голодомор, не згадуючи безпосередньо Україну: «Окрім тисяч страчених та депортованих, є мільйони людей, які загинули у великому голоді 1932-1933 років».

Видання *Le Figaro*³ в рецензії на книгу Е. Епплбом «Червоний голод» зазначило: «З 1932 до 1933 року Радянська влада втілила в життя справжній процес керованого винищення куркулів, заможних ... фермерів, що спричинило загибель майже чотирьох мільйонів українців».

У публікації Голодомор згадувався й у контексті походження цього терміну: «В історії «короткого 20-го сторіччя», цей термін (мається на увазі термін «геноцид» — прим. ред) не мав тієї репутаційної ваги, що термін «Голокост». Однак, коли великий польський юрист, Р. Лемкін, рефлексуючи, придумав термін «геноцид» наприкінці Другої світової війни, він орієнтувався саме на події в Україні».

1 Bradshaw P. (2019, February 11). Mr Jones review – newsman’s heroic journey into a Soviet nightmare. *The Guardian*.

2 La Rédaction (2019, Novembre 7). Staline : biographie courte et parcours détaillé du tyran de l’URSS. *Liternaute*.

3 de Saint Victor J. (2019, Novembre 27). Famine rouge d’Anne Applebaum: l’Holodomor, le génocide de Staline en Ukraine. *Le Figaro*.

Українські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Голодомор у досліджених українських ЗМІ згадувався в контексті новин, які піднімають проблему визнання його різними країнами геноцидом українського народу, а також новин про заклики українських політиків до міжнародних партнерів визнати Голодомор геноцидом українців.

Тема Голодомору частіше використовувалась у меседжах команди П. Порошенка: 609 публікацій у 2018 році проти 373 публікацій зі згадкою В. Зеленського в 2019 році.

Особливу увагу українські медіа приділили темі перспектив визнання Ізраїлем Голодомору геноцидом. У публікаціях апелювали до того, що єврейський народ, який пережив Голокост, має розуміти важливість Голодомору для України.

У 2019 році велика частка публікацій зі згадкою Голодомору була присвячена виходу в прокат фільму А. ГОЛЛАНД «Ціна правди» та книги Е. Епплблом «Червоний голод».

2018 РІК

Найбільше розгорнутих матеріалів, присвячених трагедії Голодомору вийшло на сайті 24 каналу та на сайті Радіо Свобода. Обидва видання подавали інтерв'ю з істориками, а також матеріали про історичні дослідження, у яких прослідковувалася чітка думка: **«Голодомор був геноцидом саме українського народу»**.

Широке охоплення отримала заява П. Порошенка на ГА ООН у вересні 2018 року: *«Це був штучний голод в Україні в 1932-1933 роках, організований тоталітарним режимом Сталіна, який призвів до загибелі від 7 до 10 мільйонів українців. Я закликаю держави-члени ООН ухвалити власне історичне рішення про визнання Голодомору актом геноциду¹»*.

Визнання Голодомору геноцидом українського народу Сенатом США, деякими штатами США й Палатою представників Конгресу США стали ключовими новинами зі згадкою теми Голодомору в українських медіа, що розглядалися наприкінці 2018 року.

Голодомор як геноцид українського народу зафіксували 6 із 10 досліджуваних українських ЗМІ в публікаціях присвячених визнанню Голодомору Сенатом Польщі.

Під час відзначення 85-ої річниці Голодомору акцент змістився на акцію «Запали свічку пам'яті». Голодомор згадувався в контексті відповідальності за нього Росії. У декількох публікаціях прослідковується теза, що **Голодомор став**

¹ Комарова О. [Що згадав і що не сказав Порошенко під час виступу в ООН//Радіо Свобода: 2017.](#)

наслідком втрати Україною власної державності, яку так само було втрачено через нездатність українського суспільства об'єднатися.¹

2019 РІК

Вшанування пам'яті жертв Голодомору 23 листопада 2019 року стало найбільшою новиною в Україні. Крім формального висвітлення акції «Запали свічку пам'яті», частіше лунала теза про «... відповідальність у Голодоморі Радянського Союзу, правонаступницею якого вважає себе сучасна Росія»².

6 із 10 досліджуваних українських ЗМІ поширили заяву прем'єр-міністра Канади Д. Трюдо в рамках вшанування пам'яті жертв Голодомору з чітким повідомленням: «Голодомор був геноцидом, покликаним зламати волю українців»³.

У рецензіях на фільм А. ГОЛЛАНД «Ціна правди» в українських медіа часто показували спільний наратив, згідно з яким Голодомор уособив план навмисного знищення українців режимом Сталіна, який спробував приховати цей злочин.⁴

Паралельно з публікаціями згадок про визнання Голодомору геноцидом деякими штатами США, усі досліджувані українські ЗМІ поширили інформацію про те, що «МЗС Німеччини знову виступило проти визнання Голодомору в Україні геноцидом».⁵ ЗМІ посилалися на депутата Бундестагу А. Фаатца, який зазначав, що МЗС Німеччини зайняв таку позицію «щоб не створювати конфронтацію з Росією»⁶.

Характерними виключно для 2019 року є згадки Голодомору в контексті процесу декомунізації та перейменування Дніпропетровської області та міста Дніпра. Досліджувані видання здебільшого наголошували, що місто Дніпро раніше мало назву Дніпропетровськ на честь більшовицького діяча Григорія Петровського, який був одним з ініціаторів організації Голодомору 1932-1933 років.

1 [Цензор нет. «Апологети заперечення Голодомору сконцентровані переважно в одній географічній точці»](#), - Порошенко: 2016

2 [Радіо Свобода. «Нагадаємо, хто винен»: біля посольства Росії пройшла акція з нагоди роковин Голодомору:2020](#)

3 [Українська правда. Трюдо: Голодомор був геноцидом, покликаним зламати волю українців](#)

4 [Найденко Ю. Я налаштована песимістично. Режисер фільму Ціна правди Агнешка Голланд — про Голодомор, машину часу і природу людини // Новое Время: 2019](#)

5 [Артюшенко В. МЗС Німеччини знову виступило проти визнання Голодомору в Україні геноцидом//dt.ua: 2019](#)

6 [Артюшенко В. МЗС Німеччини знову виступило проти визнання Голодомору в Україні геноцидом//dt.ua: 2019](#)

Російські ЗМІ

ПІДСУМКИ

У досліджуваних російських ЗМІ ключовим наративом щодо Голодомору була теза про те, що «голод 1932 та 1933 років охопив не лише Україну, а й багато інших регіонів тодішнього СРСР». Будь-які спроби української влади досягти визнання Голодомору геноцидом українців у міжнародній спільноті спричиняли в російських ЗМІ обурення зі звинуваченнями, що Україна намагається переписати історію.

Автори [Lenta.ru](http://lenta.ru), розглянувши внутрішньополітичний дискурс України упродовж років її незалежності, зробили висновок, що порушуючи питання Голодомору, українська влада нібито намагається відволікати суспільство від інших важливих проблем у країні, зокрема економічних: «*голод 30-х років допомагає українським президентам втримати владу*».¹

Досліджуванні російські медіа загалом повторювали офіційні меседжі МЗС РФ.

2018 РІК

Найбільш обговорюваними темами в російських ЗМІ у 2018 році були:

- › Визнання Сенатом США Голодомору геноцидом.
- › Заява Петра Порошенка про покладення відповідальності за Голодомор на Росію, правонаступницю СРСР.
- › Відкидання російським МЗС будь-яких спроб представити Голодомор геноцидом українців.
- › Розповідаючи про вищезгадану заяву П. Порошенка, російські *Известия*² акцентували увагу на тому, що «Голод у СРСР 1932-1933 років охопив усі основні зернові райони СРСР, у тому числі Північний Кавказ, Нижнє та Середнє Надволжя, значну частину Центрально-Чорноземної області, Казахстан, Західний Сибір, Південний Урал».
- › *Российская Газета*³ присвятила одну зі своїх статей виходу у світ книги українського історика П.Толочка, «Історія України – VI-XXI ст.», у якій автор публікації вказує, що, на відміну від неупередженого доробку П. Толочка, інші українські навчальні посібники зображують Україну як таку, що «більше за інших постраждала під час «голодомору» (лапки та орфографія використані авторкою статті).

2019 РІК

У 2019 році російські ЗМІ тему Голодомору висвітлювали через призму візиту прем'єр-міністра Ізраїлю, Б. Нетаньягу, в Україну

1 Плотников Д. [Нация на костях](http://lenta.ru)// Lenta.ru: 2019

2 [Порошенко заявил об ответственности России за голод 30-х годов](http://izvestia.ru)// Известия: 2018

3 Новоселова Е. [Древо Толочко](http://rg.ru)// Российская газета: 2018

та відмову німецького уряду визнавати Голодомор геноцидом українців.

Газета.ru¹ критикувала спроби України «переписати історію» у своїх підручниках. Інформація щодо «голодомору» (лапки та орфографія використані авторкою статті) та 12 мільйонів жертв, що вказана в нових підручниках з історії України авторства П. Масляка та С. Капіруліної, на думку авторки статті, не відповідає дійсності.

Новину про невизнання німецьким урядом Голодомору геноцидом українського народу Lenta.ru² підсумували так: «Голодомор – масовий голод, що охоплював територію Радянського Союзу, у тому числі Україну, в 1932-1933 роках».

У статті про «Російський голокост» російська Газета.ru³, віддаючи шану жертвам політичних репресій колишнього СРСР, згадувала Голодомор із твердженням, що «Голодомор» початку 30-х — це не лише «українське явище». Це російські Надволжя та Кубань, це Північний Кавказ, це Казахстан, це Західний Сибір, це навіть Центрально-Чорноземний район».

Lenta.ru⁴ у великій статті з назвою «Нація на кістках» критично зазначила, що українська влада з першого ж року незалежності «обрала для України образ жертви, яка спочатку страждала від імперської влади Петербургу, а потім від імперської влади Москви». На думку авторів публікації тема «Голодомору» стала інструментом маніпуляції в українському політичному дискурсі, за допомогою якого українські президенти покращують свої рейтинги та відволікають український народ від справжніх проблем.

1 Юронец А. «Россия произошла от Украины»: как Киев переписывает историю// Газета.ru: 2019

2 Германия отказалась признать голодомор геноцидом украинцев// Lenta.ru : 2019

3 Русский холокост// Газета.ru: 2018

4 Плотников Д. Нация на костях// Lenta.ru: 2019

2.2. УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРД ТА «РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ»

Кількість проаналізованих матеріалів з теми: 426

Таблиця 6. Кількість проаналізованих статей з теми РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ, за країнами та роками.

Країна	Кількість повідомлень, 2018 р.	Кількість повідомлень, 2019 р.	Загальна кількість повідомлень
Велика Британія	10	3	13
Німеччина	4	23	27
Франція	4	6	10
Польща	2	2	4
Україна	138	103	241
Росія	12	119	131
Загалом	170	256	426

Європейські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Понять «український авангард» та «Розстріляне відродження» не було виявлено в досліджених ЗМІ Польщі, Німеччини, Франції чи Великої Британії за період 2018-2019 рр.

Імена представників українського авангарду Казимира Малевича, Дзиги Вертова, О. Архипенка, О. Довженка та О. Екстер згадувалися виключно в контексті російського авангарду й асоціювалися з культурою СРСР або Росії.

Лише польське видання Gazeta Wyborcza у 2018 році віднесла К. Малевича до плеяди «українських митців».

NB! Досліджені європейські ЗМІ не включали спеціалізовані видання про культуру, тому аналітичні висновки в цьому звіті можуть не давати повної та об'єктивної картини.

Таблиця 7. Наративи з теми РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ, за країнами та роками.

Наратив	Велика Британія		Франція		Німеччина		Польща	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
К. Малевич – представник російського авангарду	+	+	+	+	+	+		+
К. Малевич – представник радянського авангарду								+
К. Малевич – представник українського авангарду							+	
О. Довженко – представник російського кінематографу						+		
Дзига Вертов – представник радянського кінематографу						+		

2018 РІК НІМЕЦЬКІ ЗМІ

У публікації щотижневика *Die Zeit*¹ про цензуру в сучасній російській культурі Малевич згадувався побіжно як російський художник: «Картина «Супрематизм 1922–1927» російського художника Казимира Малевича, роботи якого, до речі, сприймали як занепад мистецтва до того, як вони став мейнстрімом вартістю в мільйони».

У публікації *Der Spiegel*² Малевича також було згадано як російського художника-авангардиста: «Російський художник-авангардист Казимир Малевич (1878-1935), яким надихався Тревор Паглен, мріяв про «Спутник» (сателіт російською мовою) між Місяцем і Землею».

1 Bota A. (2018, Februar 9). Zensur, Zensur, haltet Die Täter! Die Zeit

2 (2018, September 5). Weltraumkunst verärgert Astronomen. Der Spiegel.

ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

Французька *Le Figaro*¹ в публікації про художників, які пережили труднощі Першої світової війни, уникала чіткого визначення національної належності Малевича, згадуючи лише його армійську службу під Смоленськом під час Першої світової: «У 1914 - 1915 роках К. Малевич займався створенням перших супрематичних картин, зокрема великого Квадрату. Художник був завербований в армію лише влітку 1916 р. Він провів службу в канцелярії під Смоленськом на Західному фронті Росії».

Le Figaro згадує ім'я К. Малевича ще у двох публікаціях: про звинувачення з боку російського музею на адресу Центра Помпиду в експонуванні викраденої картини Малевича та про виставку ймовірно підроблених картин у музеї міста Гент.

Видання *Libération*² в публікації, присвяченій виставці в Центрі Помпиду, посилялося на К. Малевича як представника російського авангарду: «Чудова виставка в центрі Помпиду показує, як Вітебська народна художня школа (1918-1922 рр.) бачила появу російського авангарду, що вплинула на Жовтневу революцію, і була ареною естетичних сутичок між Шагалом, Малевичем та Ліссіцьким».

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

Британська *The Times*³ у статті про вимогу російського музею до Центру Помпиду повернути викрадену картину Малевича визначила його як російського художника: «Робота «Самовар» була створена російським художником Казимиром Малевичем в 1913 році».

*Times*⁴ у публікації про визнання судом справжніми картин з колекції арт-дилера І. Заруга, серед яких були й роботи Малевича, зазначила, що Малевич був російським художником: «Доктор Рейлінг зі Східного Сассексу повідомила, що вона вивчила чотири картини з колекції, приписуваної Малевичу, російському художнику – супрематисту й кубісту, абстрактні роботи якого виставлялися в галереї Tate Modern у 2014 році».

У статті *Financial Times*⁵ про виставку «Вітебська народна художня школа 1918-1922 рр.» в Центрі Помпиду Малевич був названий як представник російського мистецтва: «чудовий Шагал, Ліссіцький, Малевич: виставка «Російський авангард у Вітебську 1918-1922 рр» уперше відкриває цей насичений період у російському мистецтві».

1 Dmitriev N. (2018, Novembre 8). Malevitch, Cocteau, Schiele... Les peintres à l'épreuve de la Grande Guerre. *Le Figaro*

2 Lancon P. (2018, Avril 29). VITEBSK, L'ÉCOLE DES FORMES. *Liberation*.

3 Sage A. (2018, November 14). Russia wants £6m artwork back after years of showing 'poor' fake. *The Times*

4 Malvern J. (2018, March 16). Art dealer's £bn 'fakes' are real thing, court is told. *The Times*

5 Wullschlager J. (2018, April 16). When revolutionary art took flight. *Financial Times*

The Guardian¹ у публікації, присвяченій арт-об'єкту Т. Паглена «Орбітальний відбивач» згадував Малевича як російського митця, який надихнув Паглена: «Натхнення для створення «Орбітального відбивача» прийшло від Казимира Малевича, російського художника-конструктивіста, який у 1920-х роках уявляв штучні планети, що обертаються навколо Землі».

The Guardian у декількох публікаціях про виставку ймовірно підроблених картин представників російського модернізму в музеї міста Гент згадувала Малевича як російського художника.

У статті про основи ксилографії автори британського The Telegraph² посилалися на К. Малевича як на «російського художника».

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

Gazeta Wyborcza³ в публікації про проєкт створення портретів українських та польських митців на бетонних стінах вздовж річки Віслок у Польщі визначила К. Малевича та О. Архипенка як українських митців.

Gazeta Wyborcza⁴ присвятила публікацію маловідомому періоду життя Малевича в Києві у світлі відкриття у 2015 році архівних матеріалів помічника художника. У публікації відсутнє визначення належності художника до українського чи російського авангарду, проте згадувався його зв'язок з Києвом та Україною. «З деяких архівних статей ми дізнаємося, серед іншого, що він дуже стурбований станом освіти в Україні. Він також був дуже близьким з українським суспільством... Повернення Малевича до Києва у 1920-х роках — це можливість поглянути на питання національності у світлі авангарду».

2019 РІК НІМЕЦЬКІ ЗМІ

Публікації німецьких ЗМІ, в яких згадуються представники авангарду, здебільшого було присвячено виставкам, які проходили в Німеччині впродовж року. К. Малевич згадувався як представник російського авангарду.

Так, Die Welt⁵ в публікації про виставку робіт представників російського імпресіонізму в Музеї Барберіні в м. Потсдам згадувала Малевича як засновника російського авангарду: «... Михайло Ларіонов, Наталія Гончарова та Казимир Малевич. Ці художники бачили б себе імпресіоністами до того моменту,

1 Griffin J. (2018, November 26). Orbital Reflector: The artist firing a satellite into space. The Guardian

2 Salter J. (2018, February 4). Craft masterclass: a beginner's guide to block printing. The Telegraph

3 Mach M. (2018, 1 października). Nowe twarze nad Wisłokiem. Maluje Andrejkow [ZDJĘCIA]. Wyborcza

4 Triasun Y. (2018, 23 maja). Malewicz wraca do Warszawy. Nieznane wcześniej dokumenty w Muzeum Narodowym. Wyborcza

5 (2019, November 11). Museum Barberini zeigt russischen Impressionismus. Die Welt

як заснували російське авангардне мистецтво після 1910 року з експресивним районізмом та непоказним супрематизмом».

Так само в публікації про виставку ікон у Бремені *Die Welt*¹ вказали на російське походження Малевича: «версія «Чорного квадрату» Казимира Малевича з Москви».

Оцінюючи творчість фотографіні Е. Бесньо, видання *Die Zeit*² згадало О. Довженка як представника російського кінематографа: «Молода угорка єврейського походження захоплюється в Берліні російськими фільмами (Ейзенштейн, Пудовкін, Довженко)».

У декількох публікаціях ім'я О. Архипенка згадувалось в контексті виставки скульптури в музеї німецького міста Дуйсбург у березні 2019 року без зазначення жодної належності до російської чи української культур.

ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

*Libération*³ в публікації про фільм «Летять лелеки» М. Калатозова побіжно згадали й Дзигу Вертова та його метод монтажу розрізнених кадрів, яким надихнувся Калатозов: «фрагментарний монтаж Дзиги Вертова, який сягає в кульмінаційній сцені шаленої абстракції — бомбардування квартири».

У статті автори не називали Дзигу Вертова російським режисером. Проте читач, якому не відоме ім'я Дзиги Вертова, навряд чи сформує для себе думку, що один із засновників документального кіно не був росіянином, оскільки в статті йшлося також про інших відомих «росіян» С. Ейзенштейна та С. Урусевського.

У публікації про виставку «Мистецтво й кіно» *Le Figaro*⁴ посилалося на Дзигу Вертова разом із Родченком та Ейзенштейном як на представників радянського світу: «Потім експресіоністська тривога поступається місцем монументальному динамізму та пропагандистському ентузіазму радянського світу, між Дзигією Вертовим, Ейзенштейном та художником-конструктивістом Родченком».

У публікації *Le Figaro*⁵ про виставку художників періоду Революції 1917 року Малевич згадувався як представник російського авангарду: «Казимир Малевич... автор «Чорного квадрату», найбільш радикального твору російського авангарду».

1 (2019, Oktober 17). Kunsthalle Bremen zeigt Ikonen aller Art. *Die Welt*

2 Soboczynski A. (2019, Januar 23). Der eiskalte Blick. *Die Zeit*

3 Dray N. (2019, 25 octobre). Les «cigognes», elle brisee. *Liberation*

4 Tranchant M. (2019, 17 novembre). De Chaplin à Godard, toute la palette du septième art à Rouen. *Le Figaro*

5 Duponchelle V. (2019, 8 avril). Rouge, l'autre révolution russe au Grand Palais. *Le Figaro*

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

У публікації [Telegraph](#)¹, присвяченій художниці Н. Гончаровій, автори матеріалу посилалися також і на Малевича як на представника російського авангарду: «Гончарова була з покоління молодих художників — воно включало в себе також і К. Малевича з «Чорним квадратом» – які сколихнули російське мистецтво в перші роки ХХ століття».

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

У публікації [Wyborcza](#)² про долю, яка спіткала радянських митців-авангардистів за часів сталінського режиму, згадано Малевича як представника радянських художників: «Незабаром після революції радянська влада пішла пліч-о-пліч із мистецьким авангардом. Маяковський писав футуристичні вірші, Малевич практикував мінімалізм живопису... Гончарова, Попова та Рязанова стали відомими пізніми амазонками російського авангарду».

У іншому матеріалі [Gazeta Wyborcza](#)³ побіжно згадали Малевича як «російського художника».

1 Hudson M. (2019, June 6). Natalia Goncharova review, Tate Modern: an unstoppable enthusiasm for form, shape and colour. The Telegraph

2 Mołoniewicz K. (2019, 24 czerwca). W rubryce «przyczyna zgonu» widnieje szeroka kreska. Dlaczego Stalin mordował artystów? Wyborcza

3 Bondaruk K. (2019, 30 sierpnia). Przestać narzekać. Píše o. Konstanyty Bondaruk przed XX Triologiem. Wyborcza

Українські ЗМІ

ПІДСУМКИ

У публікаціях досліджуваних українських ЗМІ за 2018-2019 роки були згадки про «Розстріляне відродження», так само як і про «український авангард» та низку його представників (К. Малевича, О. Довженка, О. Архипенка, О. Богомазова, О. Екстер, Дзигу Вертова) з позитивною тональністю. Варто зазначити, що найбільш згадуваними в ЗМІ авангардистами були К. Малевич та О. Довженко, тоді як інші імена згадувалися менше ніж у 20 публікаціях за досліджений дворічний період. Найменш згадуваним у ЗМІ став Дзига Вертов – 6 згадувань за 2 роки.

О. Довженко згадувався побіжно в публікаціях, які стосуються діяльності кіностудії, названої на його честь, та вручення кінопремії ім. О. Довженка. Тільки незначна кількість повідомлень містила інформацію щодо життєвого шляху Довженка та розкривала його належність до числа авангардистів.

Так само, публікації зі згадуваннями імені К. Малевича, якого ЗМІ також представляли переважно як просто митця, а не авангардиста, загалом зображували його як видатного українця.

Терміни «український авангард» та «Розстріляне відродження» у повідомленнях ЗМІ використовувалися як синоніми «патріотизму» для імпліцитного підсилення контексту патріотично-української спрямованості опису тих чи інших подій.

Варто зазначити, що хоча терміни «український авангард» та «Розстріляне відродження» часто використовувалися дослідженими українськими ЗМІ, загалом відповідні статті не представили цілісний образ специфіки покоління «Розстріляного відродження» та його представників. З усієї сукупності повідомлень за період 2018-2019 рр. більшість публікацій містили лише поверхневі згадки цих термінів – найчастіше у контексті опису різноманітних культурних заходів. Здебільшого статті присвячені певним представникам авангарду, особливо О. Довженку та К. Малевичу, не посилалися на них саме як на представників «українського авангарду», тим самим відокремлюючи їх образ від мистецького руху.

2018 РІК

Домінуючий наратив в українських ЗМІ у 2018 році стосувався К. Малевича: художник був представником «українського авангарду», мав українське походження, зробив великий внесок до історичної культурної спадщини України.

У публікації Цензор¹ про привітання Президента П. Порошенка з днем народження Малевича була присутня згадка про його українське походження.

В інтерв'ю із засновницею «ART UKRAINE GALLERY», Н. Заболотною, яке поширив 24 канал², згадувалося про українське коріння Малевича.

Про визнання значущості культурного впливу Малевича на національному рівні може свідчити віднесення дати його народження до переліку визначних дат, затверджених для святкування у 2019 році Верховною Радою України. Цю новину поширювали ресурси Новое время³ та Обозреватель⁴.

Варто зазначити, що з усіх статей, які згадували К. Малевича, в більшості висвітлювався документальний фільм журналіста Д. Джулая «Малевич. Український квадрат». Інформацію про цю кінороботу найбільш активно подавав ресурс Радіо Свобода⁵, зазначаючи, що фільм розкрив творчість художника: «в новому вимірі: українському».

Окрім статей, які посилили образ К. Малевича як українського митця, українські ЗМІ поширювали повідомлення з контрнарративом, який часто зустрічався в західних та російських медіа, згідно з яким Малевич вважався представником російського авангарду. Статті за цією темою публікували Радіо Свобода⁶ та Новое время⁷.

Ім'я О. Довженка українські ЗМІ більшою мірою згадували в контексті проведення різноманітних культурних заходів та діяльності кіностудії, названої на його честь, зокрема питання її приватизації.

Усі інші представники авангарду (О. Архипенко, О. Богомазов, О. Екстер та Дзиг'я Вертов) згадувалися за 2018 рік в українських ЗМІ лише декілька разів. Зокрема, побіжно в статті видання Новое время⁸, яка стосувалася відкриття виставки митців українського авангарду наприкінці 2018 року.

1 Порошенко напомнил о 140-летию со дня рождения Малевича: «Он совершил революцию в искусстве»// Цензор.нет:2018

2 Канів як «український Давос»: як зробити з українського міста туристичну мекку// 24 канал:2018

3 Верховна Рада затвердила перелік пам'ятних дат та ювілеїв на 2019 рік// Новое время:2018

4 Всегда выходной: в Украине решили официально отмечать день рождения Бандеры// Обозреватель: 2018

5 Джулай Д. Малевич. Український квадрат – документальний фільм// Радіо Свобода:2018

6 Голос Америки. Вкрадено українську історію, вкрадено культуру: робота пропаганди Кремля – Atlantic Council// Радіо Свобода:2018

7 Попович Н. Що Україна може запропонувати Європі?// Новое время:2018

8 Афіша 14 - 20 грудня. Український авангард, Ляпіс 98, маркет подарунків та інші події, які не можна пропустити// Новое время:2018

Поняття «Розстріляне відродження» за рік вживалося у ЗМІ 23 рази у контексті радянського періоду в історії України. 24 канал поширив найбільшу кількість статей зі згадуванням даного поняття (загалом 12). Серед них, одна новина про короткометражний фільм «Слово», присвячений «Розстріляному відродженню», яка вшанувала пам'ять розстріляної української інтелігенції. Усі інші статті згадували важливі дати в історії УРСР.

Серед державних чиновників, тільки Голова Львівської ОДА О. Синютка в інтерв'ю для видання [Цензор.нет](#)¹ згадав про «Розстріляне відродження».

2019 РІК

У 2019 році найбільш згадуваними в українських ЗМІ авангардистами були К. Малевич та О. Довженко, а термін «український авангард» не набув значного розповсюдження в публікаціях, у яких не згадувалися імена вищезазначених його представників.

У 2019 році ЗМІ продовжили конструювати образ К. Малевича як українського митця, що отримало підкріплення у висловлюваннях представників влади в Україні. Зокрема, наратив голови Українського інституту національної пам'яті А. Дробовича, згідно з яким К. Малевич є видатною фігурою, який вартий, щоб про нього говорили і чия роль є однозначною, не спричинив міжусобиць між українцями і став широкорозповсюдженим. Статті на цю тему поширювали [Радіо Свобода](#), [Обозреватель](#), [24 канал](#) та інші.

Здебільшого у публікаціях зі згадуваннями К. Малевича тональність залишалася позитивною, шанобливе ставлення до постаті митця було очевидним. Так, у 2019 році ресурс [24 канал](#) повідомив про те, що полотна Малевича ввійшли до переліку найдорожчих у світі. [Страна](#) та [Дзеркало тижня](#) опублікували новину про випуск та продаж в Україні пам'ятних монет на честь К. Малевича.

У контексті увіковічення відомих постатей на гривневих купюрах українськими ЗМІ також поширювалися повідомлення про плани Нацбанку розмістити зображення О. Довженка на купюрі номіналом 1000 грн. Зокрема про це повідомляв ресурс [Страна](#).

У 2018 році, значна кількість згадувань О. Довженка була пов'язана з кіностудією його імені. Продовжуючи у 2019 році конструювати образ О. Довженка як особистості, яка не вписувалася в рамки радянського порядку денного, низка ЗМІ, зокрема [24 канал](#) та [Дзеркало тижня](#), згадували О. Довженка не тільки у контексті його творчості, а і його життя в умовах УРСР.

¹ Кузьменко Є. Голова Львівської ОДА Олег Синютка: «Порошенко і Гриценко у другому турі виборів? Ми ж не фантасти, ми ж реалісти»// [Цензор.нет:2018](#)

О. Богомазова у 2019 році ЗМІ згадували частіше, ніж у 2018, що пов'язано, зокрема, з перейменуванням на його честь однієї зі столичних вулиць, про що написали 24 канал, Дзеркало тижня та 112. Окрім того, видання Дзеркало тижня декілька разів повідомляло про те, що в Національному художньому музеї України проходив виставковий проєкт, присвячений творчості О. Богомазова. Загалом про митця написали у 12 публікаціях, що зробило його ім'я найбільш згадуваним серед авангардистів після Малевича та Довженка.

Про О. Екстер та Дзигу Вертова було всього декілька згадок за 2019 рік, а О. Архипенко згадувався 4 рази, зокрема в контексті повідомлень про виставку від WOW Ukraine, де було представлено роботи низки митців, у тому числі О. Архипенка, про що зробила публікацію Українська правда.

Загалом «Розстріляне відродження» було згадано в 28 разів, що значно не відрізняється від кількості повідомлень за попередній рік. Найбільшими новинами були: прем'єра вистави «Розстріляне відродження» з воїном АТО в головній ролі (Дзеркало тижня), проведення виставки «Тріумф людини. Мешканці України, які перемогли ГУЛАГ» (Радіо Свобода) та низка заходів щодо вшанування пам'яті вбитих в урочищі Сандармох (Обозреватель). Усі інші згадки стосувалися журналістських роздумів щодо радянського періоду в історії України та його латентного впливу на ментальність українців сьогодення.

Російські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Досліджувані російські ЗМІ за період 2018-2019 згадали деяких представників, зазначених у темі «український авангард». Найчастіше згадуваними авангардистами в російських ЗМІ стали К. Малевич та О. Довженко. Низка повідомлень посилалася на Дзигу Вертова та О. Екстер, у той час як імена О. Архипенка, О. Богомазова були зовсім відсутні.

Публікацій на тему «Розстріляного відродження» в досліджуваних російських ЗМІ за період 2018-2019 років не було.

У російських ЗМІ домінуючим наративом на тему авангарду був такий: Малевич, Довженко та Дзига Вертов — це митці радянської епохи та представники «російського авангарду». Саме присутність позитивного образу «радянської людини» була відмінною рисою російських публікацій на тему авангарду. Також російські ЗМІ наголошували на шані до «радянського народу» та «радянських митців» зі сторони авангарду. Згадувань щодо антирадянської позиції митців у досліджених публікаціях не було.

Окрім підкреслення «радянського» походження авангардистів, російські ЗМІ послідовно посилалися на них як на представників «російського авангарду».

Варто зауважити, що поняття «українського авангарду» також з'являлося в повідомленнях, але російські інформаційні ресурси від свого імені його не використовували. Усі згадки цього поняття протягом двох розглянутих років було зроблено в контексті цитування висловлювання п'ятого Президента України П. Порошенка, який назвав К. Малевича представником «українського авангарду». Отже, можна сказати, що російські медіа не використовували термін «український авангард». Усі публікації за 2019 рік, які цитували посилання П. Порошенко на К. Малевича як на українського митця, виставили негативну тональність щодо позиції офіційного Києва. Ця тема стала однією з найбільш популярних у висвітлюванні авангарду російськими медіа за період 2018-2019 років.

2018 РІК

Упродовж 2018 року досліджувані російські ЗМІ випустили всього 12 публікацій на тему авангарду, 11 із яких містили згадки К. Малевича. О. Довженко згадувався в одному матеріалі, а О. Екстер – у двох.

У всіх публікаціях російські ЗМІ заявляли, що спадщина митців належить російській нації, що стало очевидним з таких виразів як «російський художник» та «російських авангард».

У публікаціях імена авангардистів згадувалися поверхнево в контексті висвітлення конкретних подій і, найчастіше, такі публікації присвячувалися різним культурним заходам та діяльності мистецьких галерей.

Російські ЗМІ найчастіше згадували Малевича в публікаціях про продаж або виставки картин митця. Зокрема Коммерсантъ та РБК повідомили про підроблену картину К. Малевича в одному з музеїв Ярославської області, а також про продаж картин художника на аукціонах.

Ресурс РБК побіжно згадав ім'я О. Довженка висвітлюючи експозиції робіт І. Левітана.

Двічі за 2018 рік російськими ЗМІ було згадано ім'я О. Екстер: у матеріалі про виставку її, ймовірно, підроблених картин (Коммерсантъ), та в повідомленні про проєкт ЖК «Російський авангард» у Москві (РБК).

2019 РІК

За 2019 рік російські ЗМІ зробили в 10 разів більше публікацій на тему авангарду, ніж у 2018 році. Загалом 119 матеріалів було опубліковано, з яких 35% стосувалися висловлювання тодішнього Президента України П. Порошенка про належність К. Малевича до української нації.

Російські медіа (особливо Газета.ru, Известия, Lenta.ru) в негативній тональності активно цитували вітальний пост опублікований у соціальній мережі з приводу дня народження художника.

У 2019 році К. Малевич став найчастіше згадуваним представником авангарду в російських ЗМІ. Ім'я Малевича часто згадували у зв'язку з інцидентом у Єкатеринбурзі, де комунальники пошкодили величезне графіті на асфальтовому покритті, зроблене художником-каліграфістом П. Лампасом, який закодував в зображенні цитату К. Малевича. Про це написали в РБК, Lenta.ru, RG.ru, Коммерсантъ та інші.

У 2019 році, О. Довженко згадувався в 17 повідомленнях про його кінокартини, роботу кіностудії ім. Довженка та про акторів, що отримали премію його імені. Здебільшого згадки про митця були короткими. Так, значна їх кількість стосувалася повідомлення про смерть композитора В. Овчиннікова, який був автором музики до низки кіноробіт Довженка (про це писали RG.ru, Коммерсантъ та інші).

Варто зазначити, що російські ЗМІ або майже не висвітлювали зв'язки О. Довженка з Україною, або посилалися на них, щоб донести латентно зневажливе ставлення до українського кіновиробництва: «Київська кіностудія імені О. Довженка ніколи не займала перших стрічок рейтингу радянських кіностудій, завжди залишаючись в тіні гігантів кіноіндустрії – Мосфільму, Ленфільму, кіностудії імені М. Горького» (Российская

газета¹). Образ Довженка подавався першочергово як образ радянського митця та представника радянського кіноавангарду (*Известия*²): «Разом з Ейзенштейном та Пудовкіним він забезпечив світову славу радянському кіноавангарду».

Згадки про Дзигу Вертова в російських ЗМІ у 2019 році були пов'язані з долученням його робіт до програми Московського міжнародного кінофестивалю (*Известия*). Так само, як і у випадку з О. Довженком, майже в усіх публікаціях просувався наратив про «радянського митця» Дзигу Вертова, роботи якого є здобутками радянського періоду. Видання *Российская газета*³ взагалі віднесло Дзигу Вертова до числа тих, хто розвивав авангардизм саме в Росії: «У той час активними пошуками у сфері кінематографу вже займалися та розвивали авангардизм Дзига Вертов у Росії, Луї Деллюк — у Франції».

1 Башарова Ю. Там смуглянка-молдаванка собирала виноград...Десять фильмов киностудии имени Довженко, братски связавших Россию и Украину// Российская газета:2019

2 Марголит Е. Пророк «Земли». Киновед Евгений Марголит — о феномене режиссера Александра Довженко, считавшего себя пророком// Известия:2019

3 Воронова М. Три документальных фильма Йориса Ивенса, обязательных к просмотру// Российская газета:2019

2.3. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

Кількість проаналізованих матеріалів з теми: 525

Таблиця 8. Кількість проаналізованих матеріалів з теми ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА, за країнами та роками.

Країна	Кількість повідомлень, 2018 р.	Кількість повідомлень, 2019 р.	Загальна кількість повідомлень
Велика Британія	9	4	13
Німеччина	0	10	10
Франція	3	2	5
Польща	7	6	13
Україна	83	208	291
Росія	18	175	193
Загалом	120	405	525

Європейські ЗМІ

ПІДСУМКИ

На противагу 2018 року, кількість публікацій на тему **пакту Молотова-Ріббентропа** суттєво збільшилася в 2019 році, що було пов'язано з 80-ю річницею його підписання. Охоплення цієї теми значно зросло, зокрема в німецьких ЗМІ, залишаючи польські медіа на другому місці.

У 2018 році в досліджуваних західних медіа лише одна стаття була цілком присвячена пакту. У решті публікацій пакт згадувався в контексті інших тем.

Спільним нарративом для медіа Франції, Британії, Німеччини та Польщі було те, що пакт Молотова-Ріббентропа був відповідальним за поділ Європи між нацистською Німеччиною та СРСР, що, зрештою, призвело до розв'язання Другої світової війни.

Водночас було декілька відмінностей в підходах до висвітлення Другої світової війни у країнах, які досліджувалися:

- › Німецькі ЗМІ намагалися проаналізувати причини війни та, зокрема, її наслідки, що проявляються в колективній пам'яті сучасної Німеччини;
- › Британські видання намагалися зрозуміти роль Черчилля та Британії під час війни;
- › У французьких ЗМІ були спроби дати нову оцінку довгостроковим наслідкам подій 1939-1945 років;
- › У польських виданнях наявна чітка позиція: Польща стала жертвою двох агресорів – нацистської Німеччини і СРСР.

У 2018 і 2019 роках такі теми, як сфери впливу після закінчення Другої світової війни, локальний опір та дисидентський рух підіймалися вкрай рідко в досліджених західних медіа.

Україна в публікаціях на тему Другої світової війни майже не згадувалась, за винятком декількох статей, де на Україну посилалися в контексті позиціювання Росії.

Спільним наративом для медіа Франції, Великої Британії, Німеччини та Польщі є сприйняття, що результати Ялтинської конференції 1945 року ознаменували поділ Європи між СРСР, Британією та США.

Тема історичного наративу, який зображає СРСР як визволителя від нацизму чи загарбника Східної Європи була присутня лише в польських ЗМІ з тезою, що радянська армія поєднувала риси як визволительки, так і гнобительки.

Таблиця 9. Наративи з теми ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА, за країнами та роками.

Факт/Теза	Наратив	Велика Британія		Франція		Німеччина		Польща		
		2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	
Пакт Молотова-Ріббентропа 1939 р.	Поділ Європи на сфери впливу між нацистською Німеччиною і СРСР	+	+	+	+			+	+	+
СРСР – визволитель Європи від нацизму чи загарбник Східної Європи	Радянська армія поєднувала в собі обидві риси	+							+	+
Наслідки Ялтинської конференції 1945 р.	Поділ Європи між США, Британією та СРСР	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Визнання місцевого руху опору проти радянської влади під час Холодної війни					+					

2018 РІК
**ПАКТ МОЛОТОВА-
 РІББЕНТРОПА
 1939 РОКУ**
 ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

У 2018 році французькі ЗМІ не опублікували жодної статті про пакт Молотова-Ріббентропа та його геополітичні наслідки. Пакт іноді згадувався лише в контексті публікацій на інші теми.

У публікації французької *Le Monde*¹, присвяченій історії і значенню Виставки досягнень народного господарства (далі – ВДНГ) в Москві як сталінського інструменту пропаганди, відповідальність за початок Другої світової війни автор поклав також на СРСР: «Приблизно через 20 днів після відкриття ВДНГ Молотов підписує німецько-радянський пакт про ненапад, який дозволив СРСР вторгнутись у Польщу».

› **Україна згадувалася** в іншому контексті: після відновлення ВДНГ Путіним павільйон України залишився пустим, бо «сестринська республіка» не повернулася.

¹ Mandraud I. (2018, 7 août). A Moscou, l'instrument de propagande de Staline. *Le Monde*

Інше французьке видання, *Le Figaro*¹, у статті про вшанування пам'яті жертв сталінських репресій, останки яких було знайдено в одному з лісів Карелії, згадало пакт Молотова-Ріббентропа як «пакт про поділ Європи»: «Повністю захоплений СРСР (Карелія — ред.) під час зимової війни 1939 року після підписання німецько-радянського пакту про поділ Європи, регіон був відвойований фінами, об'єднаними з нацистами в 1941-1944 роках, потім після контрнаступу Червоної Армії повернений під вплив Кремля».

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

У 2018 році британські ЗМІ присвятили окрему публікацію пакту Молотова-Ріббентропа, також було декілька згадок про нього в публікаціях на інші теми. Україна в публікаціях не згадується.

Видання *The Guardian*² пактові Молотова-Ріббентропа присвятило окрему статтю. Намір авторів статті полягав у тому, щоби показати всю таємність перемовин між міністрами закордонних справ СРСР та Німеччини та їхнє небажання ділитися деталями пакту з Францією та Британією. Секретність перемовин та сам факт їхнього проведення розцінювалися як дії СРСР, які не мали мирного наміру: «Радянська позиція полягає в тому, що немає нічого несумісного з паралельним обговоренням, і (СРСР — ред.) дивується, дізнавшись про консенсус західної думки, що такими діями Росія ускладнила запобігання війни».

В іншій публікації *The Guardian*³ фінська авторка напередодні зустрічі в Гельсінкі Трампа й Путіна виступила проти ставлення до Фінляндії як до нейтральної сірої зони для міжнародних зустрічей між Заходом і Сходом, як це було в період Холодної війни. Авторка, рефлексуючи над історією Фінляндії в ХХ столітті, вказала, що «пакт Молотова — Ріббентропа 1939 року (між Гітлером та Сталінін) та існування його секретного протоколу — поділу Польщі, країн Балтії та інших — не були виключені з наших (фінських — прим. ред.) книг, хоча Радянський Союз цього вимагав. І ми міцно трималися наших ключових національних історій, таких як героїзм фінських військ під час зимової війни 1939-40 років».

У цьому ж матеріалі згадується й Україна. Авторка вважала, що режим Путіна був зацікавлений у повторі сценарію СРСР щодо Фінляндії та України: «Фінляндизація Фінляндії добре відповідала порядку денному Москви під час Холодної війни, тому що це виглядало як північна демократія і створювало враження, ніби Радянський Союз міг жити спокійно із сусідами. Недарма режим Путіна, схоже, намагається повторити цей сценарій сьогодні в деяких частинах Європи — не в останню чергу в Україні. Як фінка, я знаю, наскільки це погане рішення».

1 Avril P. (2018, 24 janvier). Russie : en Carélie, les charniers des victimes de Staline revisités. *Le Figaro*

2 The Guardian correspondent (2018, August 24). The Molotov-Ribbentrop pact: elaborate reception for The Germans in Moscow - archive, 1939. *The Guardian*

3 Oksanen S. (2018, July 11). A Soviet shadow looms over The Putin-Trump summit in Helsinki. *The Guardian*

У статті британського видання *The Times*¹ про В. Путіна та його комплекс меншовартості, який вважався головним рушієм формування російської політики щодо заходу, автор відкрито звинуватив Сталіна в розв'язанні Другої світової війни: «Вони брехали протягом десятиліть, що (СРСР-ред.) були невинні в розправі над 22 000 польських офіцерів та інтелектуалів у Катинському лісі 1940 року (звинувачуючи в цьому нацистів, з якими вони спільно вторглися у Польщу згідно з таємним протоколом пакту Молотова- Ріббентропа). Це — і масове вбивство, що сталося після цього, — було ділом рук Сталіна».

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

Одна з центральних газет Польщі, *Gazeta Wyborcza*², у своїй статті зробила спробу зрозуміти підхід до історіографії періоду Другої світової війни як у Польщі, так і в Росії. Автор статті в контексті цієї теми згадав й пакт Молотова-Ріббентропа: «...Сталін був союзником Гітлера... диктатори уклали пакт Молотова-Ріббентропа... Червона армія вступила до Польщі».

Польське видання *Rzeczpospolita*³ присвятило пакту Молотова-Ріббентропа окрему статтю. Категоричність і відвертість в оцінках, що помітні в заголовку «Диявольській договір між Німеччиною і СРСР», аналогічно продовжувалися й у тексті: «Сталін та Гітлер боролись за розподіл Польщі та низки інших країн», «домовленість із Радянською владою відкрила шлях до безкарного нападу на слабших сусідів», «Гітлер прямо сказав Геббельсу, що Німеччина поділить країни Балтії та Польщу з СРСР», «Союз зі Сталіним відкрив ворота пекла. За тиждень потому почалася найбільша війна в історії світу».

НАСЛІДКИ ЯЛТИНСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ 1945 РОКУ БРИТАНСЬКІ ЗМІ

Окремих публікацій на тему Ялтинської конференції 1945 року в 2018 році не було. В публікаціях на інші теми, які містили посилання на Ялтинську конференцію, чітко прослідковувався наратив про те, що це був інструмент розподілу Європи між США, СРСР та Британією.

Британська *Financial Times*⁴ присвятила статтю аналізу успішності американських президентів, які керували країною під час війни. Зокрема, аналізуючи «слабку» роботу Ф. Д. Рузвельта під час Ялтинської конференції, автор статті охарактеризував саму конференцію як розподіл Європи зі Сталіним за пасивної участі Черчилля.

1 Lawson D. (2018, April 8). Russia spy poisoning: Putin is driven by an old inferiority complex. *The Times*

2 Maciorowski M. (2018, March 5). Polska z przerwą na komunizm. [Poland on a break for communism.] *Wyborcza*.

3 Łepkowski P. (2018, 2 wrzesnia). Diabelski pakt Niemiec i ZSRR. *Rzeczpospolita*

4 Barber L. (2018, September 27). Who was America's most successful wartime president? *Financial Times*

*The Times*¹ опублікувала статтю про зовнішню політику Д. Трампа, яка послабила роль НАТО на міжнародній арені на користь В. Путіна. Автор публікації дав таку характеристику пропозиції Путіна врегулювати відносини між Росією та НАТО у форматі «нової Ялтинської конференції»: «це заклик, що кинув наших друзів зі Східної та Центральної Європи у холодний піт. Вони пам'ятають, що для них значила стара Ялтинська конференція між Сталіним, Черчиллем та Рузвельтом у 1945 році».

У тій же *The Times*² було опубліковано статтю про преференції відомих політичних діячів минулого щодо вишуканих алкогольних напоїв. Серед іншого, автор матеріалу визначив Ялтинську конференцію 1945 року як «конференцію, під час якої Черчилль зустрівся зі Сталіним та Рузвельтом, щоби поділити Європу».

СУПРОТИВ РАДЯНСЬКОМУ ВПЛИВУ ПІД ЧАС ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Згадуючи події Празької весни, французький історик, С. Куртуа, у статті для французької *Le Figaro*³ з красномовною назвою «21 серпня 1968 р. – радянські танки розтрощили Празьку весну» писав про визнання супротиву радянській владі під час Холодної війни чеськими дисидентами та західноєвропейськими інтелектуалами.

СТАВЛЕННЯ ДО СРСР ЯК ДО ВИЗВОЛИТЕЛЯ ВІД НАЦИЗМУ VS ЗАГАРБНИКА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У розгорнутій статті в британському виданні *The Guardian*⁴ порушується тема рефлексій Польщі щодо свого комуністичного минулого. Автор статті зазначив, що СРСР не тільки звільнив Польщу від нацистів, але і «...приніс з собою комуністичну систему, яка знищила місцеву опозицію, стратила лідерів опору воєнного періоду та встановила тоталітарний порядок...». У цьому ж матеріалі згадали й Україну в контексті відродження УПА: «Після падіння комунізму в Східній Європі, нові незалежні держави домагалися легітимності через розрив з повоєнним минулим, звертаючись до Другої світової війни за легендами про героїзм та протистояння, які могли б стати основою патріотизму. Відроджувалися націоналістичні рухи війни, такі як Українська повстанська армія, Латвійський легіон чи Польські національні збройні сили».

1 Shirreff R. (2018, July 10). Trump is playing into Putin's hands by weakening The Nato alliance. *The Times*

2 Bennion C. (2018, April 12). TV review: Bacchus Uncovered: Ancient God of Ecstasy. *The Times*

3 Courtois S. (2018, 20 août). 21 août 1968 : les chars soviétiques écrasent le Printemps de Prague. *Le Figaro*

4 Luxmoore M. (2018, July 13). Poles apart: The bitter conflict over a nation's communist history. *The Guardian*

2019 РІК
 ПАКТ
 МОЛОТОВА-
 РІББЕНТРОПА
 1939 РОКУ
 НІМЕЦЬКІ ЗМІ

У статті для *Gazeta Wyborcza*¹ А. Махцевич, польська історикиня, порушила питання вшанування пам'яті солдатів Червоної Армії, похованих у Польщі. Авторка наголосила, що, можливо, буде доречним виділити: «...неоднозначну роль [солдатів Червоної Армії як] одночасно і визволителів, і гнобителів».

У 2019 році в досліджуваних німецьких виданнях спостерігався великий об'єм публікацій на тему пакту Молотова-Ріббентропа, що пов'язано з 80-ю річницею з дати його підписання. У Німеччині пакт Молотова-Ріббентропа більш знаний як пакт Гітлера-Сталіна (Hitler-Stalin Pakt).

У великій статті, присвяченій 80-річчю з дня підписання пакту, під назвою «Путін дає нову оцінку пакту Гітлера-Сталіна», німецький щотижневик *Der Spiegel*² критикував будь-які спроби російської влади переглянути інтерпретацію пакту та твердження про те, що Радянський Союз «просто укладав пакт про ненапад, не підписуючи жодного таємного протоколу». Стаття почалася з однозначного речення: «80 років тому Гітлер і Сталін розділили Європу». Пакт Молотова-Ріббентропа описувався як такий, що досі **впливає на геополітичний клімат в Європі**, а наслідки його секретних протоколів були охарактеризовані як фатальні та такі, що призвели до незліченних смертей. На питання, чи призвело це до початку Другої світової війни, автор дав обережну відповідь: «Не можна відповісти «так» чи «ні». Одне певне: Сталін проклав шлях Гітлеру, бо його інтереси відповідали інтересам Гітлера».

У публікації згадано про **наслідки пакту для України**: «Сталін насильно приєднав Західну Україну й країни Балтії, які мають зовсім інший менталітет, ніж росіяни. Лінія, яку провели Сталін і Гітлер в 1939 році з метою розмежування їх сфер впливу, все ще пульсує і випромінює небезпеку. Ненависть до Росії наростає вздовж цієї лінії».

В іншій статті *Der Spiegel*³ було відкрито вказано, що пакт привів до розподілу Європи між Гітлером і Сталіним з фатальними наслідками. Пакт називався: «союзом зла», який «відкрив дорогу нацистській Німеччині для нападу на Польщу і розв'язав Радянському Союзові руки для підкорення країн Балтії».

Німецьке видання *Frankfurter Allgemeine Zeitung*⁴ у своїй статті зазначило, що пакт Ріббентропа-Молотова дав змогу Сталіну «додати до сфери впливу СРСР Фінляндію та три країни Балтії».

1 Machcewicz A. (2018, 7 maja). Złocene cytaty ze Stalina, czyli dekomunizacja pomników po berlińsku. *Wyborcza*

2 Neef C. (2019, August 16). Putin lässt den Hitler-Stalin-Pakt neu bewerten. *Der Spiegel*

3 (2019, August 23). «Schmerz und Ungerechtigkeit werden niemals in Vergessenheit geraten». [‘Pain and injustice will never be forgotten’]. *Der Spiegel*.

4 Vesper R. (2019, November 11). Wie Stalin 1939 Finnland unterwerfen wollte. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

В іншому матеріалі цього¹ ж видання аналізувалися відносини між Німеччиною й Польщею в контексті Другої світової війни. Автор підсумував, що роль пакту Молотова-Ріббентропа у поділі Польщі вже стало невід'ємною частиною німецької культурної пам'яті.

Стаття під назвою «Як пакт Гітлера-Сталіна ще досі розділяє Європу» в німецькому виданні *Die Welt*² надала пакту чітку оцінку: «Вісімдесят років тому, 23 серпня 1939 року в Москві був підписаний пакт Гітлера-Сталіна, який звільнив нацистському режимові шлях для його війни та дав зелене світло Радянському Союзу приєднати до себе східну частину Польщі та країни Балтії». Автор публікації вивчив політичні та історичні наслідки для Європи після підписання пакту Молотова-Ріббентропа: у той день відбулися дві події, які по-різному дали ключовий поштовх у європейській історії, як ми знаємо. Автор публікації схилився до думки, що події 1939 року в Східній та Центральній Європі, передусім у Польщі та країнах Балтії, ще досі пам'ятають та беруть до уваги під час політичних роздумів», у той час як у Західній Європі вони відійшли у сферу маргінального.

Згадується й Україна в контексті дискусій про напористість Росії у регіоні: «Побоювання, що Москву можна спровокувати, змусило уряд Німеччини пришвидшити у 2008 році таке жадане для США надання Грузії та Україні Плану дій щодо членства (ПДЧ) у НАТО. Кремль відповів на цю попередню поступку уряду вторгненням у Грузію у 2008 році, анексією Криму у 2014 році та прихованим вторгненням у Східну Україну того ж року».

Німецьке видання *Focus*³ також присвятило окрему статтю річниці підписання пакту Молотова-Ріббентропа, який автор публікації назвав союзом двох різних ідеологій, зауваживши, що «Пакт Гітлера-Сталіна» став для німецького диктатора прикриттям для нападу на Польщу та розв'язання Другої світової війни.

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

У статті польського видання, *Rzeczpospolita*⁴ у категоричній формі засуджувалися спроби поточного російського керівництва «переписати історію», надавши нову виправдальну оцінку пакту Ріббентропа-Молотова. Автор запропонував однозначну оцінку пакту та його геополітичним наслідкам: «Під виглядом «пакту про ненапад» Німеччина та Радянський Союз внесли до секретного протоколу таємний поділ сфер впливу, поділяючи між собою території інших незалежних держав. Таким чином обидві держави підготувалися до політики імперських завоювань вільних націй — з метою їх поневолення та підпорядкування тоталітарними режимами

1 Ackermann F. (2019, August 28). Wir sind es Polen schuldig. Frankfurter Allgemeine Zeitung

2 Herzinger R. (2019, August 23). Wie Der Hitler-Stalin-Pakt Europa bis heute teilt. Die Welt

3 (2019, August 27). Historikerin über Die Bedeutung des Hitler-Stalin-Pakts. Focus

4 (2019, 13 wrzesnia). IPN: Rehabilitacja paktu Ribbentrop-Mołotow to manipulacja historią. Rzeczpospolita

з Москви та Берліну... Цей пакт був передвісником вогню Другої світової війни».

У публікації видання *Wyborcza*¹ пакт Молотова-Ріббентропа чітко описувався як поділ Європи на сфери впливу між нацистською Німеччиною і СРСР: «Він містить таємний протокол, у якому сили поділяють свій вплив у Східній Європі... стосується країн Балтії та Фінляндії...[Польщі]. 1 вересня Вермахт атакує Польщу, а 17 вересня її кордони перетинає Червона армія».

Видання *Wyborcza*² під заголовком «Сталін спростив Гітлеру початок війни. Він думав, що таким чином він окупує всю Європу» опублікувало інтерв'ю з польським політологом та істориком С. Дебські, у якому той проаналізував наслідки підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Оцінюючи, чи пакт має розглядатися як головна причина початку Другої світової війни, він заявив, що Гітлер хотів війни й рішуче шукав її.

У публікації *Wpolityce*³, присвяченій річниці підписання пакту Молотова-Ріббентропа, історики запропонували наступну інтерпретацію подіям того часу: «Пакт Молотова-Ріббентропа часто називають Четвертим поділом Польщі. Ця назва добре фіксує його суть. Дві сусідні країни уклали угоду про поділ між ними території Польщі». На питання, чи призвело це до початку Другої світової війни, надалися відносно обережні за тональністю відповіді: «Гітлер отримував одночасно — і це було безцінним — гарантії нейтралітету Москви в його конфлікті із Заходом. Загроза війни на двох фронтах, принаймні найближчим часом, перестала існувати для Німеччини. Обидва партнери підписують пакт у Кремлі. Вони ставилися до нього як до тимчасового рішення. Вони обоє мали цілі набагато амбітніші, ніж розділення Польщі або підпорядкування республік Балтії. Ці цілі були протилежними, тому війна між Третім Рейхом і Радянським Союзом була неминучою».

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

*The Times*⁴ вважали, що пакт Молотова-Ріббентропа заслуговує на засудження, і вважатися ганебною подією в європейській історії, коли нацистська Німеччина й Радянський Союз розділили Східну Європу. Автори публікації проаналізували і ставлення до пакту Молотова-Ріббентропа в післявоєнний період: «Під час Холодної війни річниця пакту була моментом згуртування для емігрантів та дисидентів. Але в більшості випадків згадки про зв'язок між двома вбивчими ідеологіями, не кажучи вже про їх прирівнювання одна до одної, були табу... Багато хто на Заході вважав за краще пильно не придивлятися до воєнного союзу зі Сталіним. Сьогодні 23 серпня – день пам'яті

1 Rakowski-Kłos I. (2019, 23 sierpnia). 23 sierpnia. Pakt Ribbentrop-Mołotow. Podział nie tylko Polski [KALENDARIUM]. *Wyborcza*

2 Maciorowski M. (2019, 30 grudnia). Stalin ułatwił Hitlerowi wywołanie wojny. Myślał, że w ten sposób zajmie całą Europę. *Wyborcza*

3 Dodatek historyczny (2019, 23 sierpnia). 80 lat temu podpisano pakt Ribbentrop-Mołotow. «Nazywa się go często IV rozbiorem Polski. Ta nazwa dobrze oddaje jego istotę». *Wpolityce*

4 Lucas E. (2019, August 26). History casts pall over eastern Europe — and us. *The Times*

жертв нацизму й комунізму». У публікації наголошувалася й позиція Росії за часів Путіна, який послідовно виправдовував підписання пакту, використовуючи аргументи радянських часів такі, як: «...звинувачують Британію та Францію в тому, що вони не створили антигітлерівську коаліцію». Автори публікації стверджували, що хоча Британію і Францію й можна критикувати за їх довоєнну політику, проте лише нацистсько-радянський договір «провів вівісекцію інших країн».

*The Guardian*¹ присвятила статтю річниці підписання пакту Молотова-Ріббентропа, сфокусувавшись на причинах увічнення Росією власного нарративу щодо причин підписання пакту з боку СРСР: «Багато росіян вважають, що Захід недооцінив радянську роль у розгромі нацистської Німеччини й перемозі, яка коштувала життя приблизно 26 мільйонів росіян, українців та інших радянських громадян».

У статті згадувалася й окупація Криму Росією у 2014 році: «Але схвалення пакту дійсно посилилося після анексії Криму Росією 2014 року, коли Москва порівняла підтримку революції в Україні ультраправими силами з колабораціонізмом нацистських часів».

ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ 1945 РОКУ

Французька *Le Figaro*² висловила своє бачення на зустріч між Рузвельтом, Черчиллем та Сталіним на Ялтинській конференції у лютому 1945 року, пропонуючи власну унікальну інтерпретацію. На думку автора статті, поділ Європи відбувся де-факто під час особистої зустрічі Сталіна з Черчиллем 9 жовтня 1944 року. Подейкують, під час цієї зустрічі було погоджено: Черчилль отримав би Балкани, а Сталін – Польщу, 90% Румунії, 75% Болгарії та 50% Югославії.

Британська *The Times*³ аналізувала книги С. Плохія та Д. Престон. Автори статті стверджували, що панівна протягом понад 35 років думка про те, ніби «... західні лідери [Рузвельт та Черчилль] «продали» Східну Європу комуністам», може бути хибною. На їхнє переконання, американський президент та британський прем'єр були змушені співпрацювати зі Сталіним, аби більше не допустити, щоб американці та британці гинули на західному фронті, тому для Лондона і Вашингтону вибір між «продажем Східної Європи» та меншою кількістю жертв серед своїх солдатів був очевидним.

СТАВЛЕННЯ ДО СРСР ЯК ДО ВИЗВОЛИТЕЛЯ ВІД НАЦИЗМУ VS ГНОБИТЕЛЯ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Інтерпретація сприймання СРСР представлена у статтях польської *Gazeta Wyborcza*⁴ надавала однозначну оцінку: «... Радянський Союз був агресором...».

1 Roth A. (2019, August 23). Molotov-Ribbentrop: why is Moscow trying to justify Nazi pact? *The Guardian*

2 Girard R. (2019, 1 novembre). Quand la moitié de l'Europe vivait sous le joug du communisme. *Le Figaro*

3 Sebestyen V. (2019, October 13). Eight Days at Yalta: How Churchill, Roosevelt and Stalin Shaped The Postwar World by Diana Preston review – The conference that changed Europe. *The Times*

4 Maciorowski M. (2019, 30 grudnia). Stalin ułatwił Hitlerowi wywołanie wojny. Myślał, że w ten sposób zajmie całą Europę. *Wyborcza*

Українські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Причини та наслідки Другої світової війни в досліджуваних українських медіа найчастіше аналізувалися в контексті обговорення сучасних політичних подій, а також у матеріалах до відповідних пам'ятних дат.

Ключовою темою у повідомленнях став **пакт Молотова-Ріббентропа** (80% від загальної кількості згадок на тему). Здебільшого згадки про пакт подавалися у різко негативному контексті і найчастіше використовувалися як синоніми «великої підступної угоди» або **«поділу на сфери впливу»**. Зокрема, такі згадки з'являлися в статтях про зустрічі В. Путіна та А. Меркель з Д. Трампом, а також у висловлюваннях українських політиків та польського МЗС про те, що «Північний потік-2» — це фактично новий пакт «Молотова-Ріббентропа»).

Крім того, історичні матеріали, які виходили переважно на Радіо Свобода, Обозреватель та 24 каналі, звертали увагу на те, що пакт Молотова-Ріббентропа став поділом Польщі, а тому фактично **СРСР несе таку саму відповідальність за розв'язання Другої світової війни** як і Німеччина. Тому, українські медіа активно висвітлювали дискусію між Путіним та німецьким МЗС щодо того, на кому лежить вина за розв'язання Другої світової війни.

Статті, які **розвінчували міфи та пропаганду радянської влади** щодо пакту Молотова-Ріббентропа, також з'являлися доволі часто. Не дивно, що кількість таких матеріалів зросла у 2019 році, у зв'язку з 80-ю річницею підписання пакту.

Більшість українських медіа майже **не використовували термін «Велика вітчизняна війна»**, посилаючись натомість на загальний термін «Друга світова війна», дистанціюючись у такий спосіб від радянського/російського наративу про війну.

Тема **Ялтинської конференції** була значно менш поширеною в досліджуваних ЗМІ. Здебільшого згадки з теми були доволі короткі, і так само, як і пакт Молотова-Ріббентропа, часто вживалися як синонім політичних процесів сучасності, що мають ознаки певних «великих геополітичних угод».

Тема сприйняття СРСР як визволителя Європи від фашизму чи загарбника Східної Європи після Другої світової війни в українських медіа не висвітлювалась.

Наративна війна в досліджуваних українських медіа спостерігалася лише в статтях видання Страна.ua. Ця платформа не приховувала свої проросійські симпатії, адже спиралася на тези щодо Другої світової війни, тотожні до наративів, які на даний час просуваються Кремлем.

2018 РІК ПАКТ МОЛотоВА- РІББЕНТРОПА

У рамках обговорення річниці закінчення Другої світової війни, досліджувані видання публікували матеріали, де аналізувалися причини та наслідки цієї війни.

Зокрема, 24 канал видав велику статтю під назвою «Головні міфи та правда про Другу світову війну». Стаття наголосила на тому факті, що СРСР також був причетний до розв'язування Другої світової війни, адже уклав із Німеччиною пакт Молотова-Ріббентропа. Зверталася увага на те, що низка пропагандистських міфів про «величну перемогу» у війні було створено в Радянському союзі.

Варто зазначити, що стаття про формування міфу довкола Великої вітчизняної війни виходив і на сайті 112 каналу (також 8-9 травня, в річницю Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні). Редакторка видання звертала увагу на те, що довкола цих міфів збудувалася ідентичність сучасної Росії, а незручні аспекти, у тому числі антикомуністичні партизанські рухи, замовчуються.

У своєму блозі на Обозревателе, журналіст В. Портніков зацентрував увагу на тому факті, що за часів Сталіна, Хрущова, і Горбачова секретний протокол до Пакту активно приховувався, аби не руйнувати міфу про напад Німеччини на СРСР.

У своїй статті на Цензор.нет Р. Безсмертний, відомий український дипломат, підбиваючи підсумки 2018 року, висловив думку, що «Північний потік-2» все частіше порівнюють із пактом Молотова-Ріббентропа, адже очікується, що трубопровід пов'яже Москву й Берлін на основі спільних економічних інтересів, що, можливо, виявляться важливішими за долю деяких країн у Центральній та Східній Європі.

Варто зазначити, що новим пактом Молотова-Ріббентропа називав «Північний потік-2» і мер Львова А. Садовий (сайт 24 каналу).

Німецький журналіст Б. Райтшустер в інтерв'ю виданню Радіо Свобода, обговорюючи питання «втоми ЄС від України», зазначив, що здебільшого німці історично вважають за необхідне домовитися з Росією, тобто мають такий собі «комплекс Молотова-Ріббентропа», а тому не сприймають Україну як щось серйозне.

Видання Цензор.нет, 112.ua, Гордон поширювали заяви експрем'єр-міністра А. Яценюка, який заявляє, що головним завданням наступних років є недопущення реваншу проросійських сил.

22 червня 2018 року видання Strana.ua опублікувало ще одну статтю про річницю «Великої вітчизняної війни» (характерно, що видання підкреслює саме такий термін). Стаття критикувала нібито спробу «режиму П. Порошенка» зруйнувати міф про героїзм радянської армії. Крім того, у статті захищалося рішення СРСР укласти пакт Молотова-Ріббентропа,

наголошуючи, що Україна отримала свої західні регіони в результаті цього пакту.

Також 22 червня 2018 року на сайті *Обозреватель* вийшла стаття О. Чеславського, де **розвіювався міф про «віроломний напад» Третього рейху на Радянський Союз**. Стаття підкреслила той факт, що насправді ніякого віроломного нападу не було; нацистська Німеччина та СРСР активно співпрацювали між собою до війни, свідченням чого і став пакт Молотова-Ріббентропа.

ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ 1945 РОКУ

Ялтинська конференція отримала значно менше уваги. Основні згадки стосувалися зустрічей світових лідерів, які могли б змінити геополітичний баланс сил у світі (відповідний контекст застосовувався деякими виданнями й щодо пакту Молотова-Ріббентропа).

Так, у виданні *Новое время* вийшла стаття американського дипломата Д. Фріда, який розмірковував про небезпечні наслідки зустрічі Д. Трампа із В. Путіним. У статті було проведено паралелі з тодішнім американським президентом Рузвельтом, який нібито вірив, що Ялтинська конференція стала для нього успіхом, хоча фактично **вона закріпила панування Сталіна в Східній Європі на 40 років**.

Видання *24 канал*¹ стверджував, Україна не повинна боятися великої угоди між Росією та Заходом, попри те, що **Росія постійно хоче «нав'язати таку Ялтинську конференцію» своїм західним партнерам**. Було зазначено, що колективний Захід бачить у РФ лише країну, яка торгує нафтою та газом.

Журналіст О. Демченко навів подібний аргумент у своїй статті для *Обозревателя*². Він зазначив, що **у своїй геополітичній стратегії Росія активно використовує «великі Ялтинські угоди»**, як інструмент для досягнення власних цілей. Зокрема, такі думки автор озвучив в контексті обговорення великої угоди щодо завершення війни в Сирії.

У серпні 2018 видання *Страна.ua*³ року видало статтю про поїздку В. Путіна до Берліна. Було зазначено, що західні медіа та політичні аналітики, в тому числі, розглядають такі поїздки як спроби налагодити співпрацю між країнами. Стаття також зазначила, що «новий пакт Молотова-Ріббентропа не відбувся».

1 Казарін П.// Москва обречена: опасения Украины о союзе России и США напрасны// 24 канал:2018

2 Демченко А.// Провал за провалом: как Кремль встречает поражение// Обозреватель: 2018

3 Путин у Меркель: последствия, доклад ООН по Иловайску, нападение на горсовет Харькова// Страна: 2018

2019 РІК ПАКТ МОЛОТОВА- РІББЕНТРОПА

Найбільше згадок у медіа у 2019 році (одразу в 7 з 10 видань) отримала заява посла Німеччини в Польщі Р. Нікеля. Нікель стверджував, що «пакт Молотова-Ріббентропа був підготовкою до злочинної загарбницької війни гітлерівської Німеччини проти Польщі. СРСР спільно з німцями брав участь у цьому бруталному поділі Польщі». Підкреслювалося, що так німецький дипломат відповів на слова В. Путіна, який заперечив, серед іншого, що пакт Молотова-Ріббентропа став причиною Другої світової війни. Російський Президент тоді сказав, що на Польщу напала нацистська Німеччина, а СРСР ввів свої війська, оскільки польський уряд втратив контроль над своїми збройними силами. Характерно, що цю заяву Путіна під час його прес-конференції подали лише 4 з 10 досліджуваних ЗМІ.

Варто також зазначити, що польське МЗС долучилося до дискусії про роль Радянського Союзу в розв'язуванні Другої світової війни. Серед усіх українських розглянутих видань, п'ять процитували М. Пшидача, заступника міністра закордонних справ Польщі, який казав, що «Заяви Путіна перекреслюють зусилля Горбачова та Єльцина, які визнали відповідальність СРСР за розв'язання Другої світової війни».

Видання Гордон також опубліковано коментар польського історика Л. Адамського, який стверджував, що останні заяви В. Путіна про роль Польщі в розв'язуванні Другої світової війни були відповіддю на те, що його не було запрошено на річницю визволення Аушвіца.

Зі свого боку Президент Литви Г. Науседа звинуватив Росію в прагненні переписати історію, назвавши як приклад її заперечення впливу пакту Молотова-Ріббентропа на історію Європи, її сьогодення й майбутнє (ці заяви були опубліковані на Цензор.нет, УП, Дзеркало тижня).

Ще однією визначною подією, яку висвітлили 8 з 10 ЗМІ, стала інформація, опублікована Фондом «Історична пам'ять», про походження пакту Молотова-Ріббентропа, який попередньо зберігався в архіві російського МЗС. Варто наголосити, що Обозреватель, 24 канал, Цензор.нет, УП, Дзеркало тижня, Радіо Свобода запропонували власні короткі коментарі щодо того, що метою пакту Молотова-Ріббентропа було «поділити Польщу» і сформувати сфери впливу у Європі.

Варто зазначити, що низка ЗМІ (Цензор.нет, Гордон, 24 канал) поширили коментар МЗС Польщі про те, що будівництво «Північного потоку-2» можна було порівняти з пактом Молотова-Ріббентропа (у 2018 році цей наратив поділяли деякі українські політики та блогери).

У 2019 році збільшення кількості згадок про пакт Молотова-Ріббентропа було також пов'язано із 80-річчям його укладення. Радіо Свобода, Обозреватель, Гордон, 24 канал особливо фокусувалися на розвінчуванні міфів пропаганди радянської епохи щодо події.

Стаття російського журналіста І. Яковенка в Обозревателе під заголовком ««Тріумфальний пакт»: ганебна сторінка російської історії» доволі заслуговує на увагу: у ній автор

відкрито критикував сучасну риторику російської влади щодо нібито непричетності СРСР до розв'язання Другої світової війни.

Так само, інтерв'ю видання Радіо Свобода з істориком Є. Брайляном від 23 серпня, звернулася увага на той факт, що Сталін чудово розумів, що пакт Молотова-Ріббентропа призвів би до поділу сфер впливу в Європі з нацистською Німеччиною.

Науковий співробітник The Atlantic Council П. Дікінсон сказав Нового времени, що для В. Зеленського активне обговорення річниці пакту Молотова-Ріббентропа могла б стати можливістю завдати удару пропагандистській машині В. Путіна.

Варто зазначити, що Страна.ua було єдиним виданням, яке дотримувалося окремої лінії у висвітленні пакту Молотова-Ріббентропа. Зокрема, видання поширювало заяву МЗС РФ, згідно якому, цей договір врятував сотні тисяч людських життів.

Крім того, видання опублікувало статтю про «сепаратизм на Галичині», в якій підкреслювалося, що ці території Україна отримала виключно завдяки пактові Молотова-Ріббентропа.

У ще одному матеріалі видання було перераховано 10 відповідей на основні питання про Другу світову війну. Згідно зі статтею, пакт Молотова-Ріббентропа був не поділом Польщі, а вимушеним кроком Радянського союзу для захисту власних кордонів.

РУХ ОПОРУ РАДЯНСЬКІЙ ВЛАДІ

Найбільш важливою згадкою про партизанський рух у 2019 році стали коментарі українського науковця та політика Володимира Горбуліна. Він обговорював можливість анексії Білорусі Росією та відзначав, що Путінський режим може не отримати такого серйозного опору, як в Україні, попри те, що саме Білорусь була у свій час центром партизанського руху.

ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ 1945 РОКУ

Варто зазначити, що ніякі важливі наративи про Ялтинську конференцію не були задокументовані за 2019 рік. У 10 досліджуваних ЗМІ, загальна кількість новин, де згадувалася Ялтинська конференція, склала загалом 12 матеріалів.

Російські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Російські видання сфокусувалися на обговоренні пакту Молотова-Ріббентропа. Варто зазначити, що у 2018 році рівень таких дискусій був доволі низький, коли ж у 2019 році вони значно посилилися, у зв'язку з 80-ою річницею підписання пакту, а також через залучення В. Путіна до публічних дебатів на цю тему.

Ключові меседжі в російських ЗМІ про пакт Молотова-Ріббентропа:

- › Пакт Молотова-Ріббентропа був **стратегічною необхідністю**, аби стримати нацистську Німеччину;
- › **Західні країни перебільшують роль пакту Молотова-Ріббентропа у спричиненні Другої світової війни**, та фактично ігнорують «Мюнхенську змову», в якій брали участь Британія та Франція, та відповідні договори про ненапад між Гітлером та Польщею.
- › Деякі російські видання та політики (О. Пушков) наголошували, що саме завдяки пакту Молотова-Ріббентропа Україна набула свої сучасні кордони.

2018 РІК ПАКТ МОЛОТОВА- РІББЕНТРОПА

У виданні *Известия* наголошувалося, що пакт Молотова-Ріббентропа був укладений уже **після Мюнхенської змови** і використовувався виключно для того, аби підготуватися до війни, яку Сталін вважав неминучою.

Адвокацію логіки Сталіна щодо укладення пакту Молотова-Ріббентропа можна знайти також в інтерв'ю історика К. Александрова для *Lenta.ru*¹, в якому стверджувалося, що Сталін особисто говорив в 1939 році, що «ми не проти, аби вони [капіталістичні країни] побилися добряче та послабили одна одну». Таким чином, матеріалі знову-таки прирівняв **Мюнхенський договір** до пакту Молотова-Ріббентропа, який неодноразово називався «Московським пактом».

Стаття *Коммерсанту* також коротко та стисло згадує пакт Молотова-Ріббентропа як одну з причин, які дали старт Другій світовій війні. Основна увага у матеріалі акцентувалася на **Мюнхенському договорі**.

Ще одну статтю на цю тематику можна знайти на сайті Газета.ru, де підкреслювалося, що Мюнхенський договір був ключовим чинником початку агресії Гітлера проти Європи. Водночас відкритим текстом було сказано, що сьогодні і Франція, і Великобританія фактично намагаються уникнути відповідальності та перекласти її на Радянський Союз.

¹ Можжухин А.// «Сталин не придавал значения бумажкам»// Lenta.ru:2018

Новинні статті про вимогу балтійських країн отримати компенсацію від Росії за понесені збитки під час «радянської окупації», згадували, що саме за пактом Молотова-Ріббентропа три балтійські країни увійшли до складу СРСР. Наприклад, [Газета.ru](#) опублікувала статтю, де обговорювалася русофобська політика, яку почало впроваджувати керівництво Естонії після розпаду Радянського Союзу. Зазначалося, що **пакт Молотова-Ріббентропа** також використовувався фактично як пропаганда проти СРСР та Росії.

ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ 1945 РОКУ

РБК-Россия звернули увагу на той факт, що **Ялтинська конференція забезпечила входження деяких польських територій до складу України, що також є частковою причиною конфліктів.**

СТАВЛЕННЯ ДО СРСР ЯК ВИЗВОЛИТЕЛЯ ВІД НАЦИЗМУ АБО ЗАГАРБНИКА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

[Газета.ru](#) опублікувала коментар російського сенатора Ф. Клінцевича, який заявив, що **міф про «радянську окупацію» зараз розрахований лише на молодь.** Російський політик наголосив, що в СРСР Україна була навіть багатшою за Росію, а також, що половину своїх нинішніх територій Україна отримала фактично завдяки пакту Молотова-Ріббентропа.

Ставлення Польщі та Росії до СРСР як до визволителя від фашизму чи гнобителя Східної Європи чітко прослідковувався в публічній дискусії на сторінках видання [Коммерсантъ](#)¹. У статті цитувався коментар екс-голови МЗС Польщі, В. Вашиковського, про те, що Польща не зобов'язана цінувати пам'ятники воїнам Червоної армії, розташовані в публічних просторах за межами кладовищ та місць поховань, адже вважається, що Радянський Союз причетний до розв'язування Другої світової війни, коли було підписано пакт Молотова-Ріббентропа. Російська влада також критикувала наміри Польщі знести пам'ятники радянським солдатам: «... кампанія з ліквідації пам'ятників ... є аморальною, неприпустимою з гуманістичної точки зору акцією. Офіційна Варшава несе відповідальність за такі інциденти, які ... ранять пам'ять нащадків сотень тисяч радянських воїнів, які віддали своє життя за свободу Польщі та Європи в цілому».

2019 РІК ПАКТ МОЛОТОВА- РІББЕНТРОПА

У 2019 році тема наслідків та причин Другої світової війни значно активізувалася як результат включення Президента Росії В. Путіна в публічну дискусію про причини війни.

Зокрема, наприкінці 2019 року В. Путін на своїй прес-конференції заявив (РБК), що **Радянський Союз був не єдиною державою, яка підписувала договори з нацистською Німеччиною до Другої світової війни.** Президент Росії

¹ Дудина Г.// Снос памятников Красной армии в Польше не укладывается в расписание// Коммерсантъ:2018

підкреслив, що договори підписувала й Польща, яка також брала участь в окупації частини Чехословаччини.

Російські медіа також поширювали меседж В. Путіна про те, що це необґрунтовано ставити Радянський Союз в один ряд з Третім рейхом, обговорюючи пакт Молотова-Ріббентропа. Головним чином, ця ремарка прозвучала у відповідь на питання про резолюцію Європарламенту, яка засудила тоталітаризм.

Ще одним меседжем, розповсюджений В. Путіним, було те, що Західні держави перед Другою світовою війною займалися умиротворенням агресора, а Сталін був єдиним лідером, який не запламував себе особистими контактами з Гітлером.

Як доповіла Российская газета, фактично одразу після зазначеної прес-конференції, президент Путін представив відповідні документи на зустрічі з лідерами членів СНД, які є «доказами» того факту, що західні країни активно підписували різноманітні договори з Гітлером протягом 1930-х років. На цій зустрічі Президент Казахстану Н. Назарбаєв підтримав ідею В. Путіна про необхідність систематично визначати причини Другої світової війни.

У відповідь на заяву «Інституту національної пам'яті Польщі» у якій було зазначено, що Друга світова війна почалася з агресії проти Польщі не тільки з боку Німеччини, а й з боку Радянського союзу, Российская газета опублікувала статтю під назвою: «Як Варшава намагається змістити акценти та фальсифікувати історію». Стаття згадала існування нібито дружніх відносин між Польщею та Третім рейхом перед Другою світовою війною.

Крім того, сенатор О. Пушков підкріпив заяви В. Путіна, зазначивши, що Польща сама проводила агресивну політику перед Другою світовою та активно «бралася» з Німеччиною.

Российская газета критикувала резолюцію Європарламенту, яка урівнює роль СРСР до нацистської Німеччини в розв'язуванні Другої світової війни. Для того, щоб підкріпити свою критику, стаття опиралася не тільки на заяви представників російської влади, а й міжнародних експертів. Жак Сапір, французький директор Вищої школи соціальних наук, назвав резолюцію Європарламенту нічим більшим за політиканство та історично некоректною, адже самі західні країни брали участь в умиротворенні Гітлера ще до підписання пакту Молотова-Ріббентропа.

Російські медіа також розповсюджували виправдовуючі заяви президента Білорусі О. Лукашенка на захист пакту Молотова-Ріббентропа та дій СРСР. Зокрема, Лукашенко виразив своє прагнення встановити пам'ятник Сталіну, адже, на його думку, завдяки йому та пакту Молотова-Ріббентропа Білорусь існує в межах своїх теперішніх кордонів.

Напередодні річниці початку Другої світової війни російське МЗС пояснило в Газета.ru причини укладення пакту Молотова-Ріббентропа. Ключовою стала теза про те, що цей договір надав змогу Радянському Союзу почати війну на кращих для нього

стратегічних умовах, а також він врятував сотні тисяч життів від нацистських катувань.

Висвітлюючи публічну дискусію між британським політиком Б. Джонсоном та російським МЗС, російські медіа акцентували увагу на меседжі Російського посольства в Лондоні про неприпустимість заяв Б. Джонсона: «... прирівнювати дії СРСР у східних районах Польщі до гітлерівської агресії є «неприйнятним» (Газета.ru¹).

ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ 1945 РОКУ

Жодних нових наративів про Ялтинську конференцію за 2019 рік зафіксовано не було. Серед усіх 10 досліджуваних ЗМІ, кількість новин, де згадувалася Ялтинська конференція, склала 12 матеріалів.

¹ Апуллев И.// «Неприемлемо»: посольство России осудило Джонсона за слова о Польше// Газета.ru:2019

2.4. ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Кількість проаналізованих матеріалів з теми: 384

Таблиця 10. Кількість проаналізованих матеріалів з теми ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ, за країнами та роками.

Країна	Кількість повідомлень, 2018 р.	Кількість повідомлень, 2019 р.	Загальна кількість повідомлень
Велика Британія	4	5	9
Німеччина	7	1	8
Франція	7	2	9
Польща	0	0	0
Україна	183	148	331
Росія	11	18	27
Загалом	212	172	384

Європейські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Тема демократизації в пострадянських країнах найчастіше потрапляла в фокус європейських ЗМІ під час виборів у низці пострадянських країн.

У 2018 році увагу західних медіа було прикуто до виборів президента РФ 18 березня та відставки вірменського президента С. Саргсяна.

Загалом, європейські медіа схилилися до заперечення існування справжніх процесів демократизації в Росії, заявляючи: в Росії править В. Путін, цар, який встановив автократичний режим у країні. З критичною тональністю Російська Федерація та її політична система часто характеризувались як «спадкова монархія», «поліцейська держава» та «фейкова демократія».

Щодо політичних змін у Вірменії, низка публікацій у Європейських медіа висловили сподівання, що країна «зможе позбутися впливу та тиску з боку РФ».

У 2019 році в публікаціях про демократизацію пострадянських країн найчастіше згадувалась Україна та її президентські вибори. Повідомлення про результати виборів були загалом позитивні: «перемога В. Зеленського свідчить про «здоровий характер» української демократії, яка не подобається В. Путіну».

Найбільш дискусійними питаннями на тему демократизації було:

- › чи вдасться Росії стати на демократичний шлях розвитку (з подачею відповіді «ні», принаймні допоки при владі перебуватиме В. Путін);
- › чи зможуть колишні радянські республіки залишити сферу впливу та приєднатися до західних демократичних інституцій.

У Німеччині та Франції в 2018 році вболівали за успіх Н. Пашиняна у Вірменії, чиє обрання вважалося вікном можливості для послаблення впливу Росії на зовнішню та внутрішню політику його країни.

У 2018 році Україна лишалася дещо осторонь уваги провідних медіа Німеччини, Франції, Британії та Польщі. Загальний акцент зберігався на процесі впровадження реформ та її зближенні з Європейським Союзом.

Загалом можна дійти висновку, що серед проаналізованих ЗМІ широко поширена думка, що залишається «розрив», «прірва», «відстань» між Західною та Східною Європою, особливо у питаннях розвитку демократичних та економічних інститутів.

Таблиця 11. Наративи з теми ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ, за країнами та роками.

Наратив	Велика Британія		Франція		Німеччина		Польща	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Відсутність демократичних процесів у Росії путінського режиму: в Росії править цар – В. Путін, який встановив авторитарний режим у країні	+	+	+		+			
Прихід до влади Н. Пашиняна у Вірменії: Вірменія може позбутися впливу та тиску з боку РФ					+			
Демократичні процеси в Україні: перемога В. Зеленського в Україні свідчить про здоровий характер української демократії, яка не подобається В. Путіну		+		+				
Повільність демократичних процесів в Україні: українські реформи, спрямовані на подолання посткомуністичної спадщини, ледве просуваються					+			
Посилення ролі національних мов у пострадянських країнах: кінець «руського світу» і культурне віддалення від впливу Росії.							+	

NB! Досліджені польські ЗМІ не висвітлювали теми демократизації в пострадянських країн.

2018 РІК НІМЕЦЬКІ ЗМІ

У 2018 році лише видання *Die Welt*¹ торкнулося теми демократичних процесів в Україні. Автори статті описали демократичні процеси у країні з нейтральною тональністю: «... боротьба за встановлення демократії та верховенства права в Україні невід’ємно пов’язана з прагненням до національного самовизначення...». Це, своєю чергою, є причиною, чому «... доля України пов’язана з майбутнім об’єднаної демократичної Європи». За теперішніх умов зауважується повільність демократичних процесів: «Інституційна реформа пострадянської системи прогресує повільно...».

Напередодні президентських виборів у Росії *Die Zeit*² опублікували розлогу статтю про В. Путіна, в якій критично стверджувалося, що за часів режиму Путіна в Росії була відсутня демократизація. Ця думка була виражена через такі заяви: «Російська імперія знову має царя», «Путін відновлює Радянський Союз, відбудовує імперію, так це називається. Зрештою В. Путін описав падіння Радянського Союзу як найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття і «повертає Крим Росії» у 2014 році»; «Путін називає вибори «демократичними», але він править один. І це все змінює», а також «Путін будує Росію не на радянських традиціях, а на російських імперських: він грає роль доброго царя, який піклується про потреби народу й карає злого боярина або чиновника».

Щотижневик *Die Zeit*³ прокоментував вибори мера Москви у вересні 2018 року, на яких знову переміг фаворит Кремля С. Собянін. Стаття з цього питання заявила, що Росія намагається бути схожою на демократичну країну, проте насправді її природа – авторитарна.

Ще в одній публікації, присвяченій аналізу міжнародних відносин країн Західної Європи, зокрема Німеччини з Росією, видання *Die Zeit*⁴ наголосило на відсутності демократичних процесів у Росії: «Росія, ведучи агресивну політику, розпрощалася з європейським політичним устроєм». Україна в публікації згадувалася в контексті обговорення того, як російська агресивна політика на пострадянському просторі внесла свій внесок у погіршення стосунків Заходу з Росією.

*Die Zeit*⁵ у публікації, присвяченій аналізу кризи сучасної демократії, так описали РФ: «Позначення політичної системи демократією та епізодичні вибори як режим легітимації політичних еліт фактично позбавлені альтернатив: «контрольована демократія» Путіна в Росії, «неліберальна демократія» Орбана в Угорщині... — всюди є демократія, в якій немає демократії».

1 Herzinger R. (2018, November 11). Das Schicksal Der Ukraine bestimmt Die Zukunft Europas. *Die Welt*

2 Thumann M. (2018, februar 14). Das System Putin. *Die Zeit*

3 Brunner S. (2018, September 8). Westlich, nur ohne Demokratie. *Die Zeit*

4 Bota A. (2018, Januar 24). Etwas läuft hier schief. *Die Zeit*

5 Münkler H. (2018, Dezember 26). Demokratie gibt es nur ganz – oDer gar nicht. *Die Zeit*

*Frankfurter Allgemeine Zeitung*¹ оцінили вибори президента РФ 18 березня 2018 року як «формальність», зауважуючи, що хоча Росія ще не є спадковою монархією, багато ознак вказують на те, що незабаром це може стати реальністю.

Висвітлюючи тему приходу до влади Н. Пашиняна у Вірменії, німецький щотижневик *Der Spiegel*², затвердив, що перед демократичними процесами постають серйозні виклики, як результат залежності країни від Росії: «Через своє розташування країна [Вірменія] залежить від Росії, як ніхто інший».

ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

Стан демократії в Росії згадувався в публікації *Le Figaro*³, яка аналізувала указ Путіна щодо відновлення роботи політичного відділу в російських збройних силах. Автор зазначив, що Путін практично вибудовував державу «за зразком Радянського Союзу».

У іншій статті *Le Figaro*⁴, виборам президента РФ, з негативною тональністю зауважувалося, що будь-які вибори в Росії – чи то президента, чи то губернатора – супроводжуються нібито пасивністю російських громадян, і таким населенням легко керувати.

На брак демократії в Росії вказувалося і в інтерв'ю молдовського політичного експерта для видання *Le Monde*⁵, де зауважувалося, що Росія, намагаючись встановити контроль над такими країнами, як Україна, Грузія та Молдова, насправді все більше втрачає його через свою авторитарну політичну природу.

Проблеми асоційовані з демократичними процесами у Росії також аналізувалися в публікації *Le Monde*⁶, присвяченій проблемі втечі російської інтелігенції та активістів із країни.

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

Аналізуючи відсутність поділу між церквою та державою в Україні та Росії, видання *The Economist*⁷, стверджувало, що «*відрізнити релігію від політики в пострадянських країнах вкрай складно*». Автори публікації охарактеризували природу демократії в Росії в релігійному контексті, зазначаючи, що одним

1 Klimentiouk N. (2018, März 11). Was kommt nach Putin. Frankfurter Allgemeine Zeitung

2 Esch C. (2018, April 24). Das Land, das auf Russland angewiesen ist. Der Spiegel

3 Grynspan E. (2018, 31 juillet). Poutine ressuscite le contrôle idéologique sur l'armée. Le Figaro

4 Avril P. (2018, 29 octobre). La Russie de Poutine gagnée par le doute. Le Figaro

5 Vitkine B. (2018, 12 octobre). Ukraine, Géorgie, Moldavie... « pour Moscou, le conflit est une chose inévitable, et parfois utile ». Le Monde

6 Vitkine B. (2018, 16 mars). Kiev, terre d'accueil de l'exil russe. Le Monde

7 Erasmus (2018, December 18). In post-Soviet lands, theology and politics are hard to disentangle. The Economist

із наслідків авторитарного режиму в Росії можна вважати релігійну нетерпимість.

Британське видання *The Times*¹ стверджувало, що Путін встановив стан «параної», який допомагав йому керувати країною: «зовнішня та внутрішня політика Росії супроводжується масовими конспіративними теоріями».

В іншій статті *The Times*² режиму Путіна надалася негативна характеристика: «...посткомуністичний президент Росії Путін вважається ворогом людства... Путін перетворив пострадянську Росію на свого роду таємно-поліцейську державу».

*The Times*³ підкреслило «ілюзію демократії», яку увіковічують за допомогою організації регулярних президентських, в яких дозволяється брати участь членам опозиції, таких як Олексій Навальний. На поверхневому рівні може здатися, що російська влада активно долучається до демократичних процесів, коли ж, насправді, ці самі процеси важко вважати законними, враховуючи їх вплив на баланс політичних сил в Росії.

2019 РІК НІМЕЦЬКІ ЗМІ

В контексті розвитку демократичних процесів у пострадянських країнах, німецька *Süddeutsche Zeitung* стверджувала про кінець *Rux Russica* через призму мовної політики — низка пострадянських країн посилюють роль своїх національних мов, усе більше «культурно віддаляючись від Росії».

ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

У статті, присвяченій взаємовідносинам Східної Європи та країн Заходу *Le Figaro*⁴ стверджувало, що між «Східною Європою та країнами Заходу знову відбувся розкол». На думку автора статті, після падіння Берлінського муру 1989 року, здавалося, що Європейський Союз із його демократичними цінностями почне значно розширяться на Схід. Однак різні культурні, економічні та політичні процеси (як-от постійна агресивна політика Кремля щодо Грузії та України) цей процес демократизації зробили неможливим. Якщо коротко, Європа ще досі поділена на Схід та Захід.

В іншій статті *Le Figaro*⁵, вбачало позитивні знаки у приході до влади В. Зеленського та можливого успіху С. Вакарчука на парламентських виборах в Україні. З цієї точки зору, процеси демократизації в країні прогресували: «Україна безумовно стала місцем політичних інновацій».

1 Lucas E. (2018, October 22). Paranoia is the religion of Putin's Russia. *The Times*

2 Phillips M. (2018, July 23). Communism isn't cool, it's a murderous creed. *The Times*

3 (2018, February 14). Fake Democracy. *The Times*

4 Lasserre I. (2019, 7 novembre). «Entre l'Europe occidentale et les pays de l'Est, une fracture renaissante». *Le Figaro*

5 Siohan S. (2019, 21 juillet). Ukraine: Vakartchouk, le rockeur qui électrise la scène politique. *Le Figaro*

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

Висвітлюючи перемогу В. Зеленського на президентських виборах в Україні, британська газета *The Times*¹ також дотримувалася позитивної тональності: «той факт, що він [П. Порошенко] змушений боротися, щоб зачепитися за президентське крісло, свідчить про справжність природи цих перегонів, що є рідкістю для пострадянського світу».

Схожу думку висловили *Financial Times*². У статті про перемогу В. Зеленського на президентських виборах автори публікації сам факт такої перемоги оцінили позитивно: «переломний момент в пострадянській історії країни і доказ глибини змін в українській політичній культурі». У статті стверджувалося, що вислів В. Зеленського «можливо все» стосувався «усіх пострадянських країн, включно з Росією, що вони теж можуть обирати кандидатів, що не належать до провладного політичного істеблішменту».

*The Guardian*³ продемонстрував подібний наратив в своїй оцінці українських президентських виборів: «обрання Зеленського президентом доводить той факт, що Україна є здоровою демократією. Путіна ненавидить це». Зокрема, французька авторка Н. Нугаред писала, що «пострадянська Росія, ймовірно, так ніколи і не припиняла бути імперією як за своїм мисленням, так і у свій дійсності», тому «доля України має величезне значення для майбутнього Європи».

1 Conradi P. (2019, March 31). Volodymyr Zelensky, Ukraine's fictional president within reach of real power. *The Times*

2 The editorial board (2019, April 24). The comic prince of Kiev prepares for prime time. *Financial Times*.

3 Nougayrède N. (2019, April 25). Zelenskiy's election proves Ukraine is a healthy democracy. Putin hates that. *The Guardian*

Українські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Це дослідження виявило повторюваний в українських медіа наратив, згідно з яким процес пострадянської демократизації є незавершеним та триває досі.

Крім того, відповідний процес демократизації в деяких виданнях «прив'язувався» до двох українських революцій («Помаранчевої Революції» та «Революції гідності»).

Значна частина згадок також стосувалися обговорення ширших процесів демократизації на пострадянському просторі, коли проводилися паралелі між Україною та іншими країнами. Зокрема, здебільшого такі порівняння фокусувалися на Росії, демократизація якої була визначена як малоімовірна поки Путін залишається при владі. Деякі статті зазначили, що саме під час правління Путіна процес демократизації у РФ і було загальмовано. Цікаво, українські медіа неодноразово звертали увагу на важливу роль Б. Єльцина в процесі демократизації на пострадянському просторі.

Серед інших наративів варто виділити сприйняття демократії в Україні як даність, яка вже підтвердилася відповідними демократичними процесами, як от проведенням відкритих і регулярних виборів.

У 2019 році поняття пострадянської демократизації почало з'являтися частіше у медіа, у зв'язку з президентськими виборами в Україні. При цьому, на відміну від інших європейських країн, в українському медіа середовищі перемога Зеленського не сприймалася як чіткий маніфест демократизації.

2018 РІК

Низка видань, зокрема «Радіо Свобода», порівнювали триваючий процес демократизації України з тим, який Чехословаччина пройшла в 1968 році, «повставши» проти радянського правління. Так, в інтерв'ю для *Радіо свобода*¹ тодішній нардеп М. Джемілев обговорював власний досвід дисидентства: «Чехословаччина з січня 1968-го і до вторгнення російсько-радянського війська – для нас був промінь надії. Ми виходили з того, що якщо переможе термін «соціалізм з людським обличчям», тобто розширення демократії у Чехословаччині, то це рикошетом позначиться і на нас».

В інтерв'ю для «Радіо Свобода» В. Ющенко назвав одним із найбільших досягнень свого президентства саме завершення демократизації, адже Україна першою з держав СНД була визнана повністю вільною країною за оцінками Freedom House.

¹ Щур М.// Мустафа Джемілев про Празьку весну, Земана і українських політв'язнів// Радіо Свобода: 2018

Згадки про пострадянську демократизацію з'являлися й у контексті обговорення розриву України та Росії, а також двох українських революцій, які сприяли процесу демократизації у країні.

Так, у *Новое время*¹ опублікувало матеріал про геополітичне відокремлення України від Росії, в якому підкреслювався страх Кремля, що процеси демократизації в Україні можуть перелитися на Росію: *«Багато хто в Москві вважає, що популярний запит на демократизацію в широких масах найближчим часом перетвориться на неможливий тягар для імперських за своєю суттю структур, які тримають сучасну Росію укупі»*.

У статті *Дзеркало тижня*, присвяченій ймовірним намірам Росії відновитися як імперія, автор наголосив, що для нинішньої російської влади демократизація є своєрідним опудалом, яке перешкоджає зближенню авторитарних режимів пострадянського простору із західними країнами.

Розгляд процесів демократизації в Росії також з'явився в публікації на сайті *24 канал*² «Путінська Росія» може вдатися зараз до «фасадної демократизації», аби не допустити дезінтеграції системи управління та розпаду країни.

Деякі українські медіа зазначили, що демократизація була ознакою правління президента Б. Єльцина в Росії. Наприклад, в одній статті *Дзеркало тижня*³ була висловлена ідея про те, що *«відставка... Б. Єльцина знаменувала кінець нетривалого періоду демократизації Росії. У 2000-х роках відбулося переформатування російської національної ідеї. У російський публічний простір повернули радянський міф Великої Вітчизняної війни, який мав забезпечити збереження російського впливу на пострадянському просторі»*.

У передруку статті з Los Angeles Times на *Дзеркало тижня*⁴, присвяченій правлінню Путіна в Росії, стверджувалося, що *«будь-яка надія на демократизацію була розчавлена. Росія тепер автократична система, яка майже не вдає з себе демократію»*.

Журналіст В. Портніков писав про процеси демократизації й у Білорусі *24 каналу*⁵ — він прокоментував, що «стара Європа» більше не вважає Олександра Лукашенка «останнім диктатором» континенту».

1 Дікінсон П.// Україна та Росія. Геополітичне розлучення століття// Новое время:2018

2 Воропаєв А.// Якщо Росія розпадеться, це негативно вплине на долю українців// 24 канал:2018

3 Примаченко Я.// Друга світова війна в полоні історичної політики// Дзеркало тижня: 2018

4 Чого добивається Путін, перетворивши Росію на автократію? - LA Times// Дзеркало тижня: 2018

5 Лукашенко починає «стосунки» з Європою: чи не запізно?// 24 канал:2019

Як уже було зазначено, ще однією країною, яку обговорювали в ЗМІ в контексті демократизації, була Вірменія. Так, В. Мілов опублікував статтю в *Новое Время*¹, в якій він стверджував, що Вірменія стане головним кандидатом на демократизацію в 2018 році. За такої умови російський політик дійшов висновку, що це не зможе відбутися в Росії.

У статті на *Радіо Свобода*², присвяченій процесам демократизації пострадянського простору загалом, та зокрема Вірменії, стверджувалося, що прогрес у внутрішніх реформах не був би можливим без змінення насамперед вектору зовнішньої політики країни. Автор наголосив, що керівництво РФ допускає демократизацію внутрішньої політики у сусідніх країнах, тільки за умови, що вона буде досягнута не за рахунок зберігання тісних відносин із самою Росією.

В іншій публікації на *Радіо Свобода*³ історик В. Мироненко порівняв демократизацію Радянського Союзу й сучасної Росії, та дійшов висновку, що як тоді, так і зараз багато хто з еліт хоче змін без змін, сприяючи фактично «фасадній» демократизації.

На *Українській правді*⁴ було згадано про пострадянський перехідний період та демократизацію в контексті змін у виборчій системі. Зокрема, в статті зауважалося, що «більшість пострадянських країн швидко пройшли процес демократизації», у той час як в Україні була Рада зразка 1989 року, яка сприяла консервації системи.

2019 РІК

*Українська правда*⁵ висловила загальну негативну оцінку перспективам демократизації за президентства Зеленського. Зокрема, в одній статті стверджувалося, що президентство В. Зеленського не представляє загрози, адже він неспроможний зруйнувати жодні інститути, які ще мають заснувати у повній мірі.

Економічний аспект пострадянської демократизації був зауважений у іншій публікації в *Українській правді*⁶, у якій аргументовано стверджувалося, що українці на початку 1992 року підтримували ті ринкові реформи, проти яких виступають зараз – ринок землі та приватизацію – як результат драматичного зростання нерівності, яке виникло під час пострадянського перехідного періоду.

Ще одне посилання на процес демократизації на пострадянському просторі з'явилося в інтерв'ю історика С. Плохія

1 Мілов В.// Чому у Вірменії вийшло. Дві причини// Новое время: 2018

2 Савчук Т.// Чому Росія втрутилася в протести в Україні, а у Вірменії – ні?// Радіо Свобода: 2018

3 Портников В.// Брязкання зброєю – це не свідчення сили, а слабкість – Мироненко про виступ Путіна// Радіо Свобода: 2018

4 Рогачук Д.// Виборча система в заручниках влади. Чому президенти не хочуть пропорційної системи?// Українська правда. Вибори: 2018

5 Мороз В.// Між Сціллою і Харібдою. Чому не варто боятися Зе// Українська правда:2019

6 Проценко В.// Чому українці проти ринкових реформ// Економічна правда: 2019

виданню Цензор¹. В інтерв'ю демократизація регіону дуже тісно пов'язана з особистістю політичного лідера М. Горбачова, який переконав людей у необхідності рухатися шляхом Празької весни.

Інша стаття на Цензор.нет² була присвячена нібито імперській природі Росії: *«Демократичний світ правильно оцінив мету та методи радянської загрози. Помилився лише в джерелі – впродовж десятиліть Холодної війни Захід вважав загрозою комунізм як ідеологію, а не як імперську природу Росії. Саме тому західний світ у другій половині вісімдесятих захопився ідеєю демократизації СРСР, а пізніше Росії... Саме тому Росія за останні два десятиліття змогла майже непоміченою дотягтися до ключових процесів у західних демократіях – втручання у вибори, контроль за медіа, фінансування політичних партій, участь у видобутку і транспортуванні вуглеводнів».*

Говорячи про демократизацію в Росії видання Дзеркало тижня³ наголосило на примарності цих перспектив: сама Росія в процесі демократизації завжди вбачала спробу впровадити західну модель розвитку, що своєю чергою несе загрозу природним інтересам Росії на пострадянському просторі.

Це дослідження виявило в українських медіа дві суперечливі думки щодо початку демократизації в пострадянських країнах: перелом почався за часів М. Горбачова та перелом почався за часів Б. Єльцина. Так, у публікації 24 каналу⁴ зазначалося: *«Якщо в загальнорадянському форматі перелом в бік до перебудови і демократизації стався майже відразу після приходу до влади Горбачова в 1985 році, то Україна на цьому тлі відрізнялася як заповідник «Совка»».*

У публікації в Дзеркалі тижня⁵ стверджувалося, що перед самим кінцем панування Радянського Союзу, там уже не було відвертої комуністичної ідеології, на відміну від фактично ідеології розрядки, демократизації й економічної лібералізації. Україна також згадувалася з негативною тональністю в контексті процесів демократизації. Зокрема, Україна критикувалася за невдачу у розвитку подібних ідеологічних принципів після здобуття незалежності, а тому в Україні не розуміють не тільки стан сучасної держави, а й те, куди держава рухається.

У той час у публікації в Новое время⁶ про невдачі спроб зберегти СРСР у кінці 1980-х— на початку 1990-х років, підтверджувалося, що видатним провідником демократизації в Росії був Б. Єльцин.

1 Скориход О.// «Русский мир» – це не просто спецоперація ФСБ на Сході України. За ним – століття пропаганди», - директор Гарвардського українського наукового інституту Сергій Плохій// Цензор.нет:2019

2 Сироїд О.// Слова, які змінюють кордони// Цензор.нет:2019

3 Кремль пропонує пострадянському простору своєрідну «матрешку змістів» — експерт// Дзеркало тижня:2019

4 Україна була як заповідник «Совка», – В'ятрович// 24 канал:2019

5 Чорний О.// Яке суспільство ми будували три десятиліття, і що з цього вийшло?// Дзеркало тижня:2019

Жаровський Є.// Серпневий путч. Як провалилася остання спроба зберегти СРСР// Новое время: 2019

Російські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Досліджені російські ЗМІ приділили небагато уваги темі демократизації в пострадянських країнах. У 2018 році більше уваги було прикуто до внутрішніх російських подій: демократизація згадувалась у контексті зібрання депутатів Держдуми з нагоди 25-ї річниці прийняття Конституції РФ та запиту росіян на зміни після ейфорії, яка минула з часу анексії Криму.

У 2019 році російські ЗМІ в контексті теми демократичних процесів опублікували статті про вибори президента в Україні. Загальна тональність проаналізованих публікацій була негативна. Основний меседж публікацій можна сформулювати так: передача влади є ознакою демократичних перетворень, проте Україну не можна назвати дійсно демократичною країною якщо дивитися на особистість нового президента (його акторське минуле та відсутність компетентності у політичних справах) та той факт, що обрання нового очільника держави, не є достатньою умовою для підтримання процвітаючої демократії.

2018 РІК

Видання *Коммерсантъ*¹ у статті, присвяченій політичним прагненням громадян Росії, стверджувало, що: «На зміну так званому «кримському фактору», приходить миролюбна зовнішня політика та запит на соціальну справедливість. Громадяни хочуть змін та більшої демократії... проте ніякої демократизації ми не побачимо. Діяти будуть звичними політтехнологічними методами».

У статті *Газета.ru*², присвяченій річниці ухвалення російської Конституції, автор статті припустив, що зміна форми правління в Росії сприяла б процесам демократизації: «перехід до парламентаризму призведе до того, що у владі буде представлено значно більше громадянських сил, ніж зараз. Рішення стали б більш консенсусними, а в довгостроковій перспективі це призведе до певної демократизації режиму».

2019 РІК

У рамках теми демократизації пострадянських країн видання *Lenta.ru*³ стверджувало про найбільший успіх у цьому серед країн Балтії в Литви: «Литва є та лишається

1 Дризе Д.// «Никакой демократизации мы не увидим». Дмитрий Дризе — о политическом запросе граждан// *Коммерсантъ*:2018

2 Винокуров А.// Все в Кремль: как отметят юбилей Конституции// *Газета.ru*:2018

3 Веретенников В.// «Ненавижу социалистический строй». Литва полвека боролась с СССР. Ради независимости люди убивали себя на улицах// *Lenta.ru*:2019

найдемократичнішою з країн Балтії – її громадянство отримали всі жителі незважаючи на походження, національність та політичні переконання. Інститут негромадян, на відміну від сусідніх Естонії та Латвії, в республіці не запроваджувався».

РБК-Россия¹ висвітило перемогу Зеленського з обережною тональністю: «визнання П. Порошенком своєї поразки до офіційного оприлюднення офіційних результатів – це, дійсно, ознака демократизації України... Проблеми з демократією не завершуються в момент передачі влади опозиції. Потрібні складні реформи, які підвищують якість державного управління та ступінь свободи в політичній системі. У цьому сенсі Україна, як і більшість пострадянських країн, поки ще далека від успіху. Президентство В. Зеленського може як законсервувати особливий тип політичного режиму, який склався в Україні, так і допомогти країні вийти з «порочного кола».

¹ Комин М.// Слуга и хозяева: сможет ли Зеленский сломить политическую систему Украины// РБК:2019

2.5. ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА

Кількість проаналізованих матеріалів з теми: 2 815

Таблиця 12. Кількість проаналізованих матеріалів з теми ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА, за країнами та роками.

Країна	Кількість повідомлень, 2018 р.	Кількість повідомлень, 2019 р.	Загальна кількість повідомлень
Велика Британія	6	9	15
Німеччина	9	16	25
Франція	3	7	10
Польща	2	7	9
Україна	864	1 533	2 397
Росія	36	323	359
Загалом	920	1 895	2 815

Європейські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Публікації на тему Чорнобильської катастрофи в досліджених європейських ЗМІ були більшою мірою асоційовані з наступним:

- > **«чорний туризм» у Чорнобиль** («авантюрний туризм»/ «темний туризм» — відвідування місць аварій чи інших катастроф, які забрали життя багатьох людей);
- > **вихід на екрани серіалу «Чорнобиль»;**
- > **Чорнобиль як загальна назва в публікаціях на тему загроз навколишнього середовища.**

Чорнобильська катастрофа загалом представлялася як символ неефективності радянської системи управління й каталізатор розпаду СРСР: вибух реактора став не лише символом ризику використання атомної енергії, а й індикатором брехливої та авторитарної політичної системи СРСР. Такі міркування

були знайдені на сторінках французької *Le Figaro*, британської *Financial Times*, польської *Gazeta Wyborcza* та німецької *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

У 2018 році про Чорнобильську техногенну катастрофу європейські ЗМІ згадували, як правило, у зв'язку з:

- › виходом у світ **книги історика С. Плохія «Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи»**;
- › підвищеною популярністю феномену відвідування небезпечних місць відоме як **«чорний туризм»**;
- › **порівняння внутрішніх проблем** серед країн, пов'язаних із небезпекою для навколишнього середовища (радіаційне забруднення французьких Антильських островів, функціонування британської атомної енергетичної індустрії).

Німецькі, французькі та англійські ЗМІ часто в своїх публікаціях згадували заяву Президента України В. Зеленського щодо зміни бренду Чорнобиля і сприяння розвитку туризму до Чорнобильської зони.

Таблиця 5. Наративи з теми ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА, за країнами та роками.

Наратив	Велика Британія		Франція		Німеччина		Польща	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Чорнобильська катастрофа стала каталізатором розпаду СРСР	+	+	+		+	+		
Чорнобильська катастрофа є символом неефективної та брехливої радянської влади	+	+		+	+			+
Чорнобиль як загальне ім'я: позначення або порівняння з техногенними лихами в країнах	+		+	+	+			+
Чорнобильська зона переживає туристичний бум		+			+	+		
Чорнобиль є місцем натхнення для митців								+

2018 РІК
НІМЕЦЬКІ ЗМІ

У публікації *Die Zeit*¹ про методи пропаганди режиму Путіна авторка презентувала тему Чорнобиля в контексті брехливості радянської влади: «Так само всі підозрювали, що ситуація в Чорнобилі не була під контролем, як про це стверджувала радянська влада спочатку». Автори публікації провели паралель між аварією на ЧАЕС та Путінською Росією, зауважуючи, що керівництво імперій змінилося, проте не змінилися їхні методи – «радянська влада брехала» про Чорнобиль, Путінська Росія продовжує «оперувати брехнею».

*Frankfurter Allgemeine Zeitung*² присвятили публікацію спробам М. Горбачова розпочати процес демократизації СРСР без розуміння методів, як цього досягти. У цьому контексті автори публікації описали Чорнобильську катастрофу як каталізатор розпаду СРСР: «Обіцяне у квітні 1986 року «прискорення соціально-економічного розвитку» не могло бути досягнуто завдяки порядку та дисципліні, меншій кількості тяганини та скороченню споживання алкоголю, а риторика нової партійної програми (з лютого 1986 р.) усе ще базувалася на конфронтаційних ідеях «наздогнати» й «обігнати». Лише після Чорнобильської катастрофи у квітні 1986 року почалося переосмислення».

*Frankfurter Allgemeine Zeitung*³ опублікували рецензію на книгу білоруської письменниці С. Алексієвич «Чорнобильська молитва» й називає Чорнобильську катастрофу травмою жителів Радянського Союзу.

*Frankfurter Allgemeine Zeitung*⁴ в публікації, присвяченій аварійному стану української шахти «Юний Комунар» (м. Бунге, окупована територія Донецької обл.), використовували Чорнобиль як загальну назву для позначення можливої катастрофи: «Міністерство охорони навколишнього природного середовища України зазначає: тут може статися новий Чорнобиль. У будь-якому разі, шахта має багато спільного з Чорнобилем».

Видання *Süddeutsche Zeitung*⁵, пишучи про популярний зараз тренд «чорного туризму», задало діючі тури до Чорнобиля. Саму катастрофу автори публікації назвали «символом загрози використання атомної енергії».

Die Welt, *Der Spiegel* та *Focus* також опублікували статті, які описували Чорнобильську зону як популярний напрямок «чорного туризму».

1 Bota.A (2018, Juni 7). Neo-Propaganda. Die Zeit

2 Altrichter H/ (2018, August 6). Architekt ohne Bauplan. Frankfurter Allgemeine Zeitung

3 Holm K. (2018, Mai 31). Archäologin sowjetischer Desaster. Frankfurter Allgemeine Zeitung

4 Schuller K.(2018, Dezember 27). Droht ein neues Tschernobyl? Frankfurter Allgemeine Zeitung

5 (2018, Dezember 20). Sieben typische Ziele für Dark-Touristen. Süddeutsche Zeitung

ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

Le Figaro¹ в публікації про Чорнобиль посилалося на Чорнобиль як на символ розпаду СРСР. Автори статті, називаючи Прип'ять «радянськими атомними Помпеями», стверджували, що «місто, народжене в Радянському Союзі, зникає так само, як і зникла радянська епоха».

Le Monde² в статті про забруднення французьких Антильських островів хімічною сполукою «хлордеконом» використала Чорнобиль як орієнтир: «Французькі Антильські острови схожі на Україну та Білорусь після Чорнобиля».

У публікації l'Opinion³ про відкриття сонячної електростанції в Чорнобильській зоні згадувалися інвестиції України в Чорнобиль, направлені на відродження зони катастрофи.

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

Financial Times⁴ у схвальній рецензії на книгу українського історика С. Плохія про Чорнобильську катастрофу також інтерпретувала Чорнобиль як каталізатор розпаду СРСР і як символ неефективності радянської влади: «Катастрофа стимулювала розвиток екологічного націоналізму в Україні та інших республіках, який потім вилився у вимоги щодо незалежності, що призвело згодом до розпаду Радянського Союзу в 1991».

The Guardian⁵ також присвятили публікацію книзі С. Плохія про Чорнобильську катастрофу. Автори писали: «[Книга про] Чорнобиль стала дуже очевидним переможцем — вона про політику, вона про цинізм, вона про науку, про приховування... і про відповідальність».

Про книгу С. Плохія написала і The Times⁶. Автори публікації пов'язали Чорнобиль та розпад СРСР: «Це був перший великий виклик Горбачова, і він погано з ним впорався. Але він навчився на своїй помилці. Чорнобиль підштовхнув Горбачова розпочати політику «гласності» – відкритості. Є багато причин, чому Радянський Союз розпався в 1991 році, але Чорнобильська катастрофа, безсумнівно, була однією з них. Як показує Плохій, Горбачов не зміг контролювати сили, вивільнені гласністю».

The Economist⁷, пишучи про атомний комплекс Генфорд у Вашингтоні, США, задля підкреслення переоцінки небезпеки

1 Avril P. (2018, 31 juillet). Villes fantômes : Pripiat, la Pompéi nucléaire soviétique. *Le Figaro*

2 Fressoz J. (2018, 27 septembre). Chlordécone : « Les Antilles françaises sont comme l'Ukraine et la Biélorussie d'après Tchernobyl ». *Le Monde*

3 (2018, 6 octobre). Une centrale solaire inaugurée à Tchernobyl. *L'Opinion*

4 Barber T. (2018, May 15). The harrowing fallout of Chernobyl. *Financial Times*

5 Flood A. (2018, November 14). 'A horror story': history of Chernobyl nuclear disaster wins Baillie Gifford prize. *The Guardian*

6 Sebestyen V. (2018, may 13). Review: Chernobyl: History of a Tragedy by Serhii Plokhyy — a nuclear nightmare told minute by minute. *The Times*

7 The writing on the wall (2018, June 7). Secrets and lies of the nuclear age. *The Economist*

атомної енергетики, зауважили, що насправді Чорнобильська зона не є мертвою, як заведено вважати, і там «дика природа буяє».

The Times¹ дали оцінку намірам британського уряду побудувати атомну електростанцію в англійському графстві Сомерсет. Автори публікації використали Чорнобиль основу, порівнюючи можливі наслідки такого будівництва з рівнем забруднення навколишнього середовища після аварій на Чорнобильській АЕС, а також на АЕС у Фукусімі.

Іншу публікацію The Times² було присвячено туризму в Чорнобильській зоні. У цьому контексті Чорнобиль назвали найкращим місцем у світі для урбексу (англ. urbex від «urban exploration» - розвідка міст).

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

Польська Gazeta Wyborcza опублікувала статтю про Чорнобильську зону як місце натхнення для митців: «Чорнобиль досі викликає багато запитань. Це змушує замислитись про місце людини в світі природи і відповідальність за долю світу... Результатом такого великого інтересу до Чорнобиля є ряд форм, жанрів чи ідей, що представляють різні сфери мистецтва».

2019 РІК НІМЕЦЬКІ ЗМІ

Видання Die Zeit³ присвятило публікацію майбутньому Чорнобильської зони, цікавість до відвідування якої суттєво зросла після виходу серіалу «Чорнобиль» виробництва компанії НВО. Автори статті на прикладі історії життя переселенця з окупованого Донецька, який відвідав Чорнобильську зону, зробили висновок, що сприйняття Чорнобиля лише як найбільшої атомної катастрофи в історії почало змінюватися як в Україні, так і у світі: «Але все є питанням точки зору. Ті, хто рятуються від одного лиха, іншими очима дивляться на інші лиха. В. Мінзюк, 47 років, є прикладом цього. Він втік із Донбасу, де українська армія з 2014 року воює з проросійськими сепаратистами. Він каже, що його батьківщина має багато спільного з Чорнобилем. Але є різниця: тут він бачить для себе майбутнє, на Донбасі – ні».

У публікації про успіх серіалу «Чорнобиль» Die Zeit⁴ застеріг від можливих неточностей на екрані, які могли помилково сприйнятися як правда про те, що насправді сталося в Чорнобилі.

1 McCárthaigh S. (2018, May 2). Concerns over threat from UK nuclear plant. The Times

2 Rutherford T. (2018, September 29). Atomic tourism: my journey to Kiev and Chernobyl's ghost city. The Times

3 Prugger D. (2019, August 4). Letzte Hoffnung Tschernobyl. Die Zeit

4 Gerhardt D. (2019, Juni 19) Der Hype überstrahlt alles. Die Zeit

Видання *Focus*¹ зауважило, що після успіху серіалу «Чорнобиль» відчутно зріс попит із боку туристів на відвідування Чорнобильської зони. Автори публікації також згадали про негативне ставлення до серіалу в Російській Федерації, де серіал вважають ідеологічним інструментом, який має зганьбити радянську владу й радянський народ. Також було зазначено, що Чорнобиль став каталізатором розпаду СРСР: *«Колишній радянський лідер Михайло Горбачов... сказав, що Чорнобиль – це початок кінця Радянського Союзу»*.

*Frankfurter Allgemeine Zeitung*² опублікували розлогу статтю про події в Чорнобилі 1986 року та зростання феномену «чорного туризму» в зоні після успіху серіалу «Чорнобиль». Автори публікації запропонували позитивну оцінку: *«Чорнобиль – історичне місце, а люди, як правило, хочуть відвідувати історичні місця. В ідеалі згодом це буде робитися на якісному освітньому рівні та у вражаючий спосіб, що не дасть жертвам катастрофи бути забутими або не зневаженими, а також триматиме увагу мандрівників після того, як вони завантажуть свої фотографії в Instagram»*.

ФРАНЦУЗЬКІ ЗМІ

Презентація Чорнобиля як узагальненого образу жахливої катастрофи повторилася в заголовку інтерв'ю колишнього французького дипломата, М. Дюкло, для видання *Le Figaro*³: *«Війна в Сирії – це геополітичний Чорнобиль»*.

Чорнобиль згадувався в контексті серіалу виробництва компанії НВО «Чорнобиль» двічі в *Le Monde*. Одну зі статей було присвячено негативній реакції російської влади на серіал, яка звинуватила його у нібито розповсюдженні західної пропаганди проти Москви.

*Liberation*⁴ похвалили «Чорнобиль» за його цінний внесок в контексті осмислення загрози атомної енергії для людства: *«[Серіал] «Чорнобиль» чудово інформує глядача про дуже конкретні наслідки великої ядерної аварії...», «... невблаганна та точна демонстрація реального та актуального ризик...»*.

БРИТАНСЬКІ ЗМІ

*Financial Times*⁵ присвятили серіалу «Чорнобиль» розлогу статтю, у якій автори аналізували не лише успіх серіалу, а й радянську владу, дії якої призвели до техногенної катастрофи, зауважуючи, що *«[серіал] «Чорнобиль» є відвертим зображенням на екрані загроз, які породжує обман. Радянська культура таємності та обману грає тут роль головного негативного персонажа»*.

1 (2019, Juli 4). Wie Russland auf den Serien-Hit „Chernobyl“ reagiert. Focus

2 Diener A. (2019, September 1). Als das Atom nicht mehr unser Freund war. Frankfurter Allgemeine Zeitung

3 Lasserre I. (2019, 17 juin). Michel Duclos: «La guerre en Syrie est un Tchernobyl géopolitique». Le Figaro

4 Laugiers S. (2019, 20 juin). «Very Bad Trip» à Tchernobyl. Liberation

5 Foy H. (2019, July 12). Why Chernobyl still divides Russia from the west. Financial Times

Автори також оцінили відновлену увагу громадськості на Чорнобильську катастрофу: «Успіх серіалу, який зняла компанія НВО, та подальше зростання попиту на екскурсії до Чорнобильської зони створюють помилкове враження, що Чорнобиль – це вже подія минулого, інтелектуальна та культурна арена для змагань істориків та кінорежисерів, які її інтерпретують та переосмислюють. Це неправда. Оскільки дискусія щодо спадщини 1986 року триває, її сучасна реальність просто прихована від поглядів широкої публіки під мерехтливим металевим ангаром».

The Economist¹ у рецензії на нові книги про Чорнобильську катастрофу використав Чорнобиль як символ неефективності радянської влади й каталізатор розпаду СРСР: «Він [Сергій Плохій] показав, як Чорнобиль втілює невдачі радянської системи й відіграв роль у розпаді цієї системи, будучи каталізатором запровадження М. Горбачовим політики «гласності», тобто відкритості, та націоналістичних рухів в Україні, Білорусі та Литві». Автори публікації розмірковували на тему того, як туризм почав процвітати в Чорнобильській зоні після виходу серіалу «Чорнобиль», коли ж останній майстерно перетворив катастрофу на міф.

The Times² оглядаючи серіал «Чорнобиль», також повторив ідею, що Чорнобиль прослужив каталізатором розпаду СРСР: «Центральною темою серіалу є офіційне розмивання правди й те, що відбувається, коли держава свідомо й систематично обманює своїх громадян. Радянська Росія відреагувала на жах Чорнобиля, намагаючись втримати історію в бетонній оболонці брехні. Чорнобиль допоміг зруйнувати Радянський Союз, але методи дезінформації були успадковані та вдосконалені сучасною Російською державою, коли фейкові новини та брехливі звинувачення у фейковості новин отруюють сучасну політику».

ПОЛЬСЬКІ ЗМІ

У публікації Wpolityce³ катастрофа в Чорнобилі представлялася як символ брехливої радянської влади: «Однак серіал «Чорнобиль» – це більше, ніж серіал про катастрофу. Це історія про системну брехню і радянську людину, яка в ній застрягла...». ««Чорнобиль» показує, що відбувається, коли... людину топчуть в ім'я язичницької віри в силу бюрократії, яку очолюють ідеологи».

У матеріалі про серіал «Чорнобиль» Gazeta Wyborcza⁴ з іронією зазначила: «Якщо влада каже, що це безпечно, значить, це безпечно, навіть якщо люди гинуть на вулицях, коли влада каже, що небезпеки немає, то загрози немає, навіть якщо будинки обвалилися... і вогонь поглинув усе».

1 (2019, March 7). The tragedy of Chernobyl. The Economist

2 Macintyre B. (2019, June 15). The toxic cloud of lies over Chernobyl. The Times

3 Adamski L. (2019, 8 maja). «Czarnobyl» pokazuje jak wyglądało sowieckie upodlenie i komunistyczny koszmar, gdzie jednostka jest niczym. Wpolityce

4 Varga K. (2019, 10 czerwca). «Czarnobyl», czyli jeśli władza mówi, że jest bezpiecznie, to znaczy, że jest bezpiecznie. Wyborcza

Gazeta Wyborcza¹ використала Чорнобиль як загальну назву в публікації про цементний завод у м. Гроздець: «Цементний завод Гроздець мав би бути перлиною на маршруті постіндустріальних пам'яток. На жаль, він занепадає роками і замість того, щоб бути привабливим для відвідувачів, став «польським Чорнобилем».

1 Todur W. (2019, 2 sierpnia). 40 lat temu Cementownia Grodziec wstrzymała produkcję. «Polski Czarnobyl» czeka na odkrycie. Wyborcza

Українські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Наратив, згідно з яким, Чорнобиль став каталізатором розпаду СРСР і здобуття Україною незалежності був домінантним в українських медіа.

Активізація теми Чорнобильської катастрофи в українських ЗМІ відбувається щорічно в контексті урочистостей, присвячених роковинам трагедії. Статті були підкріплені особистими спогадами ліквідаторів, а також оцінками експертів подій 1986 року, зокрема, про замовчування аварії радянською владою.

У 2018 році статті про Чорнобильську аварію загалом мали інформаційний характер. У 2019 році ЗМІ зосередилися на обговоренні серіалу «Чорнобиль», піднімаючи тему сучасного розвитку Чорнобильської зони. У відповідь зростанню попиту на інформацію про події 1986 року після випуску серіалу виробництва НВО, значно зросла кількість пізнавальних статей на цю тему. Публікації не були обмежені лише роковинами трагедії. Українські ЗМІ посилалися на Чорнобильську катастрофу як на значний приклад для порівняння з іншими техногенними катастрофами.

Загалом, українські громадські діячі часто відсилалися на Чорнобильську катастрофу, як на «найбільшу техногенну катастрофу», «найжахливішу катастрофу в історії людства», «актом чергового геноциду проти українців», а наслідки Чорнобильської трагедії стали «щепленням від легковажності» у майбутньому».

2018 РІК

Радіо Свобода, аналізуючи раніше засекречені документи КДБ, звернуло увагу на те, що, згідно з цими документами, головним завданням радянської влади був не порятунок людей, а приховування від широкого загалу трагедії та масштабів її наслідків.

Радіо Свобода¹, словами А. Міхніка, головного редактора польського видання *Gazeta Wyborcza*, повторило думку, що Чорнобиль пришвидшив розпад СРСР, спричинивши значні психологічні зміни: *«Момент великої психологічної зміни в СРСР – це був не робітничий клас, а Чорнобиль. Катастрофа в Чорнобилі змінила психологію людей. Сигналом для громадянської активності дуже часто стає екологія»*.

¹ Циганков В.// «Наративи про «бандерівців у Києві» – це довга рука московського КДБ» – Адам Міхнік.// Радіо Свобода:2018

Цей самий наратив був наведений на ресурсі 24 канал¹, який процитував В. В'ятровича, тодішнього очільника Українського інституту національної пам'яті: «Якби не сталося аварії, ймовірність дуже висока, що те, що зараз спостерігаємо як музейний експонат у Чорнобилі, було б реальністю в Україні! Аварія – одна з найбільш вирішальних подій, яка призвела до розвалу Радянського Союзу, починаючи з психологічних змін у суспільстві, закінчуючи якимись конкретними питаннями. Цієї катастрофи не могло не бути, бо вона – уособлення радянського тоталітарного режиму. Вона стала переломною і призвела до падіння Радянської системи».

Обозреватель² у публікації, присвяченій факторам, які внесли свій внесок до здобуття Україною незалежності, також презентував ту саму точку зору, згідно з якою Чорнобильська аварія неминуче пришвидшила розпад СРСР. Словами Юрія Щербака: «Я їздив у зону відчуження; коли повертався, зустрічався з людьми. Навіть старих комуністів це все [чорнобильська проблема] обурювало. За кілька місяців ця ідеологія розвіялася як туман. Чорнобиль – для України фактор. Комбінація цих внутрішніх факторів дозволила Україні вийти зі складу СРСР».

В іншій публікації Радіо Свобода³ було порушено питання визнання Чорнобильської зони об'єктом світової спадщини ЮНЕСКО як місця найбільшої радіаційної катастрофи в історії людства.

Обозреватель⁴ подав інформацію про створення Чорнобильського біосферного заповідника, оскільки вже є території, які можна вважати умовно звільненими від радіації.

У решті публікацій досліджуваних українських ЗМІ повідомлялося про низку пов'язаних питань: будівництво сонячної електростанції та нового ядерного сховища в Чорнобильській зоні, збільшення соціальних виплат ліквідаторам катастрофи на ЧАЕС, про дозвіл на проведення екскурсій у Чорнобильську зону, масштабні пожежі у Чорнобилі, та запуск «Артефакту».

2019 РІК

Українські ЗМІ Чорнобильську аварію неодноразово згадували в контексті можливих екологічних катастроф **внаслідок затоплення шахт у Горлівці**, викиду, що стався на хімічному заводі **«Стирол»**, хімічних викидів у анексованому Криму. Усі ці події ЗМІ називали **«локальним Чорнобилем»**.

1 Якби не було Чорнобиля в Україні, Україна була б Чорнобилем, – В'ятрович// 24 канал:2018

2 Чому Україна стала незалежною: названі головні фактори// Обозреватель: 2018

3 Якубович Т.// «Озера і фортеці є скрізь, а Чорнобиль – тільки у нас»: чи можуть зону визнати всесвітньою пам'яткою?// Радіо Свобода:2018

4 Чорнобильська зона: науковець повідомив, коли можна заселятися// Обозреватель:2018

Публікація на сайті 24 каналу¹, присвячена роковинам Чорнобильської катастрофи, покладалась на домінуючий наратив, згідно з яким, Чорнобиль послужив каталізатором розпаду СРСР: «... з великою долею ймовірності можна стверджувати, що Чорнобильська катастрофа стала однією з причин розпаду Радянського Союзу. Не через багатомільярдні збитки, завдані економіці катастрофою, а через те, що населення нарешті побачило справжнє ставлення до себе радянського керівництва».

Автор публікації прирівняв значення Чорнобильської катастрофи для України до Голодомору й репресій: «... немає й не було українцям гірших катів, аніж комуністи, що Ленін із розкуркулюванням, що Сталін із Голодоморами та Гулагами, що останні з комуністичних керманічів, які оперативно повивозили свої родини до Криму, а решту населення поклали на вітвар ідеології. Тоді українців примусили радісно крокувати з червоними стягами під променями чорнобильської радіації».

Туристичний бум в Чорнобильській зоні після виходу серіалу «Чорнобиль» також привернув увагу ЗМІ в 2019. Медіа писали про ажіотаж навколо відвідин зони та цікаві випадки незаконного перетину її кордонів, а також про плани влади розвивати індустрію туризму далі в цьому напрямку

У контексті серіалу «Чорнобиль» Українські медіа повідомили про початок зйомок українського екологічного трилера про Чорнобиль під назвою «The Anthropocene».

Після того, як у мережі з'явився трейлер російського серіалу «Чорнобиль» виробництва НТВ, в медіапросторі його широко сприйняли як російську відповідь на американський серіал від HBO.

Українські ЗМІ повідомляли, що українська студія GSC Game World розпочала розробку гри S.T.A.L.K.E.R. 2., яка вийде вже у 2021 році. В основу гри покладені події навколо Чорнобильської катастрофи та постапокаліптичний світ після вибуху.

Видання Радіо Свобода² присвятило статтю спільному проєкту вивчення довготермінових наслідків Чорнобиля: «Разом з американцями українські вчені шукають відповідь на запитання: чи є підвищений ризик захворіти на рак для другого покоління нащадків «чорнобильців?»»

1 Овдієнко А.// Катастрофа в Чорнобилі прискорила розвал СРСР, або Комуністи – найгірші кати українців// 24 канал:2019

2 Голос Америки// Чорнобиль і рак: українсько-американське дослідження// Радіо Свобода:2019

Російські ЗМІ

ПІДСУМКИ

Російські ЗМІ приділили дуже мало уваги темі Чорнобильської катастрофи та її наслідків. Відповідні статті здебільшого підкріплювали ідею, що управлінська неспроможність України несе відповідальність за ядерну аварію.

У 2019 році, як і у інших досліджених країнах, вихід серіалу «Чорнобиль» від компанії НВО призвів до зростання кількості публікацій на тему Чорнобилю у російських медіа. Загалом, серіал піддався шквальної критиці і був звинувачений у розповсюдженні анти-російської західної пропаганди. Писали і про туристичний бум до Чорнобильської зони після виходу серіалу.

2018 РІК

Коммерсантъ¹ написав про відкриття внутрішнього приміщення АЕС для туристів, зокрема, залу для управління третім енергоблоком. Наприкінці статті подано інформацію про «19 російських регіонів», які постраждали від аварії 26 квітня 1986 року, без прямої згадки про постраждалі території України й Білорусі.

Lenta.ru² висвітлили відставку директора Чорнобильської АЕС, І. Грамоткіна, у зв'язку з конфліктом із Міністерством екології та природних ресурсів України навколо «критичних питань» за проектами нового безпечного саркофагу і сховища відпрацьованого ядерного палива. Пояснюючи мотиви І. Грамоткіна залишити посаду, видання, посилаючись на нього вже як на экс-директора АЕС, навели наступну цитату: «... винесення цього конфлікту в публічний простір буде означати в першу чергу іміджеві втрати для України...»

В іншій³ статті Lenta.ru звернули увагу на проблему відключення газу через заборгованість теплопостачальних підприємств у місті Славутич Київської області, у якому, як наголосили автори статті, «проживають в основному працівники Чорнобильської АЕС та ліквідатори аварії».

Ще одна стаття⁴ на тому ж порталі була присвячена книзі британської фотографині Ребекки Ліліт Баторі (Rebecca Lillith Bathory), до якої увійшли фотографії ста «наймоторошніших місць з усього світу». У список таких місць потрапила й Чорнобильська АЕС. Аварію 1986 року названо «найбільшою катастрофою в історії атомної енергетики».

1 Внутренние помещения Чернобыльской АЭС открыли для туристов// Коммерсантъ:2018

2 Директор Чернобыльской АЭС уволился из-за конфликта с Минэкологии Украины//Lenta.ru:2018

3 Работников Чернобыльской АЭС на Украине отрезали от газа за долги//Lenta.ru:2018

4 Названы самые жуткие туристические места//Lenta.ru:2018

2019 РІК

Серіалу HBO російські ЗМІ присвятили 127 статей. Спочатку відгуки були цілком захоплені як від глядачів, так і від ліквідаторів. Навіть сам міністр культури РФ похвалив серіал (Коммерсантъ). Після виходу заключної серії серіалу «Чорнобиль» у червні 2019 року почала швидко зростати кількість критичних публікацій про серіал.

Подальша критика почалась із сумнівної статті в Газета.ru, у якій зібрали свідчення ліквідаторів, які заявляли, що факти, показані у серіалі не відповідали дійсності. До критики щодо недостовірності зображених подій у серіалі долучився й М.Горбачов (Lenta.ru).

Партія «Комуністи Росії» звернулась до влади з вимогою заборонити показ серіалу, тому що вважалось, що він паплюжить безхмарну історію СРСР (Lenta.ru).

До липня ажіотаж навколо серіалу в ЗМІ згаснув, однак до кінця року серіал почав згадуватися через отримання номінації «Еммі» за найкращий міні-серіал року. Варто відзначити, що попри негативний відгук про серіал, навіть серед російських глядачів він був визнаний найкращим (Lenta.ru).

Влітку російські ЗМІ розповідали, що Росія випустить свій свій серіал про Чорнобиль, а його прем'єра супроводжувалася потужною медіапідтримкою (Lenta.ru). Крім того, у відповідь на вихід американського серіалу почалися зйомки повнометражного ігрового та документального фільму про трагедію.

Британсько-американський серіал «Чорнобиль» актуалізував тему Чорнобильської катастрофи, заохотивши публікації циклу спогадів про Чорнобильську катастрофу від ліквідаторів і очевидців тощо в досліджених російських медіа (20 матеріалів).

Публікації в російських ЗМІ також були присвячені роковинам Чорнобильської аварії та поточній ситуації в Чорнобильській зоні: медіа розповідали про встановлення об'єкту укриття над 4 реактором ЧАЕС, про рівень радіації в зоні відчуження, про запуск нових проєктів, та про приїзд туди В. Зеленського.

Туристичний бум в Чорнобильській зоні після виходу американського серіалу «Чорнобиль» мав значне охоплення й у російських ЗМІ: 25 статей стосувалися зростання числа туристів, що прямують до зони відчуження, та організації турів як українською, так і білоруською владою.

Також було висвітлення новин про виплату соціальної допомоги ліквідаторам (7 статей) та можливий «другий Чорнобиль в Україні» через те, що українська влада не зацікавлена відновленням енергетичної інфраструктури (3 статті).

Чорнобиль також іноді згадувався як приклад у порівнянні з іншими техногенними катастрофами: наприклад, ситуація з хімзаводом в Іркутській області (15 статей) та вибух на військових навчаннях в Архангельській області (3 статті).

3. Кількісний та хронологічний аналіз

3.1. Розподіл за всіма темами в європейських ЗМІ

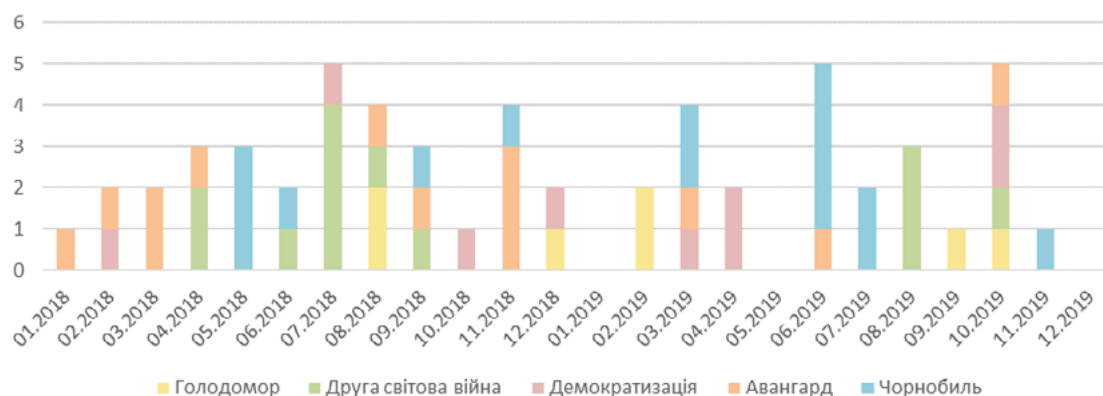
Велика Британія

У 2018 році **український авангард** став темою, за якою було опубліковано найбільше матеріалів (10 статей). Зміст цих публікацій аналізується у відповідному розділі цього звіту. **Друга світова війна** теж була популярною темою (9 статей).

У 2019 році **Чорнобильська катастрофа** з найбільшою кількістю публікацій (9 новин).

Загалом, у 2018 році було дещо більше публікацій у порівнянні з 2019 роком (32 статей проти 25).

Графік 1. Кількість проаналізованих статей за темами та за місяцями, ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

Німеччина

У 2018 році публікації про Чорнобильську катастрофу переважали серед тих, що були розглянуті у звіті (9 статей).

У 2019 році суттєво збільшилася кількість статей на тему українського авангарду (загалом 23 статті). Також з'явилися статті про Чорнобильську катастрофу (16 статей).

Загальна кількість статей у 2019 році суттєво переважала показники у 2018 році (58 статей проти 22).

Графік 2. Кількість проаналізованих статей за темами та за місяцями, НІМЕЧЧИНА

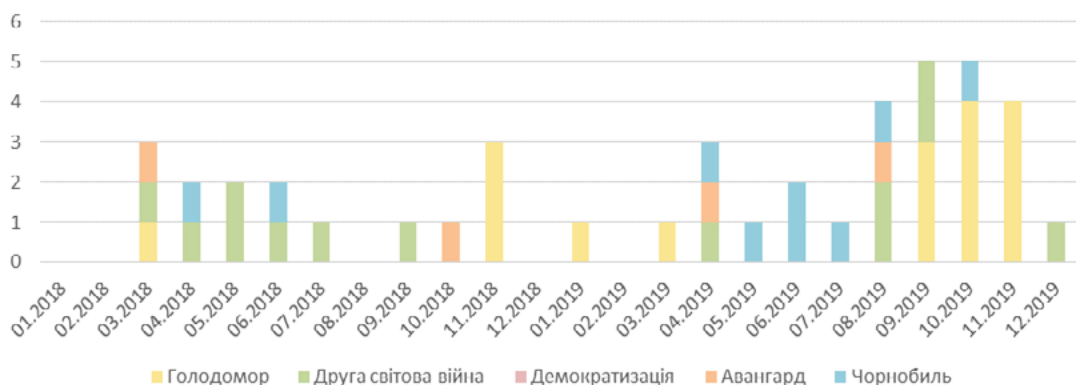
Польща

У 2018 році було зафіксовано найбільшу кількість публікацій про Другу світову війну серед усіх розглянутих тем (7 статей).

У 2019 році значно збільшилася кількість статей на тему Голодомору (13 статей).

Загалом, кількість статей у 2019 році вища за показники у 2018 (28 проти 15).

Графік 3. Кількість проаналізованих статей за темами та за місяцями, ПОЛЬЩА

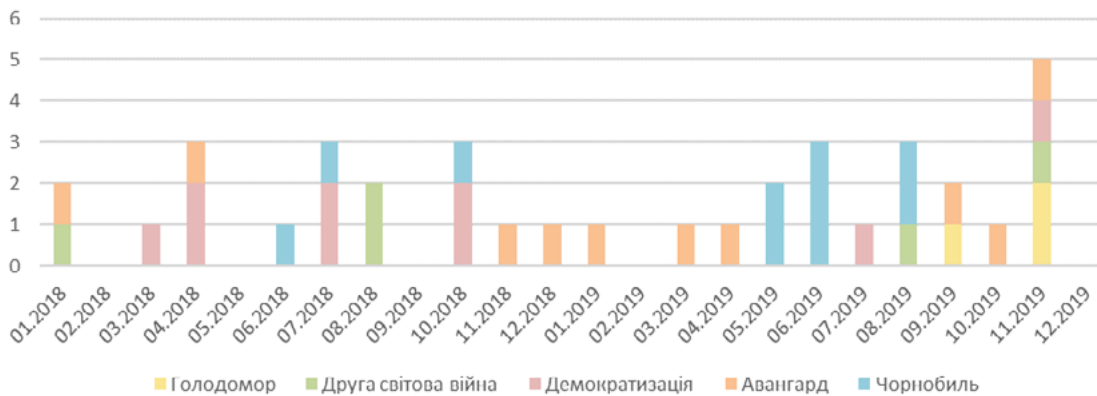
Франція

У 2018 році про демократизацію було зафіксовано найбільшу кількість згадок серед усіх розглянутих у звіті тем (7 статей).

У 2019 році кількість статей про Чорнобильську катастрофу збільшилася. Український авангард також з'явився у французькому медіа-просторі (6 новин).

Загалом, кількість публікацій у 2019 році була більшою за показники у 2018 році (28 статей проти 15).

Графік 4. Кількість проаналізованих статей за темами та за місяцями, ФРАНЦІЯ

3.2. Розподіл за окремими темами в європейських ЗМІ

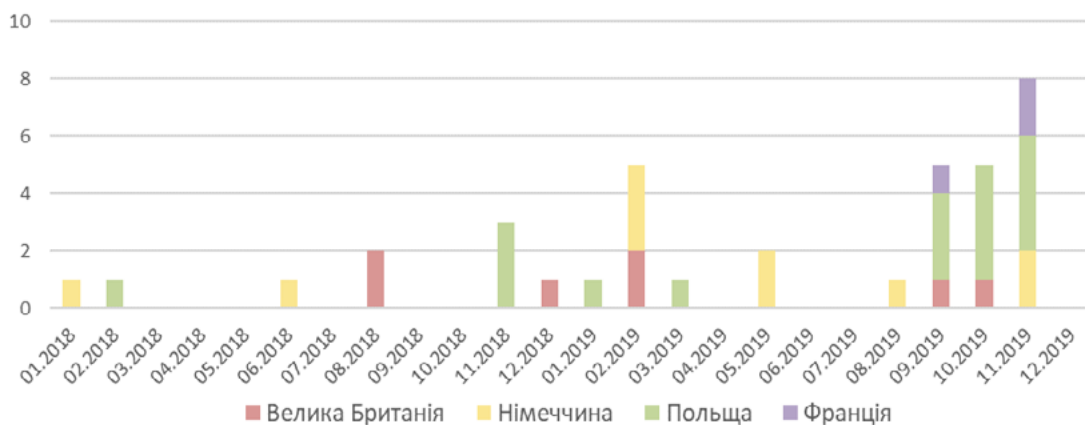
Розподіл статей з теми «Голодомор», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

У серпні 2018 року британські ЗМІ двічі згадали про Голодомор. Один раз у статті про Україну та ще раз як приклад геноциду. У листопаді 2018 року польські ЗМІ згадували про Голодомор у рамках висвітлення заходів, присвячених річниці трагедії.

У лютому 2019 року в німецьких ЗМІ були згадки про трагедію з огляду на подання петиції до Бундестагу про визнання Голодомору геноцидом. У травні 2019 року тема згадувалась у німецьких медіа в статтях про публікацію книги Е. Епплбом «Червоний голод: Війна Сталіна проти України» (в листопаді новини про книгу подали також французькі ЗМІ). У вересні-жовтні 2019 року тема активізувалась у польських медіа через вихід фільму «Ціна правди», а в листопаді 2019 року - на річницю Голодомору.

Загалом, кількість статей у 2019 році була більша за показники у 2018 (28 проти 9).

Графік 5. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ГОЛОДОМОР, за країнами та за місяцями

Розподіл статей з теми «Друга світова війна», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

У 2018 році найбільша кількість публікацій на цю тему спостерігалась в британських та польських ЗМІ. У червні британські медіа згадували про пакт Молотова-Ріббентропа як про трагічну сторінку в історії Польщі, а також порівнювали наслідки пакту з наслідками можливих перемовин Д. Трампа та В. Путіна. Польські ЗМІ впродовж 2018 року подавали статті, присвячені історичному контексту підписання пакту.

У 2019 році пік розповсюдження був зареєстрований у серпні-вересні через річницю підписання пакту Молотова-Ріббентропа та початку Другої світової війни. Найбільша кількість публікацій спостерігалася в німецьких та польських ЗМІ, які звертали увагу на спроби Росії реабілітувати угоду між нацистською Німеччиною та СРСР, з оглядом на значення цих історичних подій в наш час.

Загалом, кількість статей у 2019 році була несуттєво більшою за показники у 2018 році (22 статей проти 19).

Графік 6. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА, за країнами та за місяцями

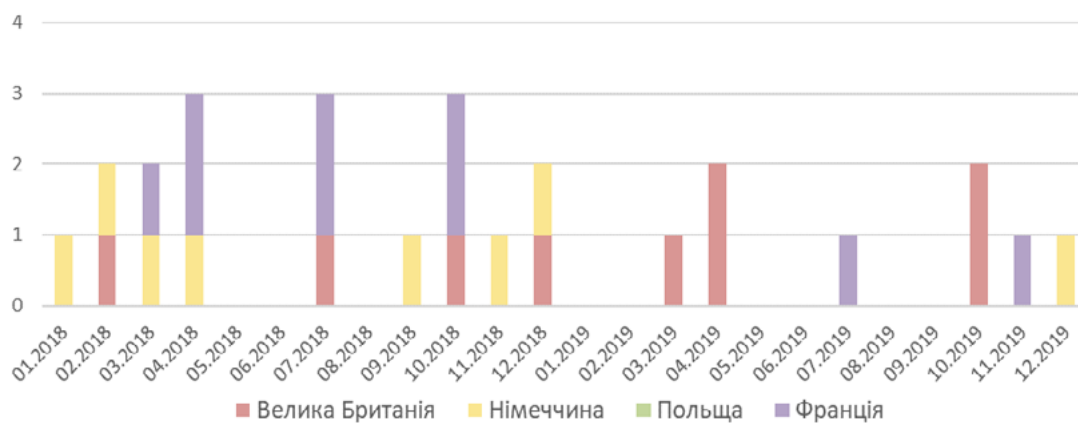
Розподіл статей з теми «Демократизація на пострадянському просторі», проаналізованих у звіті за кількістю статей та за місяцями

У 2018 році найбільша кількість публікацій з'явилася в німецьких та французьких ЗМІ (по 7 статей), у яких переважно розмірковувалося про брак демократії у РФ. Акцент робився на тому, що це зумовлено концентрацію влади в руках В. Путіна. Також аналогічний меседж поширювали британські медіа.

У 2019 році найбільша кількість згадок була зареєстрована у британських ЗМІ, які вказували на важливість демократичної зміни в Україні після перемоги В. Зеленського.

Загалом, кількість статей у 2018 році була більшою за показник у 2019 році (18 статей проти 8). Згадки у польських медіа не були знайдені.

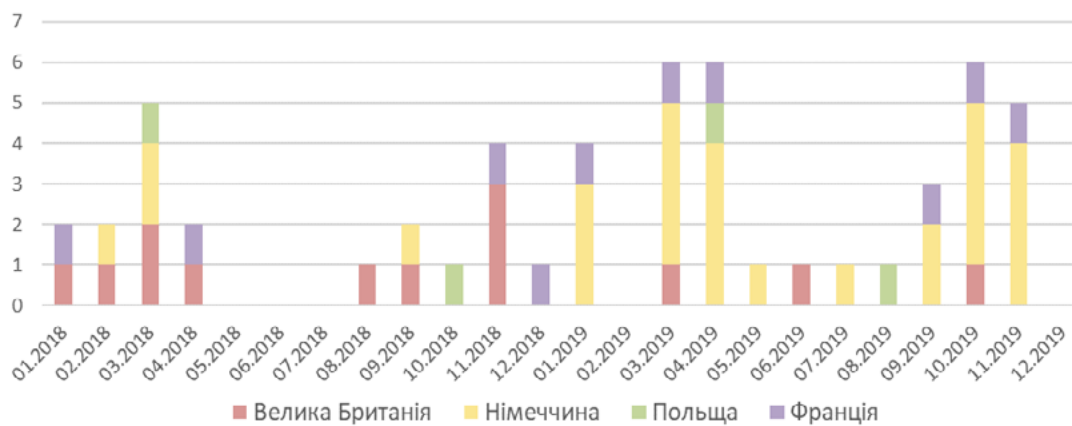
Графік 7. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ, за країнами та за місяцями

Розподіл статей з теми «Український авангард», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

У 2018 році серед розглянутих країн більшість публікацій на тему були зроблені британськими ЗМІ (10 новин); британські та інші європейські медіа, в основному, згадували К. Малевича. У 2019 році німецькі ЗМІ опублікували найбільшу кількість статей на цю тему (23 статті). Значно розширився перелік згадуваних у ЗМІ персон. К. Малевич, О. Архипенко, О. Богомазов, Дзига Вертов, О. Довженко та О. Екстер, які подавались як представники російського авангарду, були усі згадані у публікаціях про мистецькі виставки. Загалом, кількість статей у 2019 році перевищувала показник у 2018 році (34 статті проти 20).

Графік 8. Кількість проаналізованих статей у рамках теми УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРД, за країнами та за місяцями

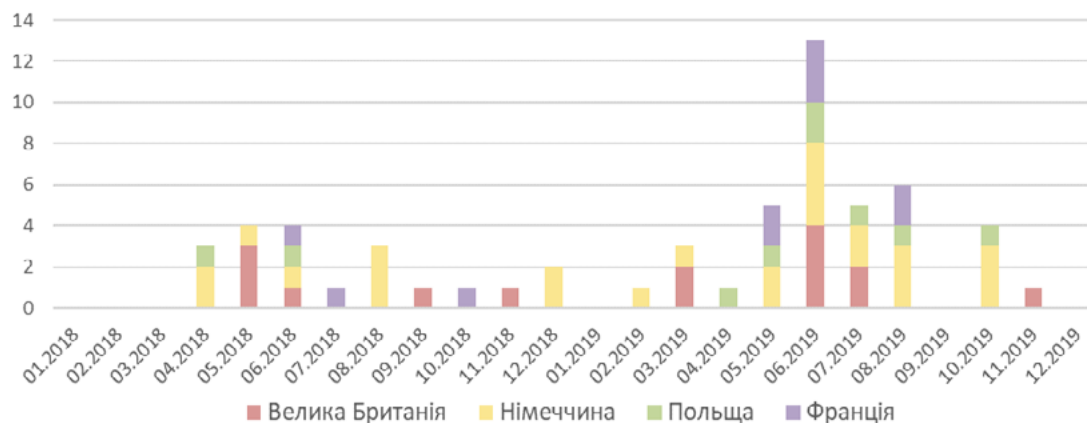

Розподіл статей з теми «Чорнобильська катастрофа», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

У 2018 році німецькі ЗМІ опублікували найбільшу кількість статей про Чорнобильську катастрофу (9 статей). У червні-серпні статті про, так званий, «чорний туризм» активно поширювались. У 2019 році найбільша кількість повідомлень про Чорнобильську катастрофу була знову ж таки у німецьких медіа (16 статей всього). У травні-серпні спостерігався пік згадок про Чорнобиль, у зв'язку з виходом однойменного американського серіалу. Крім того, в червні-серпні та в жовтні німецькі, французькі й британські ЗМІ розповідали про значне зростання потоку туристів до зони ЧАЕС.

Загалом, кількість статей у 2019 році була більшою за показник 2018 року (39 статей проти 20).

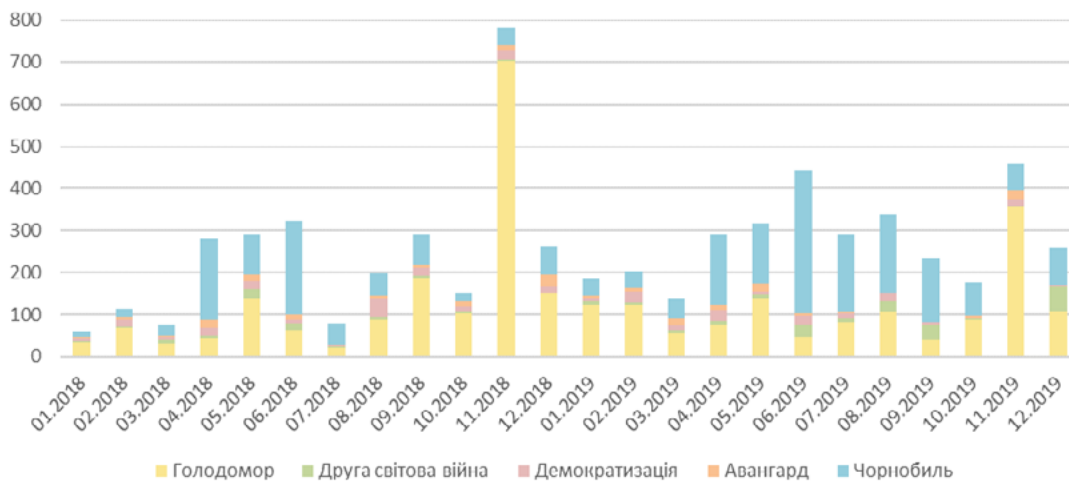
Графік 9. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА, за країнами та за місяцями

3.3. Кількісний та хронологічний аналіз тем в українських ЗМІ

Розподіл за всіма темами в українських ЗМІ	У 2018 році Голодомор був найбільш поширеним серед досліджуваних тем (1632 статей). У 2019 найбільша кількість статей була про Чорнобильську катастрофу (1533 статей).
	У 2019 році кількість публікацій про Другу світову війну суттєво зросла порівняно з 2018 роком (208 і 83 статей відповідно).
	Жодного суттєвого збільшення згадок про демократизацію та український авангард не спостерігалося впродовж 2018-2019 років.

Графік 10. Кількість проаналізованих статей за темами та за місяцями, УКРАЇНА

РОЗПОДІЛ ЗА ОКРЕМИМИ ТЕМАМИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

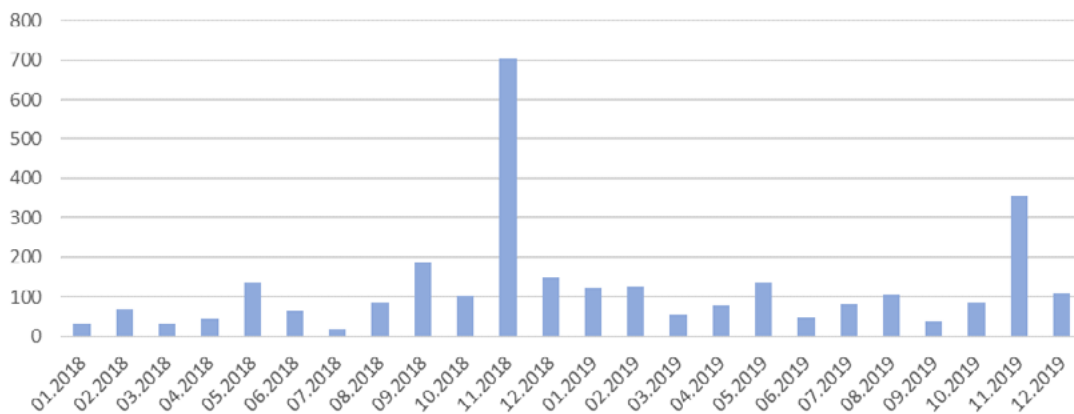
Розподіл статей з теми «Голодомор», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

Посилення обговорень на тему Голодомору в ЗМІ спостерігалось у листопаді 2018 року, коли відзначалися 85-ті роковини трагедії. Зростання медійної уваги до дати було зумовлено традиційним долученням до урочистостей політичного керівництва країни, зокрема Президента України П. Порошенка, який однозначно приписав відповідальність за Голодомор радянській владі.

У 2019 році аналогічно зросла кількість згадок на цю тему в листопаді, у зв'язку з наступною річницею Голодомору і появою меседжів від перших осіб держави, зокрема, Президента України В. Зеленського.

Не враховувати щорічні пам'ятні дати, пов'язані з Голодомором, основні сплески інтересу до теми зумовлені відкритим обговоренням питання визнання Голодомору в інших країнах. Зокрема, кількість публікацій у 2018 році перевищила кількість статей за 2019 рік (1632 статей проти 1341).

Графік 11. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ГОЛОДОМОР, в українських ЗМІ за місяцями

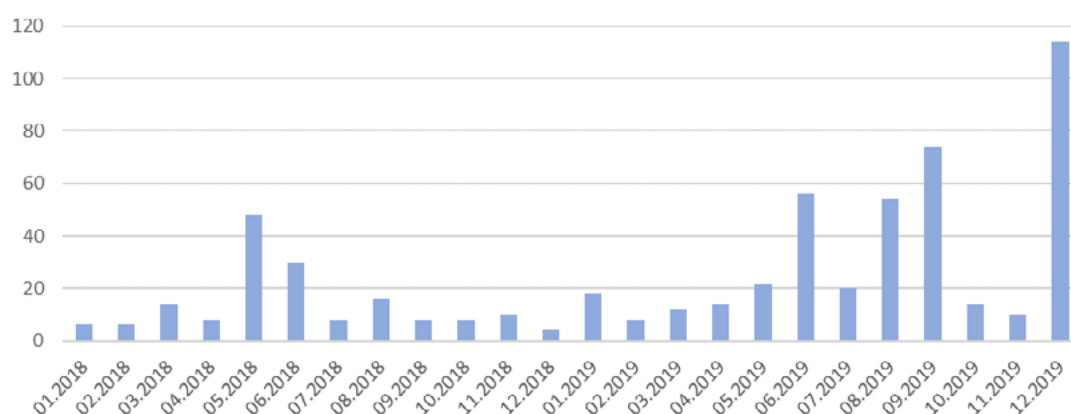
Розподіл статей з теми «Друга світова війна», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

Активізація інтересу до теми Другої світової війни у 2019 році зумовлена декількома основними подіями. У червні Росія опублікувала пакт Молотова-Ріббентропа. У серпні згадувалась 80-та річниця пакту, а Польща провела паралель між проєктом «Північний потік-2» і пактом. У вересні ЗМІ висвітлювали дискусію Росії з Європейським парламентом через резолюцію останнього щодо жертв сталінізму і нацизму. Найбільш активно за рік поширювались публікації в грудні: медіа розповідали про обмін позиціями між Німеччиною та РФ щодо ролі СРСР в поділі Польщі в 1939 році.

У 2018 році увага ЗМІ до теми була прикута в травні та червні у контексті традиційних для цього періоду дискусій про причини, наслідки та міфи довкола Другої світової війни.

Загалом, кількість статей у 2019 році перевищила показник 2018 року (208 проти 83).

Графік 12. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА, в українських ЗМІ за місяцями

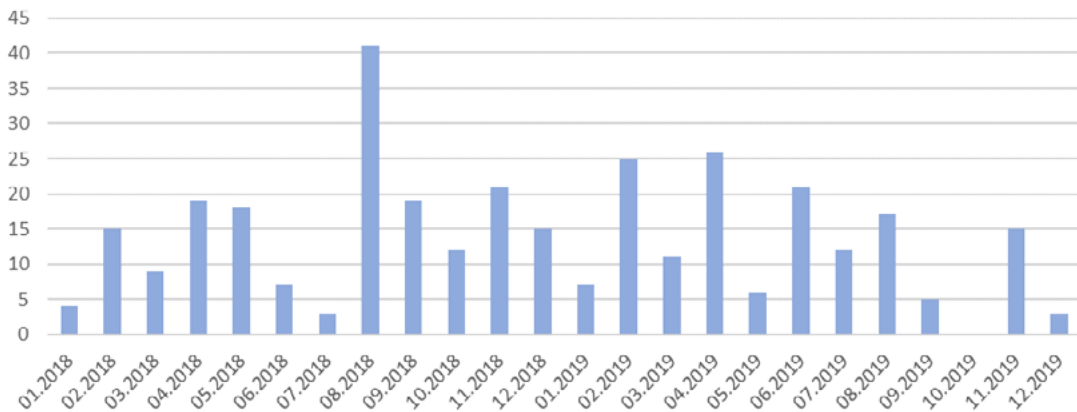

Розподіл статей з теми «Демократизація на пострадянському просторі», проаналізованих у звіті за кількістю статей та за місяцями

Пік згадок був зареєстрований в серпні 2018 року, коли українські ЗМІ поширювали публікації зі згадкою про те, що ЄС засудив обшуки та арешти журналістів у низці незалежних ЗМІ в Білорусі. Акцентувалось, що за словами верховного представника ЄС із питань зовнішньої політики Ф. Могеріні такі дії суперечать заявленій Білоруссю політиці демократизації.

Загалом, кількість статей за 2018 рік була більшою, ніж у 2019 році (183 проти 148).

Графік 13. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ, в українських ЗМІ за місяцями

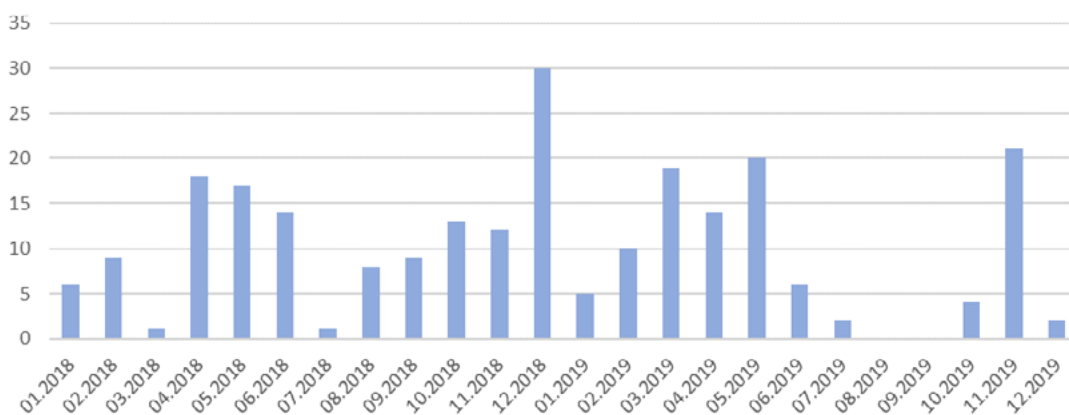
Розподіл статей з теми «Український авангард», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

Упродовж 2018 року була опублікована низка статей присвячених українському походженню К. Малевича.

У листопаді 2019 року суттєво збільшилася кількість згадок про О. Богомазова, на честь якого було названо вулицю в Києві. Також у травні 2019 року з'явилися нові згадки про відкриття виставок О. Богомазова та К. Малевича. У березні 2019 року поширилася заява В. Наливайченка про обладнання О. Гладковського з картинами, зокрема авторства К. Малевича.

Загальна кількість публікацій у 2018 році була більшою за показник 2019 року (138 статей проти 103).

Графік 14. Кількість проаналізованих статей у рамках теми УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРД, в українських ЗМІ за місяцями

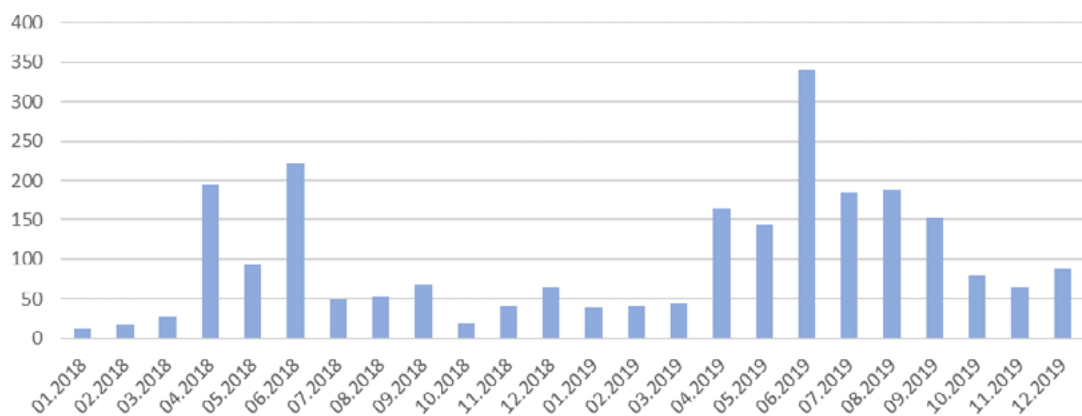
**Розподіл
статей з теми
«Чорнобильська
катастрофа»,
проаналізованих
у звіті, за
кількістю статей
та за місяцями**

У 2019 році у більшості публікацій згадувалось про тему у зв'язку з виходом серіалу «Чорнобиль» від НВО. Популярність серіалу спричинила появу публікацій, які стосувалися подій 1986 року, ситуації з державною підтримкою ліквідаторів аварії, а також туризму в зону відчуження.

У квітні 2018 і 2019 років ЗМІ традиційно публікували статті про річницю трагедії та відповідні урочисті заходи. Проте в 2018 році пік згадок припав на червень, у зв'язку з новинами про ситуації з пожежами в Чорнобильській зоні.

Загалом, кількість статей в 2019 році суттєво перевищувала показник 2018 року (1533 статей проти 864).

Графік 15. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА, в українських ЗМІ за місяцями

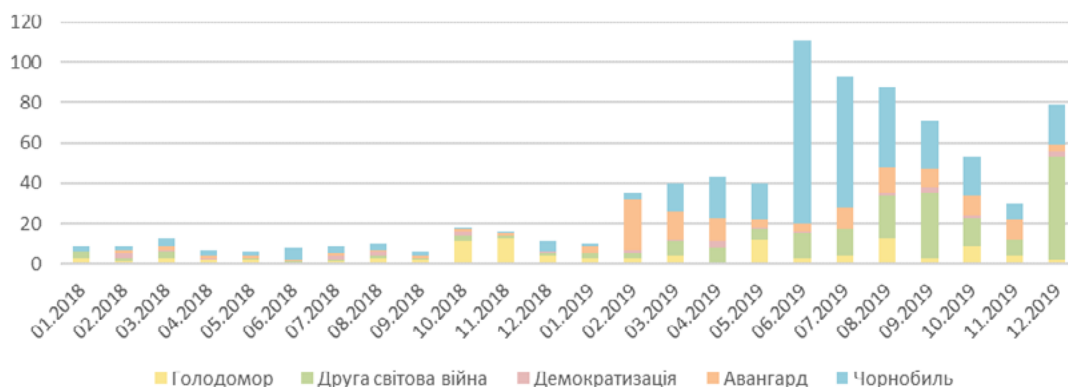
3.4. Кількісний та хронологічний аналіз тем у російських ЗМІ

Розподіл за всіма темами у російських ЗМІ

У 2018 році **Голодомор** був найбільш цитованим серед досліджених тем (45 статей). У 2019 році найбільше поширення отримали матеріали про **Чорнобильська катастрофа** (323 новини).

Кількість статей за 2019 рік значно переважала показники 2018 року (693 новини проти 122). Це було зумовлено тим, що у 2019 році суттєво зросла кількість публікацій про **Чорнобильську катастрофу**, **Другу світову війну та український авангард**. Водночас, доля поширення матеріалів про **Голодомор і демократизацію на пострадянському просторі** залишилася незмінною.

Графік 16. Кількість проаналізованих статей за темами та за місяцями, РОСІЯ

РОЗПОДІЛ ЗА ОКРЕМИМИ ТЕМАМИ У РОСІЙСЬКИХ ЗМІ

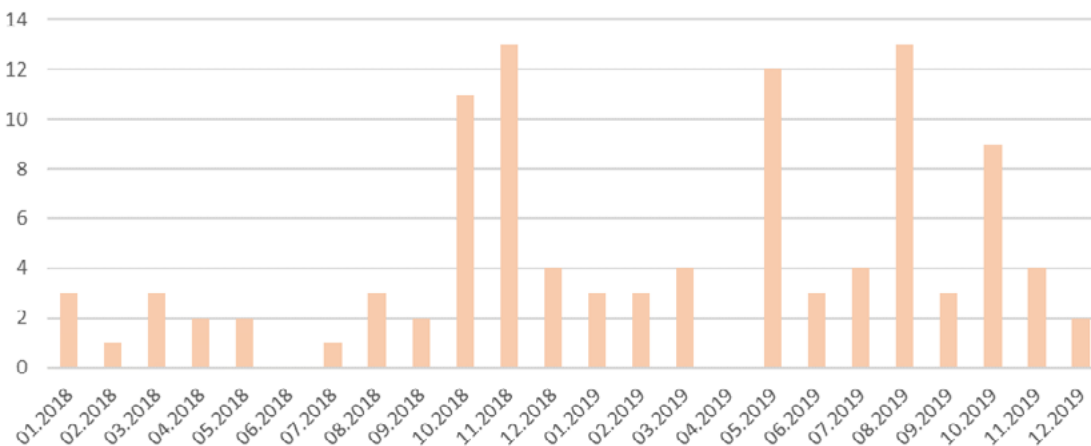
Розподіл статей з теми «Голодомор», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

У 2018 році були спостережені два великі піки згадок по темі. У жовтні ЗМІ повідомили, що Сенат США визнав Голодомор геноцидом українського народу. У листопаді російські медіа поширили заяву П. Порошенка про відповідальність Росії за трагедію, а також офіційні заяви МЗС РФ, які називають будь-які спроби визнати Голодомор геноцидом українського народу «антинауковими».

У травні було висвітлено затягування інавгурації В. Зеленського. Новини цитували В. В'ятровича, критикуючи новообраного президента, котрий дозволяв собі жарти на тему Голодомору. У серпні ЗМІ публікували новини про заклик В. Зеленського до Б. Нетаньягу визнати Голодомор геноцидом. У жовтні медіа поширили повідомлення про відмову Німеччини визнати Голодомор геноцидом українців.

Загалом, кількість статей в 2019 році була дещо більшою за показник 2018 року (60 статей проти 45).

Графік 17. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ГОЛОДОМОР, в російських ЗМІ за місяцями

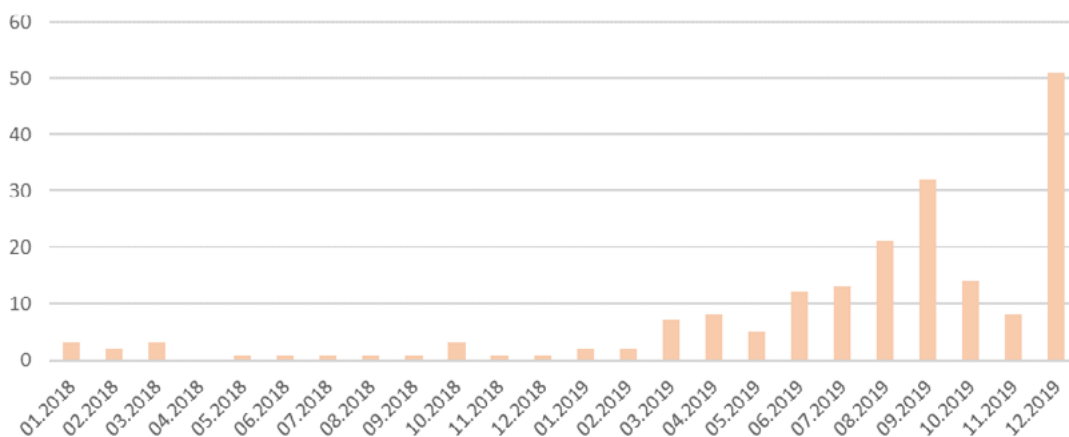
Розподіл статей з теми «Друга світова війна», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

У 2018 році увага до теми була вкрай низькою. Новини подавалися рівномірно впродовж року без піків згадок та стосувалися пакту Молотова-Ріббентропа.

У червні у багатьох ЗМІ йшлося про публікацію оригіналу пакту Молотова-Ріббентропа. У серпні та вересні ЗМІ активно висвітлювали внутрішню дискусію Росії та ряду європейських країн (найбільше висвітлювалися заяви польських політиків) щодо ролі пакту Молотова-Ріббентропа в розв'язанні Другої світової війни. У грудні ключовим трендом було поширення меседжу В. Путіна, який виправдовує підписання Й. Сталініним договору з А. Гітлером.

Загалом, кількість статей у 2019 році суттєво збільшилась у порівнянні з показником 2018 року (175 статей проти 18).

Графік 18. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА, в російських ЗМІ за місяцями

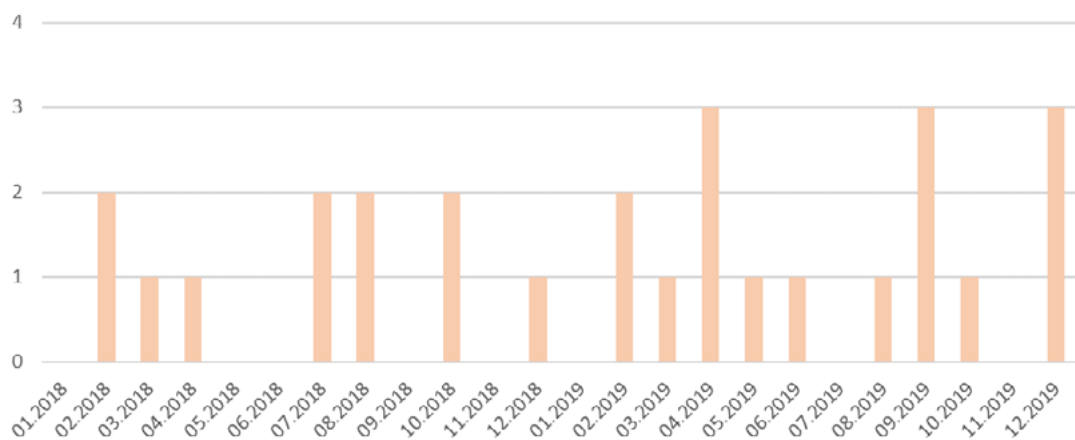

Розподіл статей з теми «Демократизація на пострадянському просторі», проаналізованих у звіті за кількістю статей та за місяцями

У 2018 та у 2019 роках жодних суттєвих піків згадок не спостерігалось. Водночас статті у 2019 році стосувалися передусім виборів президента в Україні та зміни влади у зв'язку з перемогою В. Зеленського як прояву демократизації.

Загалом, кількість публікацій у 2019 році несуттєво перевищувала число статей у 2018 році (16 статей проти 11).

Графік 19. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ, в російських ЗМІ за місяцями

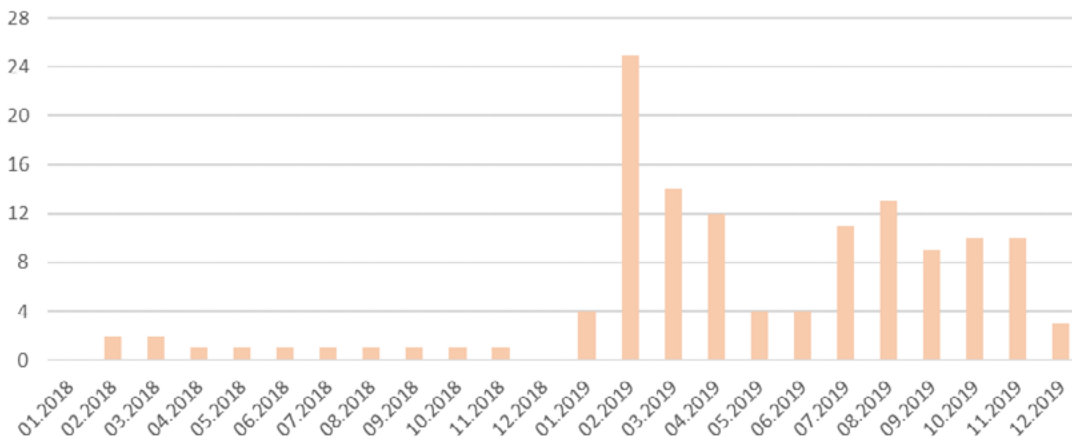
Розподіл статей з теми «Український авангард», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

В 2018 році кількість статей на тему була низькою. Практично всі публікації в російських медіа висвітлювали культурні заходи зі згадкою лише про К. Малевича.

В 2019 році заява П. Порошенка про належність К. Малевича до української нації активізувала увагу російських медіа до теми. Також значного поширення в липні-жовтні набули згадки про пошкодження екатеринбурзькими комунальниками величезного графіті на асфальті, яке виконав художник-каліграфіст П. Лампас, закодувавши у зображенні цитату К. Малевича.

Загалом, кількість статей в 2019 році відчутно збільшилась у порівнянні з 2018 роком (119 статей проти 12).

Графік 20. Кількість проаналізованих статей у рамках теми УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРД, в російських ЗМІ за місяцями

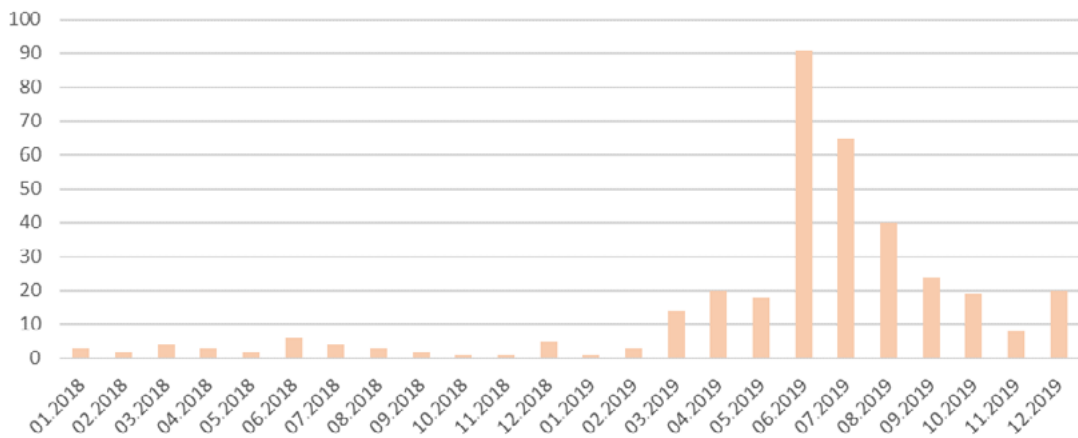
Розподіл статей з теми «Чорнобильська катастрофа», проаналізованих у звіті, за кількістю статей та за місяцями

У 2018 році увага до теми в медіа була дуже низькою, загалом, Чорнобиль згадували як про туристичний напрямок.

У 2019 році російські ЗМІ негативно зреагували на вихід серіалу від НВО «Чорнобиль». У серпні медіа повідомляли, що США оприлюднили дані розвідки про аварію на ЧАЕС. У вересні та в грудні у низці статей згадувалось про те, що серіал «Чорнобиль» було номіновано на ряд престижних кінонагород.

Загалом, кількість статей в 2019 році відчутно зросла у порівнянні з 2018 роком (323 статей проти 36).

Графік 21. Кількість проаналізованих статей у рамках теми ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА, в російських ЗМІ за місяцями

4. Редакційна політика та політичні орієнтації досліджуваних ЗМІ

4.1. Загальна редакційна політика досліджуваних ЗМІ

Цей розділ присвячений опису редакційної політики, а також політичної орієнтації розглянутих медіа. Власне, саме ці два виміри надають додаткову інформацію, критично необхідну для належної інтерпретації прямих цитат з видань, проаналізованих у звіті. Зокрема вони дозволяють точніше контекстуалізувати досліджувані теми в політичному середовищі та в медіа-просторі відповідної країни. Саме ця контекстуалізація дає змогу відповісти на наступні запитання: наскільки кожна країна відрізняється від інших у своєму сприйнятті ключових подій ХХ століття? Чи існують спільні наративи минулого? Чи, навпаки, наявний «Вавилон» історичних пам'ятей, кожна з яких виявляється «заручником» інтерпретаційних рамок найвпливовіших медіа у своїй країні? Якими можуть бути наслідки для будівництва спільного європейського майбутнього за умов існування несумісних інтерпретацій минулого? Водночас додаткова інформація про політичне середовище та медіа-простір розглянутих країн допомагає пояснити, чому певні теми, вкрай важливі для розуміння української історії як невід'ємної частини пан'європейського культурного і політичного простору, досі відсутні у медіа-просторі окремих країн.

При укладанні цього розділу використовувалась інформація з відкритих джерел. Будь-яка нижченаведена інформація про можливі російські зв'язки не обов'язково вказує на прямий вплив з боку російської влади, а має на меті допомогти читачеві краще осмислити роль комерційних та політичних інтересів у формуванні історично-політичних дискурсів у медіа-просторі досліджуваних країн.

Велика Британія

The Economist – міжнародний щотижневий журнал, який публікує новини про поточні політичні події та глобальний бізнес. Це видання відкрито заявляє, що його «історична позиція» завжди була «крайнім центром». Це приватна компанія, а її опікунська рада зобов'язана забезпечити незалежність позиції редактора. Видання відзначається

об'єктивністю та принципово задекларованою анонімністю публікацій (відсутності імені автора пояснюється тим, що зміст публікації має бути важливішим за постать автора). Беручи до уваги сукупно друкований і онлайн-формат, видання відвідують щотижня понад 1,6 млн користувачів.

The Times – найстаріша щоденна британська газета. Вважається помірковано консервативним виданням із високими журналістськими стандартами.

У 2018 році The Times було названо виданням, що викликає найбільшу довіру британських читачів (висновок Інституту журналістики Reuters Оксфордського університету). У різні періоди видання відкрито підтримувало як новий лейборизм, так і Консервативну партію. Незважаючи на нещодавні звинувачення проти Консервативної партії щодо отримання пожертв від російських громадян із кремлівськими зв'язками, загалом партія виявила послідовну проукраїнську позицію у своїй зовнішній політиці. Ця газета належить американській компанії News Corp, а отже, медіамагнату Р. Мердоку. Щомісячно понад 10,7 млн користувачів відвідують видання.

The Guardian вважається найбільш лівою газетою Великобританії. Видання пишається відсутністю будь-яких політичних чи комерційних залежностей та відкрито пропагує ліберальні прогресивні цінності. Газета належить Скотту Трасту (Scott Trust), який зобов'язався зберегти редакційну незалежність The Guardian. Здебільшого, його читачі – це виборці Лейбористської партії та Ліберально-демократичної партії. Навіть термін «читач Гардіан» [Guardian reader] вживається для позначення особи з лівими та ліберальними переконаннями. Щомісячно близько 27 млн користувачів відвідують видання, беручи до уваги друкований і онлайн-формат.

Financial Times – одна з найавторитетніших газет світу, znana завдяки своїм високим стандартам журналістики. Видання підтримує глобалізм та відкритий ринок і може бути охарактеризоване як центристська газета. Це видання належить японській компанії The Nikkei, чий пріоритети охоплюють новинні огляди та фінансову інформацію. FT щомісяця відвідують 16 млн користувачів.

The Daily Telegraph – одна з найбільш впливових газет Великобританії. Вважається, що видання має доволі сильну консервативну орієнтацію. Нинішній прем'єр-міністр Борис Джонсон мав щотижневу колонку в цьому виданні. Його власники – брати-близнюки Девід і Фредерік Барклай – входять у список 500 найбагатших людей світу. Варто зазначити, що у 2013 році в рамках комерційної угоди The Daily Telegraph розмістив на своєму сайті контент із сайту «Росія над заголовками» [Russia Beyond The Headlines, рос. «Россия поверх заголовков»], що його публікує «Российская Газета» – офіційне видання уряду Російської Федерації (контент, включно, наприклад, з посиланнями на тенденційні статті про збиття МН17, згодом видалені у 2014 році). Якщо брати до уваги друкований і онлайн-формат, щомісячно понад 23 млн користувачів відвідують видання.

The Sun вважається найбільшим британським таблоїдом, який має акцентовану схильність до медіа-сенсаціоналізму та виразну зорієнтованість на консервативні цінності. Разом із газетою The Times, Руперт Мердок є також власником The Sun. Цікаво зазначити, що The Sun дуже активно підтримував вихід Британії з ЄС. Мердок відсвяткував результат референдуму з Н. Фараджем, провідним архітектором Брексіт, на вечерці в лондонському маєтку російського олігарха Євгена Лебедєва, сина Олександра Лебедєва – підприємця та колишнього офіцера КДБ, чия родина володіє британськими виданнями Evening Standard та Independent (ці видання не включені в аналіз цього звіту). В одній статті Independent О. Лебедєв виступив проти західних санкцій, введених проти Росії, і повторював кремлівський наратив про присутність «націоналістичних сил» у постмайданному уряді та про «громадянську війну» на Сході України, одночасно інтерпретуючи агресію Росії як «превентивну гуманітарну інтервенцію». Варто ще згадати, що матеріали, розкриті через «Surkov Leaks», свідчать про те, що О. Лебедєв нібито запропонував колишньому помічнику В. Путіна В. Суркову PR-кампанію з метою переконати громадських діячів підписати відкритий лист, який би прирівняв «референдум» у Криму до голосування шотландців за незалежність. The Sun щомісяця читають майже 30 млн користувачів.

Daily Mail Express також вважається поширеним британським таблоїдом, схильним до медіа-сенсаціоналізму з низькими журналістськими стандартами та критеріями. Відкрито підтримує праву політику і, зокрема, вихід Британії з ЄС. Власником видання є Лорд Ротермер, голова Daily Mail та General Trust. У 2009 році Лорд Ротермер продав Evening Standard російському бізнесмену О. Лебедєву. Якщо брати до уваги друкований та онлайн-формати, щомісячно орієнтовно 31 млн користувачів відвідує видання.

НІМЕЧЧИНА

Die Welt – загальнонаціональна щоденна німецька газета, яка належить видавництву Axel Springer SE. Була заснована в Гамбурзі в британському окупаційному секторі після Другої Світової війни як взірць демократичної збалансованої преси. Видання концентрує свою увагу на аналітиці актуальних подій у Німеччині, одночасно з цим значною є частка матеріалів про події на європейському континенті та загалом у світі. Відзначається високою якістю матеріалів. Загалом, Die Welt тримається «правого» або, як кажуть у Німеччині, консервативного напрямку. Видання є співзасновником Європейського Газетного Альянсу. Видавець розвинув досить популярну онлайн-медіаплатформу welt.de. На неї щомісяця заходять 125 млн відвідувачів, що дає змогу Die Welt посідати чільне місце в рейтингу популярних німецьких ЗМІ.

Die Zeit – німецьке загальнонаціональне видання, що належить групі Zeit Verlag Gerd Bucerius GmbH & Co. KG. Газета почала виходити з дозволу британської окупаційної влади в Гамбурзі в 1946 році. Видання фокусується на внутрішньо-німецьких

реаліях, проте останніми роками значно зросла кількість оглядів міжнародних подій. М. Денгофф, яка протягом багатьох років була головною редакторкою видання, охарактеризувала його політичну орієнтацію як «незалежну та ліберальну». Але точно визначити політичний дискурс Die Zeit непросто, адже її ядро дрейфувало від соціал-ліберальної, центристської до ліволіберальної газети. Онлайн-версія видання Zeit Online досить популярна в Німеччині. Щомісячно сайт відвідують понад 63 млн користувачів.

Frankfurter Allgemeine Zeitung – одне з найбільш популярних німецьких медіа. Було засновано в 1949 році у Франкфурті-на-Майні. Позиціонує себе як видання для інтелектуальної еліти. Власником Frankfurter Allgemeine Zeitung є видавництво Fazit-Stiftung. Зазвичай Frankfurter Allgemeine Zeitung робить акцент на важливих подіях у Німеччині та світі, містить багато інформації ділового та культурного характеру. Політичну орієнтацію видання можна охарактеризувати як консервативну, що для Німеччини є «правим флангом», а от в економічних питаннях це лібералізм. Frankfurter Allgemeine Zeitung має потужну онлайн-платформу, яку щомісячно відвідують 52 млн користувачів.

Der Spiegel – найвпливовіший німецький тижневик, за визначенням The Economist. Заснований у Гамбурзі в 1947 р. в британському окупаційному секторі після Другої Світової війни. Своє ім'я видання зробило завдяки численним резонансним розслідуванням. Журналісти видання викривали корупцію серед німецьких високопосадовців. Р. Аугштайн (засновник) охарактеризував політичну орієнтацію Der Spiegel як «Im Zweifel links» – «ліві, які сумніваються». Треба визнати, що «лівий табір» завжди мав підтримку у виданні. За такої умови редактори акцентують увагу на своїй «політичній нейтральності». У 2018 р. виник величезний скандал через те, що провідний журналіст видання К. Релоціус фальсифікував свої матеріали. Журналу також закидають схильність до антиамериканізму. Популярність видання підкріплена результатами діяльності його веб-платформи Spiegel Online, яку щомісяця відвідують понад 145 млн користувачів.

Süddeutsche Zeitung – провідне загальнонаціональне видання в Німеччині. SZ заснували в американському окупаційному секторі в 1945 році після Другої Світової війни. Видання приділяє значну увагу аналізу подій у Німеччині, її економіці, у центрі уваги також регіональне життя в Баварії; журналісти не оминають увагою й міжнародну політику. Особливий акцент робиться на розслідуваннях. Політичний курс видання можна назвати як лівоцентристський. В економічній тематиці можна говорити про ліберальний курс. Про популярність SZ свідчать переконливі цифри – 61 млн користувачів на місяць.

Bild вважається найвпливовішим німецьким таблоїдом, з акцентованою схильністю до медіа-сенсаціоналізму та відкритою зорієнтованістю на консервативні націоналістичні цінності. Видання має тісні зв'язки з німецьким істеблішментом. Засновник Bild – покійний А. Шпрінгер (Axel Springer). У 2014 році видання закликало своїх читачів підтримати петицію

до Бундестагу, яка вимагала вивезти російські танки з Меморіалу загиблим радянським воїнам у Берлінському парку Тіргартен у відповідь на російську агресію проти України. Про впливовість таблоїда свідчить той факт, що кожне недільне видання відвідують 8.6 млн користувачів.

Focus – німецький політичний тижневик, який видає медіагрупа Hubert Burda Media з 1993 року. Основною метою видання було стати конкурентом Der Spiegel. Незважаючи на песимістичні прогнози, журналу вдалося зайняти свою нішу в медіапросторі Німеччини. Головний девіз видання – «Факти, факти, факти». Також варто сказати, що, як і його конкурент, Focus теж неодноразово потрапляв у політичні скандали. Політичну орієнтацію видання можна схарактеризувати словом «центристська». Focus тримає чільне місце серед провідних німецьких ЗМІ, його онлайн-платформу щомісяця відвідують 127 млн користувачів.

ФРАНЦІЯ

Le Monde – французька щоденна вечірня газета, яку заснував Шарль де Голль у 1944 році. Видання фокусується не на новинах, а на аналітичному контенті. Газета вважається найвпливовішим медіа-майданчиком для політичних та інтелектуальних дискусій, в тому числі й на міжнародному рівні. Le Monde має репутацію ліволіберальної чи лівоцентристської газети, але редакція видання рішуче відкидає таку класифікацію. До 2010 року головними акціонерами видання були журналісти, але фінансові проблеми змусили колектив продати акції інвесторам К. Ньель, М. Піра, П. Берже. Перші двоє пізніше викупили частку Берже. Видання нерідко потрапляє в політичні скандали. Щомісячно онлайн-платформу видання відвідують 140 млн користувачів.

Le Figaro – одне з найстаріших французьких видань. Виходить щоденно. У фокусі видання – політичні події у Франції та світі, аналіз економічних процесів, культурні питання. Якщо поглянути на політичний дискурс видання, то він виявиться ближчим до консервативного флангу («правого»). Під час подій 2014 року в Україні було поставлено питання, що деякі коментарі читачів Le Figaro начебто виявляють симпатію до Президента Росії В. Путіна. Такий феномен пояснюється проросійською позицією в «голістських» і «сувереністських» колах у Франції, які підтримують ідею історичного союзу між Францією та Росією, а також співпрацю на міжнародному рівні цілковито суверенних націй, що ведуть незалежну політику. Проросійські симпатії у французьких правих колах також пояснюються спільною прихильністю до авторитаризму та захистом традиційних цінностей, які Путін нібито захищає, використовуючи інструмент православної церкви. За прикладом британської газети The Daily Telegraph, Le Figaro також почав друкувати щомісячний додаток «Сьогоднішня Росія» [La Russie d’Aujourd’hui], який спонсорувався «Российской Газетой», офіційним виданням уряду Російської Федерації, (хоча з часом видання перестало з’являтися). З 2004 року газета знаходиться у власності сім’ї Дассо. Видання є співзасновником Європейського Газетного Альянсу. Le Figaro має дуже потужну

та розгалужену онлайн-платформу, яку щомісячно відвідують понад 115 млн користувачів.

Libération заснували французькі інтелектуали під егідою філософа Ж. П. Сартра в 1973 році. Газета має виразну зорієнтованість на ліворадикальну аудиторію та пишається відсутністю редакційної ієрархії. Тяжіння до путінської фігури «сильного вождя» сприяє пропутінським симпатіям також серед французьких лівих сил, які вбачають у Росії цитадель опору американському імперіалізму. Власники видання – бізнесмен Е. де Ротшильд (Edouard de Rothschild) та забудовник Б. Леду (Bruno Ledoux). У середньому кожне видання друкує орієнтовно 96 000 примірників газети у Франції.

Le Parisien – французька щоденна газета, яка працює в таблоїдному форматі. Контент видання – національні та міжнародні новини. Також багато матеріалів про Париж та його околиці. Le Parisien належить групі LVMH (Louis Vuitton Moët Hennessy). Редакційна політика є умовно «нейтральною». Щоправда, з нею пов'язаний один скандал: журналісти звинуватили керівництво видання в цензурі – через заборону публікувати огляд фільму, де критикували Б. Арно (директора LVMH). Щомісяця сайт видання відвідують майже 90 млн користувачів.

L'Opinion – щоденна французька газета, яку заснував у 2013 році колишній редактор Le Figaro і Les Échos Н. Бейтут (Nicolas Beytout). Видання розвивається як ЗМІ нового покоління, що присутнє виключно в цифровій формі. Своїм успіхом L'Opinion завдячує поєднанню цифрового формату та друкованого видання. Газета відкрито описує свою редакційну лінію як «ліберальну, пробізнесову, європейську». Газета друкує орієнтовно 35 тис. примірників щоденно, а за місяць сайт відвідують орієнтовно 700 тис. користувачів.

RFI – французька радіостанція, що транслює новини по всьому світу французькою та дванадцятьма іноземними мовами. France Médias Monde, яка керує послугами міжнародного радіомовлення Франції, включає міжнародну радіостанцію RFI разом із тримовним каналом новин FRANCE 24 та арабомовною радіостанцією. У середньому щотижня RFI має 34,5 млн слухачів.

L'Internaute – популярний французький веб-портал, створений у 2000 році. Контент – популярні новини, коментарі зі світу політики, фінансів, спорту, музики, кіно. Також тут публікуються телепрограма, ресторанны путівники, привітання. Популярними є форуми, де відвідувачі можуть поставити різні запитання. Щомісяця портал відвідують понад 45 млн користувачів.

ПОЛЬЩА

Gazeta Wyborcza – одна з найпопулярніших газет у Польщі. Належить до видань, що формують громадську думку в країні. Газету було засновано для підтримки профспілкового руху. Gazeta Wyborcza була неофіційним органом «Солідарності». Видання мало привілейоване становище серед недержавних ЗМІ, доки не виникли непорозуміння між редактором видання

Адамом Міхніком та Лехом Валенсою. Це і призвело до розриву газети з профспілками, відтоді видання стало незалежним. Його незмінно видає медіакомпанія Agora. Редакційна філософія відображає ліберальний підхід. *Gazeta Wyborcza* створила своєрідну платформу для діалогу з історичних питань, не приховуючи, що поляки в часи тоталітарних режимів у XX столітті не тільки були жертвами, а й самі пригнічували інших. Незважаючи на високу конкуренцію, видання залишається одним із найпопулярніших у Польщі, його веб-сторінку щомісяця відвідують понад 62 млн користувачів.

Rzeczpospolita – національна щоденна газета зі значним акцентом на ділову та юридичну інформацію. Газета декларує бажання давати якісний контент тим, хто приймає відповідальні рішення в політиці, бізнесі. Rzeczpospolita аналізує економічні події та презентує їх на локальному та глобальному рівні. Видання вважається консервативним у політичному дискурсі та ліберальним з точки зору аналізу економічних процесів. Орієнтовно 12 млн користувачів відвідують вебсайт видання щомісяця.

Fakt.pl – це польський таблоїд, стилізований під німецький Bild. Виданням володіє польська дочірня компанія німецького концерну Axel Springer. Fakt формує свій контент навколо сенсаційних матеріалів популістського характеру з кричущими заголовками. Неодноразово потрапляв у скандали через повністю вигадані історії або через перекручення фактів. У політичному сенсі таблоїд вважається центристським. Щомісяця сайт відвідують орієнтовно 40 млн користувачів.

Super Express – польський таблоїд, відомий своєю причетністю до політичних скандалів. Насамперед тим, що SE публікував результати екзит-полів на виборах в 1993 та 1995 роках, коли це було заборонено законом. Своїм головним конкурентом вважає таблоїд Fakt. Щомісяця онлайн-сторінку відвідують понад 35 млн користувачів. SE вважається консервативним виданням.

Dziennik.pl – інтернет-портал, створений на базі газети *Dziennik Polska-Europa-Swiat*, яка припинила своє існування (*Dziennik Polska-Europa-Swiat* була створена за участю німецького концерну Axel Springer). У видання був економічний додаток, створений із публікацій *The Wall Street Journal*; портал також співпрацював з CNN). Зараз цей портал спеціалізується на новинах зі світу політики, економіки, спорту, технологій, музики та кіно. Щомісячно сайт порталу відвідують орієнтовно 10 млн користувачів.

Gazeta Prawna – провідна польська юридична та ділова щоденна газета. *Dziennik Gazeta Prawna* – результат злиття щоденної газети *Dziennik*, чиїм видавцем був покійний Аксель Шпрінгер (який також є власником німецького таблоїда Bild), з професійною юридичною газетою *Gazeta Prawna* у 2009 році. Її видає польська компанія *Infor Biznes*. Вважається правоцентристським медіа-виданням.

Wpolarityce (wPolarityce.pl) – польський інтернет-сайт, який із самого початку свого заснування публікував аналітичні матеріали

на тему політичних процесів у Польщі. Заснований братами Карновські у 2010 році. Зараз це потужний інформаційний портал, який щомісяця відвідують понад 13 млн користувачів. У 2019 оксфордські вчені проводили контент-аналіз медіа під час виборів до Європарламенту і встановили, що певна частка новин Wpolityse (wPolityse.pl), які поширюються в соціальних мережах, мають неперевірений та маніпулятивний характер. Вважається, що Wpolityse є «правим» медіа.

УКРАЇНА

Українська правда (УП) – провідне українське інтернет-видання, засноване Г. Гонгадзе у квітні 2000 року. У вересні того ж року Гонгадзе був викрадений та вбитий. Після цього УП очолила О. Притула. Видання відіграло провідну інформаційну роль під час Помаранчевої Революції у 2004 році, а також у часи Революції Гідності у 2013-2014 роках. В УП активно публікувалися викривальні матеріали про корупцію в усіх ешелонах української влади. У 2014 році С. Мусаєва-Боровик стала головним редактором УП. За даними Інституту Масової Інформації (IMI) у 2017 році УП очолювала рейтинг загальнонаціональних сайтів за рівнем дотримання професійних журналістських стандартів. Крім того, як свідчать результати дослідження IMI у 2019 році під час парламентської кампанії щодо кількості замовних матеріалів, УП не розміщує подібний контент в себе на ресурсі. Видання входить у топ-10 найбільш відвідуваних новинних інтернет-сайтів України. Понад 54 млн користувачів щомісяця відвідують Українську правду.

Дзеркало Тижня (ДТ) – один із найвпливовіших українських тижневиків. Заснований у 1994 році. Спочатку видання виходило тільки російською мовою, з 2002 року є й версія українською. Позиціонує себе як аналітичне видання для інтелектуалів. Головний редактор – Юлія Мостова. ДТ аналізує політичні події, економічні процеси, соціокультурне життя в Україні та світі. Матеріали тижневика неодноразово викривали корупцію в українській владі. У грудні 2019 року вийшов останній друкований випуск ДТ. Нині видання повністю перейшло в онлайн-формат. Видання входить у першу сотню новинних сайтів в Україні. Понад 640 тис. користувачів відвідують ДТ щомісяця.

Обозреватель – українська новинна вебплатформа. В Обозі перевагу віддають соціальним темам, коротким політичним матеріалам, блогам. Ставка робиться на резонансні, скандальні події. Основна мова – російська, проте є й українська сторінка. Український політик та бізнесмен М. Бродський є власником Обозревателя. Входить у топ найвідвідуваніших українських сайтів та є одним з найпопулярніших новинних сайтів. Активно розвиває власний інтернет-телеканал Обоз ТВ. Водночас Інститут Масової Інформації (IMI) повідомив, що значна частка новин, опублікованих виданням, написані з порушенням журналістських стандартів. За місяць сайт Обозревателя відвідують понад 38 млн користувачів.

Новое Время (НВ) – російськомовний суспільно-політичний тижневик (виходить у друкованій формі). Також має

інформаційний портал: російською та українською мовою та власне радіо «Радіо НВ». Журнал було створено на початку 2014 року журналістами, які працювали над російськомовним журналом «Корреспондент». Інвестором проєкту став Т. Фіала, голова інвестиційної компанії «Dragon Capital». Видання тримає руку на пульсі всіх актуальних подій в Україні та світі, також тут публікуються розслідування, колонки лідерів думок, інтерв'ю з зірками. НВ також співпрацює з британським The Economist (спільний проєкт «Рік»). За політичним дискурсом НВ може вважатися ліберальним медіа. Сайт видання входить у топ 10 найпопулярніших новинних ресурсів України. 31 млн користувачів щомісяця відвідує nv.ua.

Strana.ua – українське інтернет-видання, яке у 2016 році заснував журналіст Ігор Гужва. У 2017 році його було затримано співробітниками МВС за вимагання. Видання часто потрапляє в скандали за поширення неперевірених, фейкових, замовних матеріалів на користь Росії. За даними Інституту Масової Інформації (IMI), в Strana.ua понад половину новин написано з порушенням журналістських стандартів. У дослідженні порталу data-журналістики texty.org.ua це видання було названо таким, що активно поширює російські наративи. За місяць сайт Strana.ua відвідує майже 50 млн користувачів. Крім того, це видання активно завойовує аудиторію YouTube програмою «Ясно – понятно» (понад 370 тис. підписників), у якій повторює стиль роботи інтернет-сайту.

Цензор.нет – українське інтернет-видання, яке було засновано у 2004 році. Головний редактор – Ю. Бутусов. Видання позиціонує себе як сайт «емоційних новин». Слоганом Цензора.нет є висловлювання головного редактора: «цензор.нет – це популярна політика з коментарями електорату». Формат видання досить незвичайний для української медіа-сфери – це активне продукування новин, авторські блоги та форуми. Цензор.нет приділяє багато уваги подіям навколо Революції Гідності у 2013-2014 роках, війні на Донбасі, корупції в оборонній сфері, часто можна побачити публікації ветеранів війни. Матеріали публікуються російською та українською мовами. Видання входить у топ-20 найвідвідуваніших медіа в Україні. Сайт видання щомісячно відвідують майже 26 млн користувачів.

24 канал (24tv.ua) – найпопулярніший український новинний інтернет-портал у грудні 2019 року. Входить у холдинг ТРК «Люкс», що належить К. Кіт-Садовій, дружині чинного мера Львова А. Садового. У дослідженні Інституту Масової Інформації (IMI) зазначається, що 80% матеріалів на сайті написано без порушень професійних стандартів, проте 20% є незбалансованим та не містять посилань на першоджерело. Портал щомісячно відвідують понад 35 млн користувачів.

Радіо Свобода – це служба Radio Free Europe/Radio Liberty (Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода, РВЕ/РС). Платформу фінансує Конгрес США шляхом грантів, які надаються через Американське агентство глобальних медіа (U.S. Agency for Global Media, USAGM). Під час холодної війни РВЕ транслювалося в країнах-сателітах Радянського Союзу, а служба РС орієнтувалася саме на СРСР. Українська редакція РС існує

з 1954 року. Офіційна місія видання – просування демократичних цінностей та інституцій шляхом звернення безпосередньо до аудиторії тих країн, у яких свобода преси обмежена. Служба РВЄ/РС використовує різні платформи (інтернет, радіо, телебачення, відео) 26 мовами для аудиторії, яка розташована у 22 країнах Східної та Південно-Східної Європи, Кавказу, Центральної Азії та Близького Сходу. Службу РВЄ/РС щотижня відвідують майже 37 млн користувачів.

112.ua – новинний портал про актуальні події в Україні та світі. На сайті можна побачити/прочитати аналітику та думки експертів, блоги та телепередачі каналу 112. Інформація на сайті подається російською мовою, водночас існують українська та англійська сторінки. У дослідженні порталу data-журналістики texty.org.ua портал 112.ua знаходиться серед тих, хто активно поширює російські наративи в Україні. Інститут Масової Інформації (ІМІ) звинуватив портал у поширенні «джинси» (замовних матеріалів) під час парламентської передвиборчої кампанії у 2019 році. Також у порталі є проблеми з дотриманням журналістських стандартів. Щомісячно сайт відвідують понад 11 млн користувачів.

Гордон – це українське онлайн-видання, яке заснував журналіст Д. Гордон у 2013 році. Структура сайту – це новини та блоги відомих людей. Тут же публікуються інтерв'ю Д. Гордона з зірками шоу-бізнесу (в основному, російського). Мова видання – російська, проте є українська версія. Дослідження, яке провів Інститут Масової Інформації (ІМІ) доводить, що 92% матеріали на сайті написано без порушень професійних стандартів. Водночас присутні замовні матеріали. «Гордон» входить у топ-20 найвідвідуваніших новинних сайтів України. Щомісяця ресурс відвідують орієнтовно 17 млн користувачів.

РОСІЯ

Известия – російська суспільно-політична щоденна газета. Видання було засновано в 1917 році. Основний фокус – внутрішньополітичні події в Росії, питання бізнесу, економіки, спорту та культури. Це видання завжди йшло у фарватері державної політики Кремля, що відображається на редакційній політиці. Так провідний британський тижневик *The Economist* так описав *Известия* у зв'язку з вбивством журналістки видання Бабурової: «газета, просякнута націоналізмом, конформізмом і цинізмом». *Известия* неодноразово відзначалися публікацією замовних матеріалів, а також фейків про події в Україні. Видання входить у топ-10 найбільш цитованих ЗМІ в Росії в липні 2019 року. Щомісячно веб-сайт видання відвідують 40 млн користувачів.

Российская газета – російське видання, засноване Урядом Російської Федерації у 1990 році, є його офіційним друкованим виданням. Веб-сайт видання - RG.ru. Щоденний випуск друкованого видання – 130 500 екземплярів, тоді як щотижневик «РГ-Неделя» виходить накладом 3,2 мільйони екземплярів. Щомісячна аудиторія веб-сайту у 2019 перевищила 36 млн користувачів.

Коммерсантъ — російське щоденне видання з фокусом на бізнес-інформації. Роком заснування можна вважати 1989 рік, коли вийшов перший номер. Газета тоді вважалася помірковано ліберальною серед інших російських медіа. З 1999 до 2006 рік видання належало Б. Березовському. А вже у 2008 році власником став близький до Путіна олігарх А. Усманов. У 2019 виник скандал: керівництво вирішило звільнити двох журналістів за інформацію про нібито відставку голови Ради Федерації В. Матвієнко. У знак протесту тоді звільнилося чимало їхніх колег. У Кремлі тоді відразу відхрестилися від цієї ситуації. В Україні виходила російськомовна газета «Коммерсант Україна». Проте у 2014 році видавці вирішили припинити її діяльність. Стався конфлікт із журналістами через статтю про відносини України та Росії в березні 2014 року. Сайт видання щомісяця відвідують майже 40 млн користувачів.

РБК Росія (РБК) — це російський медіахолдинг, у який входить телеканал, медіапортал, газета та журнал. Історія РБК почалася з надання фінансової інформації з російських фінансових інституцій зацікавленим особам. Це й стало поштовхом для створення повноцінного інформаційного агентства. Створення веб-сайту з фінансовими новинами зробило РБК одним із найпопулярніших інформаційних ресурсів Росії. У 2009 році медіахолдинг перейшов під контроль структур М. Прохорова. У 2016 році в компанії, яка контролювала РБК, було проведено обшуки. Їх пов'язують із публікаціями про дочку Путіна та оприлюдненням документів по справі Panama Papers. Тоді ж у відпустку терміново відправили шеф-редактора. У 2016 році в холдингу почала різко змінюватися редакційна політика. РБК залишили багато провідних журналістів, перестали публікувати критичні статті про російську владу. У 2017 році медіахолдинг перейшов під контроль Г. Березкіна, який уже володіє газетою «Комсомольська Правда». Щомісяця майже 160 млн користувачів відвідують сайт РБК.

Lenta.ru — російське провідне інтернет-видання. Було засновано в 1999 році А. Носіком за сприяння Фонду ефективної політики (політологи Г. Павловській, М. Гельман та інші). У той період фокус Lenta.ru — швидка подача новин. У 2000 році сайт було продано компанії «Рамблер» і тоді ж почав змінюватися контент: додалися аналітичні матеріали, міжнародні новини, певні спецпроекти. У 2014 році після інтерв'ю з лідером Правого Сектору А. Тарасенком власники вирішили змінити головного редактора Г. Тимченко. Після цього видання залишили декілька десятків журналістів, які не погодилися з цим рішенням. Тоді ж Тимченко організувала інше інтернет-медіа під назвою Meduza. Через ці події аудиторія Lenta.ru зменшилася. Щомісячно майже 192 млн користувачів відвідують цей сайт.

Gazeta.ru — одне з найперших російських інтернет-видань. Було створено Фондом ефективної політики (політологи Г. Павловській, М. Гельман). Саме на її базі були започатковані інші знакові для Росії інтернет-проекти як Lenta.ru та Vesti.ru. До 2005 року виданням володів його шеф-редактор В. Бородулін. Потім російський олігарх А. Усманов викупив

у нього Gazeta.ru. У 2012 році власником видання став російський підприємець А. Мамут. Це відразу позначилося на редакційній політиці Gazeta.ru. Тональність матеріалів у виданні відразу стала пропутінською. Сайт видання щомісячно відвідують майже 70 млн користувачів.

4.2. Вектор редакційних політик досліджуваних ЗМІ за темами

Цей розділ присвячено особливостям редакційних політик досліджуваних ЗМІ, із зазначенням їх спільних рис у сприйнятті обраних тем дослідження, за країнами.

ГОЛОДОМОР Велика Британія

Темі «Голодомору» впродовж 2018-2019 років було присвячено публікації у наступних досліджених британських ЗМІ: The Times, The Economist, The Guardian, Financial Times. Голодомор описувався як масове вбивство, за яке була відповідальна радянська влада. Інколи вживався термін «геноцид», проте останній часто супроводжувався такими виразами, як «вважається», «прийнято вважати [геноцидом]». Ймовірно позиція авторів публікацій не завжди співпадала з позицією редакцій видань в країні, яка не визнала Голодомор геноцидом українського народу. Вартим уваги винятком є найбільш ліве й ліберальне видання The Guardian, у якому Голодомор описали як організований Й. Сталіним геноцидний голод в Україні.

Німеччина

Редакційну політику досліджених німецьких видань щодо теми «Голодомору» можна охарактеризувати як помірковану й обережну. Це пояснюється позицією уряду Німеччини, який юридично не визнає Голодомор геноцидом українського народу. Така стримана позиція може бути результатом впливу російської дипломатії. У політичній площині в публікаціях досліджених німецьких ЗМІ засуджувалася жорстка політика Сталіна та приносилися співчуття українському народові. Проте, як, наприклад, у публікації *Die Zeit*, загальна риторика була схожа на російські аргументи проти визнання Голодомору геноцидом. З цієї точки зору, загальний наратив має на увазі, що окрім українців у ті роки жертвами голоду стали також росіяни, казахи, кавказці та поволзькі німці.

Франція

Тенденції до спроб «перезапуску» відносин Франції з Росією, яка не хоче визнавати свою відповідальність за Голодомор як спадкоємиця СРСР, ймовірно відображаються й на редакційних політиках досліджених французьких медіа щодо теми «Голодомору». Окрім цього, не було окремих публікацій на цю тему у досліджених французьких ЗМІ. Голодомор згадувався побіжно як голод, спричинений політикою Й. Сталіна, без визначення його геноцидом.

- Польща** Редакційна політика досліджених польських ЗМІ щодо теми «Голодомору» віддзеркалювала польсько-українські стосунки, які спираються на жорстку критику радянського минулого та тоталітарних режимів. Важливо, що Сенат Польщі визнав Голодомор геноцидом українського народу ще в 2006 році. З усіх досліджених європейських медіа лише польські описали події 1932-1933 років в Україні як геноцид, влаштований Й. Сталіним та радянською владою.
- Україна** Редакційні політики досліджених українських ЗМІ щодо теми «Голодомору» можна охарактеризувати як збалансовані й неупереджені з відсутністю маніпулятивних заголовків і публікацій. Варто зазначити, що більшість публікацій новинного характеру з'являлися у дні вшанування пам'яті жертв Голодомору, слідом за виходом резонансної праці на цю тему, або ж коли в якійсь країні юридично визнавали Голодомор геноцидом українського народу. Розлогі статті про Голодомор, такі як інтерв'ю з істориками, дослідження, аналітичні розвідки та інші подібні формати були найбільше притаманні редакціям сайту 24 каналу (24tv.ua) та Радіо Свобода.
- Росія** Редакційні політики досліджених російських ЗМІ щодо теми «Голодомору» віддзеркалювали офіційну позицію Кремля і повторювали меседжі МЗС Росії. Саме цим можна пояснити відсутність аналітичних публікацій, досліджень та дискусійних поглядів на тему «Голодомору». Щоб уникнути історичну відповідальність країни, досліджені російські медіа активно підкріплювали наратив, згідно з яким голод 1932 та 1933 років охопив не лише Україну, а й багато інших регіонів СРСР. Розглянуті редакційні політики також використовували тему «Голодомору» у контексті українсько-російських відносин, зокрема звинувачуючи українську владу у перегляді історії та в політичних маніпуляціях.

УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРД І «РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ»

- Європейські ЗМІ:** В Україні лише останніми роками було розпочато системну роботу з поширення знання про український авангард та український внесок у загальноєвропейську мистецьку скарбницю. Тут варто зазначити, що досліджені європейські ЗМІ не є спеціалізованими виданнями про культуру й мистецтво. Як результат, можна зробити припущення, що редакції розглянутих європейських ЗМІ мало обізнані на цю тему. Це було віддзеркалено у повторюваному визначенні представників українського авангарду як російських або радянських митців. Відсутність публікацій, присвячених темі «Розстріляного відродження» в публікаціях досліджених європейських ЗМІ можна пояснити тим самим.
- Велика Британія,
Німеччина, Франція,
Польща**
- Україна** Редакційні політики досліджених українських ЗМІ щодо тем «українського авангарду» й «Розстріляного відродження» свідчать про брак досконалого розуміння цих явищ. Ці теми досі залишалися недостатньо розкритими, вивченими та популяризованими, а публікації українських видань здебільшого торкалися цих тем в контексті новин про різноманітні культурні заходи чи видатні дати. Що ж до українського авангарду, то прізвища К. Малевича і О. Довженка згадувалися найчастіше з причин їх медійної впізнаваності. Тим не менш варто зазначити, що вивчені тут редакції хотіли вплинути на загальне сприйняття, зображуючи цих художників як представників українського авангарду, які зробили великий внесок до історичної культурної спадщини України.
- Росія** Редакційні політики досліджених російських ЗМІ віддзеркалювали риторику влади, заперечуючи існування української культури, як незалежного явища. Впродовж 2018-2019 років у російських медіа публікації на тему «Розстріляного відродження» були відсутні. Що стосується теми «українського авангарду», то редакційні політики досліджених російських медіа безапеляційно визначали його представників як митців радянського, російського авангарду. Варто зауважити, що всі публікації, в яких цитувались заяви колишнього президента України П. Порошенка щодо належності К. Малевича до представників «українського авангарду», мали негативну тональність.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

Велика Британія

Редакційні політики досліджених британських ЗМІ щодо теми «Другої світової війни» впродовж 2018-2019 років приділяли мало уваги до цієї теми та зосереджувалися на національних аспектах, а саме ролі Черчилля та наслідках Другої світової війни для Британської імперії. Якщо геополітичним наслідком пакту Молотова-Ріббентропа (що пов'язано з річницею підписання пакту), було присвячено декілька окремих публікацій, то дискусії щодо історичного сприйняття ролі СРСР, розподілу європейського континенту на сфери впливу після закінчення Другої світової війни, локального опору та дисидентських рухів проти радянської влади були відсутні. Варто наголосити, що деякі видання ведуть відверту антиросійську редакційну політику, як видно з публікацій, у яких було порівняно режим сучасної РФ з радянською владою. Зокрема це стосується *The Guardian*, в публікації якого російська агресія режиму Путіну стосовно України порівнювалася з діями СРСР щодо Фінляндії під час Другої світової війни.

Німеччина

Редакційні політики досліджених німецьких ЗМІ щодо теми «Другої світової війни» характеризувалися підвищеною увагою до цієї теми, зокрема до геополітичних наслідків пакту Молотова-Ріббентропа. Проте, цей фокус спостерігався лише протягом 2019 року. Це пояснюється 80-тою річницею укладання пакту. Загальним трендом публікацій у німецьких ЗМІ було намагання проаналізувати причини війни та її наслідки, а також їх роль у формуванні колективної пам'яті сучасної Німеччини. Варто зазначити негативне ставлення редакцій до спроби російської влади переглянути наслідки пакту та відновити в міжнародному просторі виправдальну риторику щодо тих подій. Редакції досліджених німецьких ЗМІ вкрай мало приділили уваги наслідкам Ялтинської конференції 1945 року. Дискусії щодо історичного сприйняття ролі СРСР, як визволителя чи гнобителя Східної Європи, щодо сфер впливу після закінчення Другої світової війни, щодо локального опору та дисидентських рухів проти радянської влади уваги були відсутні.

Франція

Редакційні політики досліджених французьких ЗМІ за 2018-2019 роки не були активно спрямовані на привернення суспільної уваги до дискусій про Другу світову війну. Можливо, така байдужість – це продукт бажання «перезапуску» російсько-французьких взаємовідносин. Нечисленні публікації намагалися дати нову оцінку подіям 1939-1945 років, наприклад, обговорюючи відповідальність СРСР за розв'язання війни або публікуючи авторські статті про поділ Європи на сфери впливу. Варто звернути увагу на єдину серед досліджених європейських медіа публікацію щодо місцевих повстанських рухів проти радянської влади під час Холодної війни у *Le Figaro*.

У 2018-2019 роках дискусія довкола теми Другої світової війни зосереджувалася передусім на геополітичних наслідках пакту Ріббентропа-Молотова (1939 р.) та лише побіжно – на Ялтинській конференції (1945 р.).

Польща Редакційні політики досліджених польських ЗМІ щодо теми «Другої світової війни» повністю синхронізувалися з офіційною позицією влади: Польща стала жертвою двох агресорів – нацистської Німеччини та СРСР. Публікації щодо польсько-німецького порозуміння з цього питання мали позитивну тональність, оскільки Німеччина офіційно визнала провину за початок Другої світової війни. На противагу, Росія вважає себе визволителькою та не бере на себе відповідальності за розв'язання Другої світової війни Сталіним при укладанні пакту Молотова-Ріббентропа. У контексті російської агресії в Україні редакційні політики досліджених польських ЗМІ були негативно налаштовані на спроби теперішньої влади Росії «переписати історію» та виправдати сталінський тоталітаризм.

Україна Редакційні політики досліджених українських ЗМІ щодо теми «Другої світової війни» за період 2018-2019 роки висвітлювали поступове відходження від російського трактування історичних подій та зайнялися неактивним розвінчуванням радянських пропагандистських міфів. Редакції видань попіклувалися про трансформацію громадського розуміння Другої світової війни, позиціонуючи її як спільну трагедію багатьох країн, а не переможну війну радянських визволителів Європи. Варто зауважити, що навіть сам радянський/російський термін «Велика Вітчизняна війна» майже не використовувалася в публікаціях. Натомість, події минулого називалися «Другою світовою війною», що, безумовно, сприяє популяризації переосмислення причин і наслідків Другої світової війни в українському суспільстві. Виняток становить видання Страна. ua, редакційна політика якого послідовно розповсюджує прокремлівські наративи про «Велику вітчизняну війну» та просуває російські інтерпретації причин та наслідків Другої світової війни. Цікаво, що тяжіння до проведення паралелей між укладанням пакту Молотова-Ріббентропа та сучасним проєктом Північний потік-2 у зв'язці з сучасними геополітичними процесами, було чимось, що з'явилося в українських медіа, але оминувось у європейському медіапросторі. У той же час редакції не змогли зануритись глибше у такі суперечки як ставлення до СРСР як визволителів чи гнобителів України та Східної Європи, або ж про наслідки Ялтинської конференції. Також майже не приділялася увага висвітленню рухів опору радянській владі.

Росія Редакційні політики досліджених російських ЗМІ віддзеркалювали офіційну позицію Росії щодо невизнання відповідальності за початок Другої світової війни, виправдовуючи укладання пакту Молотова-Ріббентропа

та прославляння Червоної Армії як визволителя Європи від фашизму. Таким чином, редакційні політики російських медіа характеризувалися схильністю до дезінформації, перекручування історичних фактів, з метою зобразити Росію у позитивному світлі. Відповідні факти включають в себе зображення Польщі імперіалістичною державою, відповідальною за початок Другої світової війни, а також виправдовуючі інтерпретації значення Мюнхенського договору.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Велика Британія

Редакції досліджених британських медіа в 2018-2019 роках приділяли увагу темі «Демократизація в пострадянському просторі» лише в контексті виборчих процесів в Україні та Росії. Варто зазначити, що редакції британських ЗМІ розділяли наратив щодо Росії, стверджуючи, що будь-які процеси демократизації в пострадянській Росії відсутні, а авторитарний режим перетворив країну на поліцейську державу з фейковою демократією. Також, медійне висвітлення виборів в Україні мали спільний наратив. Британські ЗМІ розцінили перемогу В. Зеленського як ознаку успішних демократичних змін в політичній культурі України на відміну від решти пострадянських країн.

Німеччина

Редакції досліджених німецьких видань загалом мало приділяли увагу процесам демократизації та трансформації в пострадянських країнах. Про демократичні процеси в Україні згадало тільки видання *Die Welt* в 2018 році в контексті обговорення процесу впровадження реформ та закріплення зближення з Європейським Союзом. Німецькі ЗМІ приділили багато уваги виборам в Росії. Можна помітити розчарування через авторитарний метод управління країною В. Путіним. Більшість дискусій в публікаціях стосувалась двох питань: чи вдасться Росії відновити демократичний шлях розвитку і чи зможуть пострадянські країни вийти зі сфери впливу Росії та розпочати проєвропейський демократичний вектор розвитку.

Франція

Аналогічно до британських і німецьких ЗМІ, французькі редакції активізували свою увагу до теми «Демократизації в пострадянському просторі» на фоні виборів в Україні та Росії, при чому більшість публікацій було присвячено саме виборам в Росії. Не дивлячись на поновлені спроби «перезапуску» взаємовідносин між Францією та Росією, редакційна політика французьких ЗМІ зберегла критичне ставлення до авторитарного режиму. Редакційна політика французьких ЗМІ схожа з британськими медіа стосовно

- Україна** процесів демократизації та політичних інновацій асоційованих з перемогою В. Зеленського. Загалом, редакційні політики досліджених українських медіа щодо демократизації в пострадянському просторі показали справжнє зусилля донести інформативні матеріали до своїх читачів. Окрім публікацій новинного характеру, це дослідження визначило низку статей, включаючи інтерв'ю з експертами, історичні дослідження, які були явно спрямовані на рушії процесів демократизації в пострадянських країнах, а також на сучасному прогресі в Україні та Росії на фоні російської агресії.
- Росія** Редакційні політики досліджених російських видань приділили мало уваги темі демократизації в пострадянському просторі у період 2018-2019 років. Після того як *Коммерсантъ* і *Газета.ру* розмістили суперечливі матеріали про розвиток демократії в Росії у 2018 році, наступного року тема демократизації у країні взагалі зникла.

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА

- Велика Британія** На редакційні політики досліджених британських ЗМІ щодо теми «Чорнобильська катастрофа» в 2018 році вплинув вихід книги С. Плохія «Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи», а в 2019 році — вихід популярного серіалу «Чорнобиль». Ці два інформприводи сприяли виходу публікацій, присвячених переосмисленню Чорнобильської катастрофи не тільки як техногенної катастрофи, а й як символу брехливості та неефективності радянської влади.
- Німеччина** Редакційні політики досліджених німецьких ЗМІ щодо теми «Чорнобильська катастрофа» формувалися під впливом виходу рейтингового серіалу «Чорнобиль» і туристичного буму в Чорнобильську зону. Редакції медіа популяризували відвідування зони катастрофи, проте публікували низку статей, які об'єднали людей у думці, що Чорнобильська катастрофа послугувала каталізатором розпаду СРСР. Варто виокремити публікацію в *Die Zeit*, в якій було проведено паралелі між брехливістю і замовчуванням Чорнобильської катастрофи радянською владою та методами правління в сучасній Росії.

- Франція** Редакційні політики досліджених французьких ЗМІ щодо теми «Чорнобильська катастрофа» також формувались під впливом виходу серіалу «Чорнобиль». Варто зазначити, що редакції французьких видань, на відміну від публікацій в інших європейських країнах, привернули увагу читачів не тільки на історико-політичних наслідках Чорнобильської катастрофи, а й на осмисленні загрози атомної енергетики для людства.
- Польща** Редакції досліджених польських видань також формували свою політику на основі виходу серіалу «Чорнобиль». Як і в інших досліджених європейських медіа, польські ЗМІ підійняли питання, якою мірою некомпетентність і недалекоглядність системи, проявлені під час катастрофи, послугували тригерами для дезінтеграції СРСР. Польська відверта опозиція радянській владі була зображена у медіа через озвучену критику, у якій спосіб радянська влада впоралася з Чорнобильською катастрофою.
- Україна** Редакційні політики досліджених українських ЗМІ щодо Чорнобильської катастрофи в 2019 році суттєво змінилися у порівнянні з 2018 роком. Вихід серіалу «Чорнобиль» переломив досі циклічний підхід редакцій до цієї теми, коли про Чорнобильську катастрофу відповідні публікації з'являлися лише напередодні роковин трагедії. У 2019 році висока цікавість глядачів до серіалу збільшила запит на детальнішу інформацію про саму катастрофу. Тому редакції українських видань збільшили кількість пізнавальних і аналітичних матеріалів на цю тему, висвітлюючи як факти про події 1986 року, так і сучасні проблеми і перспектив розвитку Чорнобильської зони, включаючи її перетворення на популярне туристичне місце. Щодо переосмислення політичних наслідків Чорнобильської катастрофи, то подія була широко розглянута як каталізатор розпаду СРСР незалежності України.
- Росія** Редакційні політики досліджених російських ЗМІ щодо Чорнобильської катастрофи в 2019 році можна охарактеризувати як системну інформаційну кампанію проти серіалу «Чорнобиль». Ключовим повідомленням було те, що серіал є частиною антиросійської західної пропаганди, яка навмисно перекручує історичні факти. Ця тенденція вказує на те що, російські ЗМІ загалом намагалися посилити зусилля влади очистити образ радянської влади.

